

TARTU ÜLIKOOLI NARVA KOLLEDŽ

EESTI KEELE LEKTORAAT

Tatjana Ulanova

EESTI RAHVALUULE VÄIKEVORMIDE JA RAHVAPÄRASTE VÄLJENDITE

KASUTAMINE EESTI KEELE KUI TEISE KEELE TUNNIS

I JA II KOOLIASTMES

Magistritöö

Juhendajad Ene Kurme, Enda Trubok

NARVA 2015

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1. RAHVALUULE MÕISTE	7
1.1. Vanasõnad, kõnekäänud, mõistused	7
1.2. Fraseologismi mõiste	8
2. RAHVALUULE TEISE KEELE ÕPETAMISEL JA ÕPPIMISEL	10
2.1. Eesmärgid	10
2.2. Kõige tuntumad eesti rahvaluule lühivormid	12
3. EESTI RAHVALUULE VÄIKEVORME EESTI KUI TEISE KEELE I JA II KOOLIASTME ÕPPEKIRJANDUSES	14
3.1. Rahvaluule väikevormid ja nende temaatika	14
3.1.1. Mõistused	14
3.1.2. Vanasõnad	15
3.1.3. Rahvapärased väljendid	16
3.2. Eesti rahvaluulega seotud ülesanded	18
4. RAHVALUULE VÄIKEVORMIDE TUNDMINE VENE KOOLIDE II KOOLIASTME LÕPETAJATEL	20
4.1. Eesmärgid ja küsitluseks materjali valik	20
4.2. Küsitluses osalejad, küsitlemise tingimused	21
4.3. Küsitluse tulemused	21
4.3.1. Mõistused	21
4.3.2. Rahvapärased väljendid	24
4.3.3. Vanasõnad	27
4.4. Järeldused küsitluse kohta	30
5. AUTENTNE KIRJANDUS EESTI KEELE KUI TEISE KEELE TUNNIS	33
6. RAHVALUULE VÄIKEVORMID JA RAHVAPÄRASED VÄLJENDID EESTI LASTEKIRJANDUSES	35
6.1. Mõistused	35
6.2. Vanasõnad	36
6.3. Kõnekäänud ja fraseologismid	37
7. RAHVALUULE VÄIKEVORMIDE KASUTAMINE EESTI KEELE KUI TEISE KEELE TUNNIS	42
7.1. Mõistused	44
7.2. Vanasõnad	51
7.3. Kõnekäänud ja fraseologismid	56
7.4. Näited eesti keele grammatika õppimiseks	62
KOKKUVÕTE	67
PE3IOME	70
KIRJANDUS	73

KASUTATUD ALLIKAD	74
LISAD	77
LISA 1. Mõistatused eesti keele kui teise keele I ja II kooliastme õppekirjanduses ..	77
LISA 2. Vanasõnad eesti keele kui teise keele I ja II kooliastme õppekirjanduses	80
LISA 3. Väljendid eesti keele kui teise keele I ja II kooliastme õppekirjanduses	82
LISA 4. 10 tuntumat eesti vanasõna	85
LISA 5. Rahvakultuuri Keskuse töölehed	86
LISA 6. Mõned näited enam kasutatavatest püsiväljenditest	88
LISA 7. Kõnekäänud, fraseologismid ja rahvapärased väljendid eesti lastekirjanduses (näited)	89
LISA 8. Küsitlusleht	103

SISSEJUHATUS

Eesti keele kui teise keele õpetamise eesmärk on tunduvalt laiem kui lihtsalt sihtkeele omandamine. Tähtis on ka õpilaste tutvumine Eesti maa, rahva ja kultuuriga; õpetajal on vaja äratada lastes huvi keele vastu, säilitada kõrge motivatsioon keele omandamiseks. Seda kõike on vaja lõimida tunnis toimuvasse.

Põhikooli riiklikus õppekavas (PRÕK 2015) eeldatakse, et eesti keelt teise keelena õppija tunneb põhikooli lõpuks „huvi Eesti kultuurielu vastu, huvitub eestikeelsetest kirjandusteostest, teatri- ja filmiloomingust, raadio- ja telesaadetest ning trükimeediast” (PRÕK lisa 2, punkt 2.3.1. allpunkt 4). Seega pööratakse õppekavas suurt tähelepanu Eesti kultuurielu tundmisele, mille vastu tuleb õpilastel huvi äratada võimalikult varakult. Kultuuri tundmise tähtsust rõhutatakse ka sellega, et „Kultuuriline identiteet“ on PRÕK-i üheks läbivaks teemaks; selle „käsitlemisega taotletakse õpilase kujunemist kultuuriteadlikuks inimeseks, kes mõistab kultuuri osa inimeste mõtte- ja käitumislaidi kujundajana jne“ (PRÕK lisa 12, punkt 4.1). Läbiv teema eeldab seda, et sama teemat käsitletakse erinevates õppeainetes. See tähendab omakorda, et eesti keele kui teise keele tunnis pole otstarbekas (ja pole võimalik aja puudumise tõttu) püüda haarata kõike, mis on seotud Eesti kultuuriga.

“Eesti keel teise keelena on muukeelsetele õpilastele üldjuhul esimene kokkupuude emakeelest erineva keele ja kultuuriga. Seetõttu on üks õppe tähtsamaid ülesandeid *äratada huvi eesti keele ja kultuuri vastu ning tekitada motivatsiooni järgmiste võõrkeelte õppeks.*” (PRÕK lisa 2, punkt 2.3.2.) Eesti keele kui teise keele tunnis peab õpilasi tutvuda eakohase autentse eesti lastekirjandusega, mis vastab nende keeleoskuse tasemele. Tähtis on äratada huvi ka üldiselt võõrkeeles lugemise vastu, mille eelduseks on uudishimu: “Huvi lugemise vastu saab alguse uudishimust. Uudishimu lugemise vastu saab äratada ainult siis, kui sellega alustatakse juba algklassides. Algklassides tehakse esimesi samme võõrkeele/teise keele lugemisoskuse omandamiseks”. (Peterson 2006: 61)

Vastavalt Põhikooli riiklikus õppekavas lisas 2 toodule on eesti keele kui teise keele õpetamisel I ja II kooliastmes tähelepanu all selliste keele osaoskuste arendamine nagu *kuulamine* ja *rääkimine*. Eesti keele õpikute analüüsimisel (aine P2NC.00.235 „Eesti keele metoodika I“ raames tehtud töö) on selgunud, et õpikutes on väga vähe kuulamis-

ja rääkimisülesandeid. Seega peab õpetaja riikliku õppekava täitmiseks ise sobivaid ülesandeid koostama ja lisamaterjali otsima. Rahvaluule (folkloori) väikevormide hulka kuuluvad vanasõnad, kõnekäänud ja mõistatused. Nende kasutamine I ja II kooliastmes on hea võtte tundide mitmekesistamiseks ning kuulamis- ja rääkimisoskuse arendamiseks: need on lühikesed, neid on lihtne meelde jätta; lisaks sellele võimaldavad need tutvuda eesti rahva kultuuriga, need võivad äratada lastes huvi eesti kultuurielu vastu (PRÕK, lisa 2, punkti 4.1.1. nõue). Algajaile keeleõppijaile on vaja tutvustada tekstides olevaid ja tuntumaid eesti rahvaluule väikevorme: need kajastavad eesti rahva maailmavaadet; nende seas on palju huvitavaid väljendeid ja võrdlusi, mis võivad tekitada lastes soovi keelt õppida; nende kasutamine laiendab õpilaste sõnavara ja võimaldab teha tundi atraktiivsemaks. See on autentne ja hästi varieeruv materjal keeleõppeks; õpilastele võib pakkuda eri raskustega ülesandeid vastavalt nende keeletasemele.

Seega aitab rahvaluule väikevormide kasutamine täiendada eesti keele oskust, mitmekesistada eesti keele tunde, tutvuda eestlaste mõtteteradega ja eesti kultuuriga. Rahvaluulega tutvumine toetab ka esmaste õpioskuste kujunemist võõrkeele õppimisel, sest õpilane jõuab arusaamisele, et kõike ei saa tõlkida sõna-sõnalt. Rahvaluule on võimalik kasutada tunnis ka nt õpilastööde, käitumise, seisukohtade hindamisel, valides olukorrale sobivama ütluse. Seega võib rahvaluulet tunnis rakendada kasvatuslikel eesmärkidel. Rahvaluule väikevormide tundmine aitab edaspidi kaasa eestlaste kõnest ja autentsest lastekirjandusest arusaamisele.

Töö eesmärgiks on välja selgitada rahvaluule väikevormide kasutamise võimalused eesti keele kui teise keele tunnis I ja II kooliastmes.

Käesolevas töös on tähelepanu keskmes järgmised küsimused:

- kui palju ja milliseid rahvaluule väikevorme ja rahvapäraseid väljendeid on olemas eesti keele kui teise keele I ja II kooliastme õppekirjanduses (käesoleval ajal koolides kasutatavates õpikutes);
- milliseid rahvaluule väikevorme esineb eesti lastekirjanduse teostes (mõnede tuntud raamatute põhjal);
- kui palju tunnevad II kooliastme lõpetajad koolis õpitud eesti rahvaluule väikevorme;

- mis võimalused on olemas rahvaluule väikevormide kasutamiseks eesti keele kui teise keele tunnis; kuidas aidata kaasa väikevormide omandamisele ja kinnistamisele.

Töö käigus oli õpikute ja lasteraamatute põhjal koostatud rahvaluule väikevormide andmebaas Excel tabelina, mis võimaldas sorteerida andmeid etteantud kriteeriumide järgi. Need andmed on kasutatud järelduste põhjendamiseks.

Eesti rahvaluule väikevormid on seotud eesti rahvakultuuriga; vene õppekeelega kooli I ja II kooliastmes toimub nendega tutvumine üksnes eesti keele tunnis. Iga õpetaja otsustab ise, millist materjali ta kasutab ja millised õppemeetodid selleks sobivad. Tööde maht ei võimalda tuua kõiki eesti lastekirjandusest võetud näiteid rahvaluule väikevormidega ja kõiki selleteemalisi ülesandeid klassiti ja teemade lõikes. Töös on esitatud hulgaliselt näidisülesandeid, mis on võetud metoodilisest kirjandusest või autori koostatud.

Õpilaste teadmiste väljaselgitamiseks on läbi viidud Narva Soldino Gümnaasiumi 6. klassi õpilaste küsitlus, mille käigus on uuritud eesti rahvaluule väikevormide tundmist. Ehkki küsitletuid on vaid 12 õpilast, mis ei võimalda teha ulatuslikke üldistusi, siiski annab see võimaluse paljastada probleeme ja märgata kitsaskohti rahvaluule väikevormide õpetamisel.

1. RAHVALUULE MÕISTE

1.1. Vanasõnad, kõnekäänud, mõistatused

Rahvaluule väikevormide hulka kuuluvad vanasõnad, kõnekäänud ja mõistatused.

„**Mõistatus** on rahvaluule väikežanr, on *olendi, eseme, nähtuse* või *olukorra poeetiline kirjeldus*, mis sisaldab ülesannet mõistatuse objektide vabalt valitud tunnuste alusel välja selgitada tekkinud kujutelma taga peituv oleng, ese, nähtus või olukord“ (Laugaste 1986: 293). Mõistatus „on pärimuslik ülesanne, mis nõuab lahendajalt nii olustikku tundmist kui ka kujutlusvõimet“, mõistatused on suuresti rahvusvahelised (Viires, Vunder 1998: 577). Eesti rahvaluules on palju erinevaid mõistatusi, nende loojaks on lihtrahvas.

Eesti mõistatused on enamjaolt tekkinud talupoegade hulgas ja talupoegade elust /.../. Mõistatuse objektiks on talupoegade lähedaste mõistete ring, põllutöö, kõige rohkem mõistatusi leidub tööriistadest /.../, siis koduloomadest, majapidamisest, toitlusest, riietusest, elamust, kogu etnograafilisest miljööst, loodusest ja loodusnähtustest, ajast, kalendrist. Metsloomadest on mõistatusi vähe. Mõistatuses kajastuvad elukutsed: kalur, karjus, rätsep, pastor. /---/ Inimene ise, tema kehaosad ja omadused (laiskus, rumalus) on mõistatuse aineks, nagu ka küla defineerimine /.../. Mõistatuse objektiks on saanud ka abstraktsed mõisted, lõpuks ka mõistatus ise... (Laugaste 1986: 296)

„**Vanasõna** on iseseisev žanr, terviklik otsustus, lühike, tihendatult ning tabavalt sõnastatud poeetiline, *didaktilise sisuga mõtteavaldus, kondenseeritud ühteainsasse lausesse...* mitmete põlvede elukogemuse kontsentraat“ (Laugaste 1986: 279). Vanasõna on üldistus, konkreetse olukorra hinnang; tavaliselt peegeldab eesti vanasõna talupoeglikku mõtteviisi.

Vanasõnad ei lähtu mingist filosoofilisest, religioossest ega ideoloogilisest normist või ideaalist ega võngu nende ümber. Nad on ülimalt inimesekesksed, egotsentrilised. /---/ Kuivõrd vanasõna lähtub konkreetsest argisest elust, mis võib olla väga mitmekülgne, siis leiame ka vasturääkivaid, teineteist eitavaid vanasõnu./---/ Seesuguste vasturääkivuste tõttu on kahtlane kasutada vanasõnu rahva maailmavaate uurimiseks: maailmavaade võib osutada kõikelubavaks. (Viires, Vunder 1998: 579)

„**Kõnekäänd** annab lühidalt, piltlikult, poeetilises vormis mingi *olukorra, nähtuse, eseme või omaduste iseloomustuse*“, see on „mittetervikulises väljenduses mõtteavaldus“, „teda pole võimalik mõista lahus kontekstist“ (Laugaste 1986: 290).

Kõikide väikevormidega on vaja eesti keele tunnis tutvuda, sest need räägivad erinevatest asjadest.

1.2. Fraseologismi mõiste

Püsivad sõnaühendid on osa keele kujukatest väljendusvahenditest. Keeleteadlased on eri arvamustel, mis on fraseoloogia.

Ühed paigutavad fraseoloogia alla kõik sõnaühendid, mil on vaid teatav püsivusaste (vanasõnad, kõnekäänd, aforismid ja lentsõnad, mitmest sõnast koosnevad terminid ja nimetused jpm.). Teised peavad määravaiks keelilisi kriteeriume (semantilist arengut, teatavaid süntaktilisi tingimusi, stiiliskaalat jms.). Esimesel juhul kõneldakse fraseoloogiast laiemas, teisel – kitsamas mõttes. (Vakk 1970: 7)

Siiski pole kõik püsivad sõnaühendid fraseologismid. **Fraseologism** on traditsiooniline püsiühend, „mida iseloomustab koostisosade iseseisvate tähenduste nõrgenemise tagajärjel kujunenud mõisteline terviklikkus, metafoorsus ja enamikul juhtudel veel tugev ekspressiivsus, emotsionaalsus (Vakk 1970:8).“

Fraseoloogia tundmine on tähtis õpitava keele omandamiseks. „Fraseoloogiaga põhjalikult tutvumata pole ju mõeldav keele rikkuste ja omapära täielik nii teoreetiline kui ka praktiline tundmine ning mistahes keele perfektne valdamine, rääkimata mitmesugustest tõlkeprobleemidest, kirjandusteose keelilisest analüüsist vms. (Vakk 1970: 8) “ Fraseologisme ei tõlgita ühest keelest teise, vaid kasutatakse vasteid. Koolis on teise keele fraseoloogiat võimalik õppida, lugedes raamatuid kahes keeles. Siin tuleks arvestada, et tõlkekirjanduses esineb vigu. Näiteks tõlkis Svetlan Semenenko Oskar Lutsu raamatus „Nukitsamees“ eesti fraseologismi „*paljas kui porgand*“ ('täiesti alasti') vene keelde „*голый, как морковка*“ (Luts 2014: 22). Vene keeles ei ole aga sellist püsivat sõnaühendit. Antud juhul pidi olema kasutatud venekeelne vaste „*в чём мать родила*“ (Reitsak 1975: 53). Keeleõpetaja peaks selle õppemeetodi kasutamisel olema eriti tähelepanelik tekstide valikul.

Eesti keele seletav sõnaraamat defineerib *fraseologismi* nii: see on tähenduslikult kokkusulanud püsiv sõnaühend, eriti idioom, püsivõrdlus vms. *Kõnekäänd* on aga rahvapärane piltlik ütlus mingi olukorra, nähtuse, eseme, omaduse vm iseloomustamiseks. Vaatamata erinevustele, käsitletakse kõnekäände ja fraseologisme tihti koos, ka eesti rahvaluule andmebaas sisaldab ühist kõnekäändude ja fraseologismide andmebaasi (Folklore 2015).

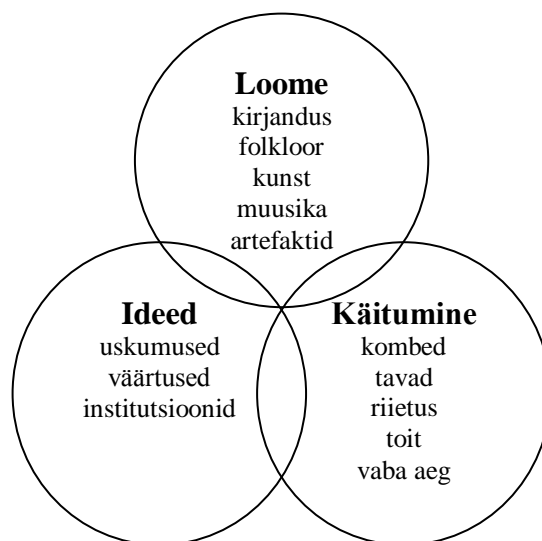
Käesolevas töös ei eristata fraseologisme ja kõnekäände, nimetades neid ühise terminiga *rahvapärased väljendid*. Üksikud slängisõnad, mis on õppekirjanduses ja eesti lasteraamatutes ette tulnud, kuuluvad ka sellesse rühma.

2. RAHVALUULE TEISE KEELE ÕPETAMISEL JA ÕPPIMISEL

2.1. Eesmärgid

Keele õppimisel on tähtis kultuuriaspekt. Põhikooli riiklik õppekava (PRÕK 2015) näeb ette, et eesti keelt teise keelena õppija tunneb põhikooli lõpuks eesti kultuuri: ta „3) mõistab eesti kultuuri ning teiste kultuuride erinevusi ja mõtteviiside mitmekesisust ning väärtustab neid; 4) tunneb huvi Eesti kultuurielu vastu, huvitub eestikeelsetest kirjandusteostest, teatri- ja filmiloomingust, raadio- ja telesaadetest ning trükimeediast“; (PRÕK lisa 2, punkt 2.3.1). Siit tuleneb, et eesti keele kui teise keele õpetaja üheks ülesandeks on õpilastele tutvustada eesti kultuuri ja äratada selle vastu huvi.

Ideaalis peaks keelt ja kultuuri õpetama integreeritult. See on tingitud kultuuri olemusest. Tänapäeval ei mõelda kultuuri all mitte üksnes kõrgkultuuri, kuhu kuuluvad kirjandus ja teised kaunid kunstid, vaid kultuuri mõiste laieneb kogu inimese eluviisile, kus erinevad eluvaldkonnad on omavahel tihedalt läbi põimunud. Seda illustreerib Tomalin'i ja Stemplek'i (1993) joonis. (Ruutmets, Saluveer 2010: 287)

Joonis 1. Kultuuri osad (Ruutmets, Saluveer 2010: 287)

Rahvaluule on osa rahvakultuurist; selle lülitamine õppeprotsessi on tervitatav nii lähtudes keeleõppe eesmärgist kui ka sellepärast, et rahvaluule aitab tutvuda kultuuriga, rahva tarkusega, aitab kaasa inimeste maailmatajumisele.

Keeleõppe meetodilised materjalid soovitavad lülitada kultuuriaspekti võõrkeele õppeprotsessi.

Kommunikatiivsel keeleõppel on eesmärgiks „kommunikatiivse kompetentsuse saavutamine“ (Krall jt 1997: 7), keele esmane funktsioon on suhtlemine ja kommunikatsioon.

Teise keele tundi planeerides tuleb arvestada, et:

1. Teema peaks olema õpilastele huvitav ja eakohane, õpilaste kogemusvaldkondadele toetuv. Eesti keele kui teise keele teemad on sätestatud PRÕK lisas 2.
2. Suhtlus peaks toimuma reaalsetes situatsioonides, õpituatsioon on õppijakeskne.
3. Tunnis peaks kasutama autentseid materjale.
4. Tunnid peaks haarama kolme aspekti: kultuuriaspekt, üldarendav aspekt ja keeleline aspekt.

Kuidas õpetada kultuuri?

Kultuuri õpetamine – see tähendab viia õpilane õpitava keele sotsiokultuurilisse konteksti. /---/ Kultuuriaspekt peab midagi juurde andma ka õpilaste üldharidusele, valmistades neid ette eluks ühiskonnas ning avardama nende kultuurilist silmaringi. /---/ Kultuuri soovitatakse lülitada õppetsükklitesse kahel viisil: 1) integreerituna igasse kogemuslikku õppetsükklisse, 2) osa programmist võiksid moodustada õppetsükliid, kus kultuurile on asetatud põhiohk. /---/ Kultuuri integreerimisel õppeprogrammi tuleks: 1) alustada väikestest asjadest, 2) koondada tähelepanu üksikisikutele, 3) koondada tähelepanu kohalikule kogukonnale, 4) koondada tähelepanu olevikule. (Krall jt 1997: 13-14)

Kui õpilane hakkab lugema eestikeelset kirjandust (mis on üks keeleõppe eesmärkidest), siis tekib tal kindlasti probleeme rahvapäraste väljendite tõlkimisega, sest vajalikud eesti keele sõnaraamatud (Fraseoloogiasõnaraamat, Sünonüümisõnastik, Eesti kelle seletav sõnaraamat jt) on küll internetis kättesaadavad, kuid need on eestikeelsed; sõnaartiklitest arusaamine osutub I ja II kooliastme õpilastele keeruliseks. Rahvaluule valdkonna kakskeelseid sõnastikke, mis võiksid abistada õpilasi, on keeruline üles otsida (nt A.Reitsak „Valimik vene fraseologisme eesti vastetega“; A.Reitsak „Valimik vene vanasõnu eesti vastetega“; N. Šanski, J. Bõstrova, A. Okuneva, A. Romet; toimetanud A. Õim „Vene-eesti püsiühendite õppesõnastik“), nt Narva Keskraamatukogus need puuduvad. Seega tuleb õpetajal leida tunnis võimalusi tutvustada õpilastele eesti rahvaluulet ja rahvapäraseid väljendeid, mis esinevad eesti lasteraamatutes (*vesi ahjus, võta näpust, kadus nagu tina tuhka* jt). Autentsete tekstide

kasutamine võimaldab tutvustada neid kontekstis, mis aitab kaasa nendest õigele arusaamisele.

Lähtudes eeltoodust, on rahvaluule väikevormide ja rahvapäraste väljendite tutvustamisel vaja planeerida tegevused nii, et neid saaks lülitada erinevatesse õppetsükklitesse, valida eakohast materjali, alustades lihtsamast ja eelistades seda, mis praegusel ajal kasutatakse. Folkloori kasutamine tunnis ongi kultuuriga tutvumise alustamine „väikestest asjadest“; rahvaluule mitmekesisus võimaldab suurepäraselt lõimida seda õppetöösse. Nende väljendite asjakohane kasutamine õpiprotsessis aitab kaasa sellele, et eesti keel muutub õpilaste jaoks vahendiks, mitte ainult õpiobjektiks. Selleks, et õppija hakkaks õpitut oma kõnes aktiivselt kasutama, peab rahvaluule materjal olema mitu korda üle korratud. Hea, kui seda loetakse, selle üle arutletakse või töötatakse mingil viisil läbi (piltide joonistamine, lavastamine, mängimine jt) ja hiljem lülitatakse õpiprotsessis aktiivse sõnavara hulka. Siin on jälle tähtis planeerimine – *mida* ja *milleks* me õpilastele pakume; arvestada tuleb ka õpilaste keeletaset ja võimeid, lapsi ei tohi üle koormata.

Kui suur peaks olema rahvaluule osa, mida õpilastele tutvustada? Meie lõppeesmärk on õpilase kommunikatiivse kompetentsuse saavutamine; seega on tunnis rahvaluule kasutamise eesmärk rahvaluule väikevormidega tutvumine ja vestluspartneri sõnumist arusaamine, kui ta neid kasutab. Mõni andekas õpilane saab ka ise neid väljendeid kasutada oma kõnes. Aastaid eesti keelt kui emakeelt õpetanud Eha Kaukvere on „tähele pannud, et mida aastaid edasi, seda vähem teavad õpilased kõnekäändude ja vanasõnade tähendusi ning muinasjutte ja muistendeid“ (Kaukvere 2009: 4). Seega on eesti keele kui teise keele õpetamisel mõistlik õpetada ainult kõige tuntumaid ja laiema kasutusala väljendeid, mida tunnevad eesti keelt emakeelena rääkivad inimesed.

2.2. Kõige tuntumad eesti rahvaluule lühivormid

Rahvaluule lühivormide näiteid on tuhandeid. Tunnis kasutamiseks on hea valida kõige laiema levikuga ütlushi, mis on eesti rahva seas populaarsed. Üks võimalus on pöörduda teaduskirjanduse poole: Arvo Krikmann (1997: 88–94) avaldab raamatus „Sissevaateid folkloori lühivormidesse I“ nimekirjad „100 tuntumat eesti vanasõna“, „100 tuntumat eesti mõistatust“, „100 tuntumat eesti kõnekäändu“ Need on kättesaadavad

elektroonsel kujul (Folklore 2015). Vanasõnade lühem nimekiri (*10 tuntumat eesti vanasõna*) on toodud Piret Voolaidi raamatu „Kus sõnu, seal mõnu. Valimik vanasõnu noortele“ (Voolaid 2010) tagakaanel (lisa 4).

Teine võimalus on pöörduda lastele ja õpetajatele mõeldud kogumike poole, nt kasutada kogumikku „1000 mõistatust, 500 vanasõna“ või 2014. a. ilmunud „Eesti mõistatuste, vanasõnade ja kõnekäändude kuldraamatut“, mis sisaldab 1000 mõistatust, 2000 vanasõna ning 3000 kõnekäändu ja rahvapärast väljendit. Seerias „Õpetajalt õpetajale“ on 2008. a ilmunud Tiiu Saimre raamat „Mõistatused. Vanasõnad. Kõnekäänud“. Tunnis mängude läbiviimiseks on olemas Ann Aruvee koostatud doominod: „Kõnekäändude doomino“, „Mõistatuste doomino“ ja „Vanasõnade doomino“. Eha Kaukvere pakub rahvaluule teemal valmis töölehti, mis on kättesaadavad tema raamatus „Rahvaluule. Töölehed I ja II kooliastme emakeeletundi“. 2014. a on ilmunud Rahvakultuuri Keskuse poolt välja töötatud vaimse kultuuripärandi õppematerjal, sh „Kõnekäänud ja fraseologismid“ (Rahvakultuur 2015), mis on mõeldud teatriõpetuseks I, II ja III kooliastmel. Töölehtedes on toodud hulk väljendeid, mida võib kasutada rahvaluule õpetamisel (lisa 5). Siin tuleks arvestada, et kõik ülalpool mainitud materjalid on mõeldud eesti keelt emakeelena kõnelejatele. Eesti keele kui teise keele tunniks võib nende hulgast valida lihtsamaid ülesandeid.

Eesti keele kui teise keele tunnis soovitab Dina Kivi (2000: 32) kasutada rida enam kasutatavaid püsiväljendeid (kõnekäänud ja fraseologismid) (lisa 6).

RÕK lisas 1 on märgitud, et eesti keelt emakeelena õppijad tutvuvad II kooliastmes kirjanduse tundides rahvaluuletekstidega, sh õpitakse ära "tarkuse-, õppimis- ja tööteemalised vanasõnad ning kõnekäänud“ (PRÕK lisa 1, punkt 3.2.2). Seega peaksime just nendele teemadele panema rõhku rahvaluule õpetamisel II kooliastmes.

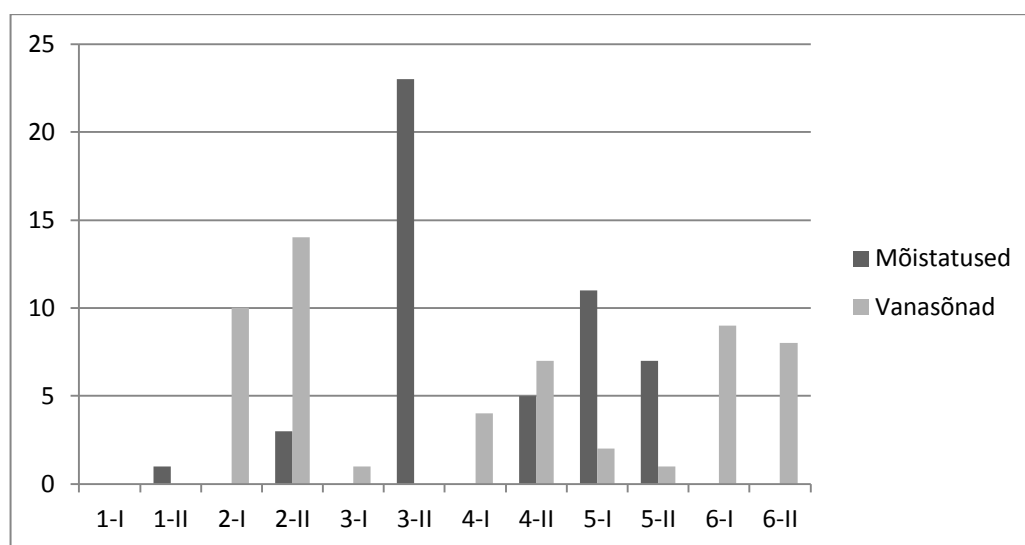
Rahvaluule väikevorme on võimalik kasutada tunnis nt töö organiseerimisel. Tähtis on nende aktiivne kasutamine ja esitamine kontekstis, milleks tuleb leida näited autentsest eesti lastekirjandusest.

3. EESTI RAHVALUULE VÄIKEVORME EESTI KUI TEISE KEELE I JA II KOOLIASTME ÕPPEKIRJANDUSES

3.1. Rahvaluule väikevormid ja nende temaatika

Eesti folkloori väikevormid on olemas eesti keele kui teise keele õpikutes ja töövihikutes, kuid need on jaotatud ebaühtlaselt. Mõistatusi leidub 1.–5. klasside õppekirjanduses, vanasõnu alates 2. klassist, rahvapäraseid väljendeid ja fraseologisme võime kohata õpikutes alates 4. klassi 2. osast (Sepp, Tammsaar 2008a.). Ka õppeaasta jooksul on rahvaluule materjal õpikutes jaotatud ebavõrdselt: õpikute I osas on seda tunduvalt vähem (või see puudub), kui II osas (v.a 5. kl).

Õpikutes ja töövihikutes olemasolevate mõistatuste ja vanasõnade jaotumine õppeaastate lõikes on esitatud joonisel 2.

Joonis 2. Mõistatused ja vanasõnad eesti keele kui teise keele I ja II kooliastme õpikutes ja töövihikutes

3.1.1. Mõistatused

Mõistatuste teemadeks on loomad (*hunt, karu, rebane, jänes, orav, siil, tigu, kilpkonn, kala, känguru, kaelkirjak, mesilane, nahkhiir, gepard*) ja puud (*pihlakas*), loodusnähtused (*tuul, vihm, vikerkaar, päike, lumi, jää, külm, pilv*), esemed (*kasukas,*

raamat, lumememm), ka aeg (aasta, päev). 5. klassi I osa õpikus on ka 5 Jukulikku mõistatust. Mõistatuste loetelu on toodud lisas 1.

Mõistatused on õpikutes grupeeritud tavaliselt teemade kaupa ja esitatud rühmadena á 3-10 mõistatust. Osa mõistatusi kordub aastast aastasse: mõistatus *Õues mäena, toas veena?* on olemas 2., 3., 4., 5. klassi õpikus; mõistatus *Üks puu, 12 oksa, igal oksal 4 linnupesa, igas pesas 7 muna* on 1. klassi töövihikus ja *Üks tamm, kaksteist haru, igal harul neli pesa, igas pesas seitse muna?* on ka 5. klassi õpikus.

Tuleb mainida ka seda, et 3. klassi õpikus olevad liitsõnamängulised mõistatusküsimused *Missugustel lastel on tiivad?* (mesilastel), *Missugused konnad ei krooksu?* (kilpkonnad), *Missugusel pardil on neli jalga?* (gepardil, leopardil) on raskesti arusaadavad mitte-eestlastele, sest meie emakeele struktuur on teine.

Õpikus olevate mõistatuste temaatika on seotud peamiselt loomade ja ilmanähtustega. Seega on need mõeldud eelkõige teema “Kodu ja lähiümbrus” (kodukoha loodus) käsitlemiseks. Lisaks sellele on 3. ja 5. klassi õpikutes mõned mõistatused raamatu kohta. Kokku tutvuvad õpilased 5 õppeaasta jooksul 45 eesti mõistatusega (sh I kooliastmes – 22 tk). Nende seas on vaid 3 mõistatust, mis kuuluvad 100 tuntuma eesti mõistatuse hulka (*Üks tamm, kaksteist haru, igal harul neli pesa, igas pesas seitse muna? Seest siiruviiiruline, pealt kullakarvaline? Lipp lipi peal, lapp lapi peal ilma nõela pistmata?*).

3.1.2. Vanasõnad

Kuue õppeaasta jooksul tutvuvad õpilased 52 eesti vanasõnaga (sh I kooliastmel – 24 tk). Nende seas on 3 vanasõna, mis kuuluvad 100 tuntuma eesti vanasõna hulka (*Parem hoida kui oiata; Mida Juku ei õpi, seda Juhan ei tea; Kured läinud – kurjad ilmad, haned läinud – hallad maas, luiged läinud – lumi taga.*). Vanasõnad on eriteemalised: need väljendavad suhtumist õppimisse ja töösse (*Mida Juku ei õpi, seda Juhan ei tea; Homseks hoia leiba, mitte tööd; Töö kiidab tegijat jt*), räägivad inimeste vahelistest suhetest (*Kui aitad teisi, aidatakse ka sind; Tõelist sõpra tuntakse hädas.*), õpetavad õiget tegutsemisviisi või kujundavad hoiakuid (*Oma tuba, oma luba; Riided ei riku meest; Maitse üle ei vaielda; Tasa sõuad, kaugemale jõuad; Kui midagi teed, tee hästi;*

Üheksa korda mõõda, üks kord lõika; Terves kehas terve vaim; Parem hoida kui oiata jt). Õpikutes esineb ka vanarahva tarkusi, nt *Kui pole talve talveajal, siis pole suve suveajal.* 4. klassi õpikutes (Sepp, Tammsaar 2007; Sepp, Tammsaar, 2008a) on mõned vanasõnad pandud teemade pealkirjaks, nende tekst kordub mitmel leheküljel, nt *Kordamine on tarkuse ema., Terves kehas terve vaim., Mis täna tehtud, see homme hooleta.* Vanasõna *Töö kiidab tegijat* on olemas 2., 4., ja 6. klassi õpikus; ülejäänud vanasõnad ei kordu aastast aastasse. Vanasõnade loetelu on toodud lisas 2.

Mõnda lihtsa sõnastusega vanasõna võiks õpilastele tutvustada varem. Nt vanasõnadega *Kordamine on tarkuse ema; Mida Juku ei õpi, seda Juhan ei tea* tutvutakse alles 4. klassis; vanasõnad *Lõpp hea – kõik hea; Sõpru tuntakse hädas; Kuidas töö, nõnda palk* mainitakse esmakordselt 6. klassi õpikus. Tegelikult võib õpetaja neid vanasõnu kasutada tunnis õppeprotsessi käigus juba alates 1. klassist.

3.1.3. Rahvapärased väljendid

Rahvapärased väljendid on õpikutes esindatud kõnekeelsete väljendite, kõnekäändude, fraseologismide ja slängina.

Õpikutes leidub inimest tähistavaid stiililiselt markeeritud nimetusi (*moenarr, priimus, memmekas, unimüts, kiidukukk, ülbe, pailaps, vinge; laiskvorst, hädavares, unekott*), võrdlusi (*tugev kui karu; kaval nagu rebane jt*), fraseologisme (*suur süda, pika ninaga jätma, kõrva taha panema, kõrvu teritama, jänes püksis, kui viies ratas vankri all, jt*). Kõnekeelsed sõnad ja väljendid: *naljatilk, kurikael, ampsama, kutt, poppi tegema.*

6. klassi õpikutes esineb ka slängi: *tuupur, tšau!, paps.* Ka tuntud fraseologismidega *Ei liigutaks lillegi!, Säh sulle kooki moosiga!* tutvutakse 6. klassis.

Eesti keele 5. klassi õpiku 1. osas (3. ümbertöötatud trükk), mis on ilmunud 2014. aastal, on rahvapäraseid väljendeid ja fraseologisme mõnevõrra rohkem, kui oli varem.

Õpikutes olevate rahvapäraste väljendite loetelu on toodud lisas 3. Nendest 8 väljendit kuuluvad 100 tuntuma eesti kõnekäänu hulka: *kaval kui rebane; arg kui jänes; kellelgi on jänes püksis, hammast ihuma; kui viies ratas vankri all; nagu (kui) kass ja koer*

elama; nagu ema suust kukkunud; nahka pistma. Neid tutvustatakse õpilastele 4. ja 5. klassis.

Õpikutes olevad somaatilised fraseologismid:

Pea: pead norgu laskma, [kellelgi] on omal silmad peas; pähe saama (+ tuulepea, tarkpea).

Keel: keel läheb sõlme, keelt alla viima.

Silm: [kellelgi] on omal silmad peas.

Kõrv: kõrvu teritama; kõrva taha panema.

Nina: nina püsti ajama; pika ninaga.

Suu: kuldsuu; [keegi] on nagu (kui) [kellegi] suust kukkunud.

Süda: süda on paha; süda läheb pahaks; suur süda; soe süda; mis süda {sees} ütleb.

Käsi/jalg: [kellelgi] on käed-jalad tööd täis; [kellelgi] on kuldsed käed; end (ennast) kätte võtma.

Aju: {oma} aju (ajusid) tööle panema.

Hammas: hammast ihuma.

Pöial: pöialt hoidma.

Loomadega fraseologismid: vana kala; on jänes püksis; arg kui jänes; elavad nagu kass ja koer; koer poiss; näljane kui hunt; julge nagu lõvi; tugev kui karu.

Kiidukukk, hädavares. Krants (argik.).

Fraseologismid teemade kaupa

Liikumist tähistavad fraseologismid: tuult alla tegema.

Mitte midagi tegema, laisklema: mitte lillegi liigutama.

Ebaõnnestumine: rappa jooksuma/minema; Säh sulle kooki moosiga!; hädavares.

Emotsionaalne seisund: nagu (kui) seitsmendas taevas olema; pahaks panema [kellelegi]; võhma välja võtma; [kellelgi] on võhm väljas; pead norgu laskma; kaifima (kõnek.)

Söömine: nahka pistma; keelt alla viima; ampsama (kõnek.); limps (släng).

Aja kasutamine/hõivatus: aega surnuks lööma; [kellelgi] on käed-jalad tööd täis.

Suhtlemine/rääkimine: keel läheb sõlme;

Inimene ja tema omadused: kondibukett, hädavares, vana kala, kiidukukk, laiskvorst, maiasmokk, koer poiss (kõnek), tuulepea (kõnek), teatrifänn (kõnek/släng), kurikael (kõnek), memmekas (kõnek), unimüts (kõnek), tülinorija (kõnek), moenarr (kõnek),

mõku (kõnek), tarkpea (kõnek), semu (kõnek), kutt (kõnek), priimus (släng); tuupur (släng); paps (släng); viies ratas vankri all.

Murdekeelne: tuhlis (kartul saarte murdes).

3.2. Eesti rahvaluulega seotud ülesanded

Mõistatustega ülesanded:

1. Töövihikus on toodud pilt, kuhu on vaja lisada puuduvad nimetused ja ära arvata, mis on joonistatud (1. klass).
2. *Mõista, mõista, mis see on?* – lapsi tutvustatakse mõistatuse tekstiga ja on vaja ära arvata, mida see tähendab? (2.–5. klass) – tüüpiline ülesanne.
3. *Mõelge ise välja mõistatusi lindude ja loomade kohta. Esitage neid klassikaaslastele äraarvamiseks* (3. klass).
4. *Mõista, mõista, mis see on?* – õpikus on lastele tundmatu mõistatus, vastus on toodud anagrammi kujul sulgudes (4. klass).
5. *Piltmõistatus. Kirjuta, mis on pildil. Sõnade esitähtedest saad lause. Missuguse?* (4. klass)
6. *Jukulikke mõistatusi* (5. klass).

Vanasõnadega ülesanded:

1. *Mida tähendab vanasõna? / Loe ja selgita vanasõnu.* (2.–6. klass) – tüüpiline ülesanne.
2. *Kuidas sa tõlgid vanasõnad vene keelde? Lavasta ühe vanasõna põhjal vaike näidend.* (4. klass 2. osa).
3. *Kuidas sa seletad eesti vanarahva tarkust: «X»?* (5. klass 1. osa)
4. *Pilt ja tekst* (5. klass 1.osa). *Vaata pilte ja ütle, mida X-le üldse ei meeldi teha. Aga mida nad peaksid alati tegema?* (Üks piltidest ja lause) *“Ega töö pole jänes ...”*
5. *Vanasõna tekstis* (5. klass 2. osa). Vanasõna teema/luuletuse pealkirjana.
6. *Mida tähendab vanasõna „X”?* *Arutage klassis, tooge näiteid oma elust. Pange kirja parem lugu või mõelge ise valmis.* (6. klass 1. osa)

Rahvapäraste väljenditega ülesanded:

1. *Lugemine.* Väljendid on esitatud tekstis (jutus või kahekõnes); pärast teksti on antud nende seletus. (4.–6. kl) – tüüpiline ülesanne.

2. Seleta lahti vanasõna tähendus:

- *Mis sa arvad, mida tähendavad need väljendid?*
- *Mis sa arvad, mida need väljendid tähendavad? Kuidas sa seda vene keeles ütled?* (4. kl 2. osa)
- *Mida need väljendid tähendavad? Tõlgi vene keelde. Kas sa ütled vene keeles samamoodi?* (4. klass 2. osa)
- *Miks räägitakse mõnikord ka inimeste kohta, et “elavad nagu kass ja koer”?* (5. kl 1. osa)

3. *Leia allajoonitud väljenditele sobivad venekeelsed vasted. Jäta need väljendid meelde.* (5. kl 1. osa).

Märkused:

- 3. klassi õpikus on näiteks toodud mõistatused loomade kohta, mida eesti keelt teise keelena õppijatel on raske mõistatada, sest nende mõistatuste eripära on seotud eesti keele struktuuriga *Missugustel lastel on tiivad?* (Mesilastel), *Missugused konnad ei krooksu?* (Kilpkonnad), *Missugune hiir lendab?* (Nahkhiir), *Missugusel pardil on neli jalga?* (Gepardil, leopardil)”.
- 4. klassi õpiku 2. osas on ülesanne “Kuidas sa tõlgid vanasõnad vene keelde?”, kuid vanasõnu ei tõlgita teise keelde.
- 5. klassi õpiku 1. osas on ülesanne vanasõnaga “*Ega töö pole jänes ...*”, kuid seda vanasõna pole varem õpitud!

Tuleb nentida, et eesti rahvaluule väikevorme on eesti keele kui teise keele õpikutes üsna vähe, ja nende valik ei ole kõige parem: 6 õppeaasta jooksul tutvuvad õpilased ainult 3 mõistatuse, 3 vanasõna ja 8 kõnekäänuga, mis kuuluvad vastavalt 100 tuntuma eesti mõistatuse, 100 tuntuma eesti vanasõnade ja 100 tuntuma eesti kõnekäänu hulka.

Ülesannetest küsitakse õpilastelt rahvaluule väikevormidest arusaamise kohta; nende õppimisel rakendatakse vähe aktiivõppe meetodeid.

4. RAHVALUULE VÄIKEVORMIDE TUNDMINE VENE KOOLIDE II KOOLIASTME LÕPETAJATEL

4.1. Eesmärgid ja küsitluseks materjali valik

Eesmärgiga välja selgitada, mis määral tunnevad vene koolide õppijad rahvaluule väikevorme või saavad nendest aru, korraldasin lisaeriala praktika käigus vastavateemalise küsitluse Narva Soldino Gümnaasiumi 6.a klassis. Selleks on koostatud küsitlusleht.

Küsitluslehe jaoks on valitud ainult vene õppekeelega koolile mõeldud eesti keele *õpikutes olevad* mõistatused, vanasõnad ja rahvapärased väljendid; kusjuures nende valikul on arvestatud ka sõnastuse keerukust: küsitluslehes olevad rahvaluule väikevormid ei sisalda keerulisi sõnu, laused on enamasti lühikesed. Mõned rahvapärased väljendid ja vanasõnad on sarnased venekeelsetele, n-ö otse tõlgitavad (*tal on kuldsed käed; nagu kaks tilka vett; pead norgu laskma; Ega töö pole jänes, metsa ei jookse; Kordamine on tarkuse ema; Kuidas külvad, nõnda lõikad; Maitse üle ei vaielda; Sõpra tuntakse hädas; Üheksa korda mõõda ja üks kord lõika; Terves kehas terve vaim; Ütle, kes on su sõbrad, siis ütlen, kes sa ise oled*). Küsitluslehte on lisatud väljendid, vanasõnad ja ülekantud tähenduses kasutatavad liitsõnad, mis võiksid olla kasutatud klassiruumis, nt *Mida Juku ei õpi, seda Juhan ei tea; Kordamine on tarkuse ema; Maitse üle ei vaielda; Targem annab järele; Lõpp hea – kõik hea; hädavares, õnneseen, kurikael, koer poiss, laiskvorst; kõrva taha panema; kõrvu teritama; mitte lillegi liigutama*.

Esialgne plaan oli lisada küsitluslehte ka mõned lihtsad rahvaluule väikevormid, mis on populaarsed eestlaste seas (nimekirjast „100 tuntumat eesti vanasõna“, „100 tuntumat eesti mõistatus“ ja „100 tuntumat eesti kõnekäändu“). Sellest tuli loobuda, kuna küsitlusleht osutus liiga pikaks.

Seega on küsitluslehte sattunud õpikutes olnud lihtsa sõnastusega rahvaluule väikevormid; osa neist peaks olema õpilastele arusaadavad, kui õpilane teab venekeelseid vasteid. Küsitlusleht on koostatud sellisel viisil, et õpilane peab kirjutama vastuse (mõistatuses) või tähenduse, lubatud oli kirjutada ka oma tõlgendus, kuidas saab

õpilane väljendist aru. Kui ta vastust aga ei tea, siis märgib, kas pole ta sellist väljendit varem kohanud või on kohanud ning vastust ei mäleta. Lisaks sellele, peaksid õpilased alla tõmbama sõnu, mida nad ei tea (et hiljem oleks võimalik hinnata, kas eesti keele oskuse tase takistas küsitluslehe täitmist või mitte). Küsitlusleht on toodud lisa 8.

4.2. Küsitluses osalejad, küsitlemise tingimused

Küsitluses osales Narva Soldino Gümnaasiumi 6.a klassi 12 õpilast: 8 tüdrukut ja 4 poissi (kokku on rühmas 14 õpilast, küsitluspäeval puudus 2 poissi). See on hilise keelekümbluse klass, kuhu on sattunud õpilased erinevatest klassidest (st et ka eesti keelt õpetasid neile erinevad õpetajad).

Küsitluslehe täitmiseks oli ette nähtud u 30 min aega. Tundmatute sõnade tähendust ei olnud lubatud küsida ega sõnaraamatust vaadata. Reaalselt olid tööd valmis juba 20-25 min pärast küsitlemise alustamist. Õpilastel oli võimalus oma tööd mitu korda läbi lugeda ja vajadusel parandada ja täiendada.

4.3. Küsitluse tulemused

4.3.1. Mõistatused

Kokku on õpilastele pakutud 13 eesti mõistatust, õigeid vastuseid on antud ainult 2 mõistatusele, kokku on 5 õiget vastust:

- Hommikul sünnib, õhtul sureb? – *päike* (4 õiget vastust).
- Sündides lendab, elades lamab, surres jookseb? – *lumi* (1 vastus).

Õigete vastuste osakaal moodustab **3,21%** kõikidest võimalikest vastustest (13 mõistatust * 12 õpilast = 156 vastust; 5 / 156 * 100% = 3,21%).

Arvatavasti takistas mõistatustest asusaamist paljudel juhtudel eesti keele sõnade tähenduse mittetundmine. Sõna *okkaid* ei tunne kõik vastanud (12 õpilast), sõna *mäena* tõmbasid alla 10 õpilast, *pehmem* – 9, *õmmeldud* ja *kardab* – á 7, *kerä* ja *padi* – á 6, *kõnnib* ja *keeleta* – á 5 õpilast. Tundmatute sõnade seas (millele mõned õpilasid tõmbasid joone alla) on ka *toas*, *veena*, *õues*, *mesi*, *valgem*, *sai*, *inimene*, *räägib*, *lamab*, *kiiremini*, *ümmargune*, *ilma*, *keeleta*, *ega*, *siiski*, *haru*, *täis*. Sõnastuse poolest osutasid

õpilastele kõige keerulisemaks mõistatused „Hall kera okkaid täis?“ ja „Õues mäena, toas veena?“. Mõistatus „Hommikul sünnib, õhtul sureb?“ oli õpilaste seas kõige „populaarsem“, millele nad pakkusid vastuseid: pakutud on 7 varianti.

Üksikasjalikum ülevaade õpilaste vastuste kohta on toodud tabelis 1.

Tabel 1. Mõistatud. Küsitluse tulemused

Mõistus	Vastanute arv, kes on märkinud, et ei tea selle sõna tähendust	Pakunud variante	Vastanute pakutud variandid	Õigeid vastusi	Varem pole kuulnud sellist mõistatust, vastanuid	Olen kohanud, aga vastust ei mäleta, vastanuid
Mis on magusam kui mesi?	Mesi – 3	3	Suhkur – 2, sõber – 1	0	8	1
Hall kera okkaid täis?	Hall – 3, kera – 6, okkaid – 12 , täis - 4	0	0	0	8	2
Ilma keeleta, kuid räägib?	Ilma – 1, keeleta – 5	1	Замок (lukk) – 1	0	6	4
Hommikul sünnib, õhtul sureb?	0	7	Рäike – 4, сутки (ööpäev) – 1, мозг (aju) – 1, что-то увидел и теперь не хочет спать (?) – 1	4	4	3
Inimene ei ole, aga räägib, puu ei ole, aga lehed on, särk ei ole, aga õmmeldud on?	Inimene – 1, räägib – 1, õmmeldud – 7	0	0	0	6	5
Õues mäena, toas veena?	Õues – 2, mäena – 10 , toas – 4, veena – 4	0	0	0	8	1
Pehmem kui padi ja valgem kui sai?	Pehmem – 9 , padi – 6, valgem - 1, sai – 1	0	0	0	7	2
Suvel magab, talvel kõnnib, vihma kardab, külma ei karda?	Kõnnib – 5, kardab – 7 , ei karda – 4	1	Lumi – 1	0	6	5
Üks tamm, kaksteist haru, igal harul neli pesa, igas pesas seitse muna?	Haru – 3, harul – 2	0	0	0	6	6
Valge taevast, musti tähti täis?	Täis – 2	2	Lipp – 1, земля (maa) – 1	0	7	2
Ei ole käsi ega jalgu, siiski jookseb kõige kiiremini?	Ega – 1, siiski – 3, kiiremini – 2	0	0	0	7	4
Enne lai ja kollane, pärast valge, ümmargune?	Ümmargune – 2	0	0	0	4	6
Sündides lendab, elades lamab, surres jookseb.	Lamab – 5	1	Снег (lumi) – 1	1	8	1
KOKKU	–	15	–	5	-	-

4.3.2. Rahvapärased väljendid

Õpilastele oli pakutud 20 rahvapärast väljendit. Õigeid vastuseid on kokku 9,5 (sh üks vastus on pooleldi õige), 8 neist on seotud sõnaga *laikvorst*. Tähendab, umbes 67% õpilasi ($8 / 12 * 100 = 66,66\%$) saavad sellest sõnast aru.

Seletada väljendite *vana kala* ja *koer poiss* katsusid 7 õpilast, *jänes püksis* – 6. Siin ei olnud õigeid vastuseid, kuid pakutud variantidest on näha, et need väljendid seostuvad õpilastel inimese iseloomu või käitumisega (nt kuri kui koer, arg kui jänes; jookseb kiiresti kui koer). Tuttavate sõnade olemasolu nimetatud väljendites tingis arvatavasti ka seda, et õpilaste arv, kes on märkinud, et pole kunagi sellist väljendit kuulnud, oli vähem (3–5 õpilast).

Kõikidest võimalikest vastustest õigeid on **3,96%** (20 väljendit * 12 õpilast = 240 vastust; $9,5 / 240 * 100\% = 3,96\%$).

Huvitav on märkida, et liitsõnade *hädavares*, *õnneseen*, *kurikael* puhul õpilased ei ole pakkunud ühtki vastuse varianti. Sõna *hädavares* pole kunagi kohanud 11 õpilast, *õnneseen* – 10, *kurikael* – 7. Neid tõmbas alla nagu tundmatud sõnu: *hädavares* – 8 õpilast, *õnneseen* – 7, *kurikael* – 6.

Rahvapäraste väljendite mõistmist takistas eestikeelsete sõnade mittetundmine. Pole pakutud ühtki varianti, mida tähendab väljend *tal on kuldsed käed*. Ehkki on olemas venekeelne vaste *золотые руки*, vastanud ei saanud väljendist aru; selgus, et sõna *kuldsed* ei tea 7 õpilast. Väljend *tal on kuldsed käed* esines 5. kl ja 6. kl õpikus, seega õpilased peaksid seda teadma. Sama on väljendiga *nagu kaks tilka vett*: sõna *tilka* ei tea 6 õpilast, vastuseks on pakutud ainult üks variant *чуть-чуть (õige pisut)*, mis on vale. Raskusi on tekkinud ka sõnadega *pöialt*, *pistma*, *norgu*, *säh* – 7 õpilast ei tea neid, *teritama* – 5. Tundmatute sõnade hulgas olid ka lihtsad sõnad: *vett* (2 õpilast), *nahka* (1), *pead* (1), *täis* (5), *kõrva* (3) ja *kõrvu* (3), *moosiga* (3), *taha* (4), *panema* (3), *suust* (5). Kolmele oli arusaamatu, mida tähendab *käed-jalad*. Kaks õpilast ei tea määrsõnu *mitte* ja *nagu*. Üksikasjalik ülevaade õpilaste vastustest on toodud tabelis 2.

See, et õpilased ei ole pakkunud ühtki vastuse varianti liitsõnade *hädavares*, *õnneseen*, *kurikael* puhul, viitab minu arvates kaudselt sellele, et nendel pole välja kujunenud piisavad võõrkeele õppimise oskused; et õpilased on harjunud tõlkima tekste sõna-sõnalt ja ei viitsi mõelda sõna tähenduse üle, tuginedes selle osade tähendusele. Võib oletada, et kui küsitluslehes oleks pakutud väljendid „õnne seen“, „häda vares“ ja „kuri kael“, siis õpilased julgeksid pakkuda variante, nagu tegid nad *koer poisi* ja *vana kala* puhul.

Tabel 2. Rahvapärased väljendid. Küsitluse tulemused

Väljend	Vastanute arv, kes on märkinud, et ei tea selle sõna tähendust	Vastust pakutud inimeste arv	Vastanute pakutud variandid	Õigeid vastuseid	Varem pole kuulnud sellist väljendit, vastanuid	Olen kohanud, aga ei mäleta tähendust, vastanuid
hädavares	hädavares – 8	0	0	0	11	0
õnneseen	õnneseen – 7	0	0	0	10	2
vana kala	0	7	<ul style="list-style-type: none"> • старьй человек (vana inimene) – 1 (<i>osaliselt õige</i>) • старая рыба (otsetõlge) – 5, • нельзя есть (ei tohi süüa) – 1 	0,5	3	4
jänes püksis	0	6	<ul style="list-style-type: none"> • (otsetõlge) штаны зайца – 1, заячьи штаны – 2, sh 1 – узкие (üks täpsustas, et see tähendab kitsad püksid) • трусливый как заяц (arg nagu jänes) – 1, • так говорят, когда куда-то торопятся (keegi kiirustab kuhugile) – 2 	0	5	1
Säh sulle kooki moosiga!	säh – 7, moosiga – 3	0	0	0	8	3
kurikael	kurikael – 6	0	0	0	7	2
koer poiss	0	7	<ul style="list-style-type: none"> • кобель (мальчик, который со всеми встречается) (isaskoer, kes kohtub kõikidega) – 1 • otsetõlge: собака мальчик – 1 • мальчик собака; злой мальчик (kuri poiss) – 1 • мальчик собака; тот, кто быстро бегает (poiss, kes kiiresti jookseb) – 1 • собака мальчику друг (koer, kes poisile sõber) – 1 • ведёт себя неправильно, неприлично (keegi käitub valesti, ebaviisakalt) – 1 • ведёт себя как собака (käitub nagu koer) – 1 	0	3	4

kõrva taha panema	kõrva – 3, taha – 4, panema – 3	2	<ul style="list-style-type: none"> • Не слышишь (ei kuule) – 1 • Не ложи на уши (врать) (valetama) – 1 	0	8	0
kõrvu teritama	kõrvu – 3, teritama – 5	1	<ul style="list-style-type: none"> • Как музыка для ушей (nagu muusika kõrvadele) – 1 Märkus: võib olla ajas segi sõnad <i>tervitama</i> ja <i>teritama</i> ?	0	5	2
tal on kuldsed käed	kuldsed – 7	0	0	0	9	0
laiskvorst	0	9	<ul style="list-style-type: none"> • ленивая колбаса sh täpsustusega ленивый человек (laisk inimene) – 3, лень всё делать (ei viitsi midagi teha) – 1, когда человек ленится (sama) – 1, когда очень ленишься (sama) – 1, väga laisk – 1; • ленивая колбаса, ничего не делает (ei tee midagi) – 1, • ленивая колбаса (otsetõlge täpsustamiseta) – 1 	8	1	2
mitte lillegi liigutama	mitte – 2, lillegi – 4, liigutama – 3	0	0	0	8	1
nagu ema suust kukkunud	suust – 5, kukkunud – 4	0	0	0	8	1
keel läheb sõlme	sõlme – 4	2	<ul style="list-style-type: none"> • язык ходит везде, язык есть везде (keel käib kõikjal, keel on kõikjal) – 1 • кто пойдёт, тот найдёт (kes läheb, see leiab) – 1 	0	8	1
tal on käed-jalad tööd täis	käed-jalad – 3, täis – 5	1	<ul style="list-style-type: none"> • не сидит без дела (ei istu tegemiseta) – 1 	1	7	2
nagu kaks tilka vett	nagu – 2, tilka – 6, vett – 2	1	<ul style="list-style-type: none"> • чуть-чуть (õige napilt) – 1 	0	5	3
nina püsti ajama	püsti – 1, ajama – 2	3	<ul style="list-style-type: none"> • нос любопытный (uudishimulik nina) – 1 • заруби себе на носу (kirjuta endale nina peale) – 1 • огорчился, не старается (sai kurvaks, ei püüa) – 1 	0		
nahka pistma	nahka – 1, pistma – 6	0	0	0	7	2
põialt hoidma	põialt – 6, hoidma – 1	0	0	0	9	1
pead norgu laskma	pead – 1, norgu – 7 , laskma – 2	0	0	0	7	2
KOKKU	–	41	–	9,5	-	-

4.3.3. Vanasõnad

Küsitlusleht sisaldas 13 vanasõna. Nendes ei olnud keerulisi sõnu, siiski on arusaamatu sõnade hulka on sattunud sõnad: *ei riku, ei vaielda* – 6 õpilast; *lõpp, meest ja nõnda* – 5; *hädas, luba, järele* – 4 ja mõned teised. Ka selliseid sõnu nagu *üttele, ise, ega, pole*, osutusid kellelegi arusaamatuks.

Kõige rohkem tõlgendusvariante on pakutud vanasõnadele *Kordamine on tarkuse ema; Üheksa korda mõõda ja üks kord lõika; Terves kehas terve vaim* – á 4 „pakkumist“. Pisut vähem tähelepanu (3 vastust) pälvisid vanasõnad *Ütle, kes on su sõbrad, siis ütlen, kes sa ise oled; Ega töö pole jänes, metsa ei jookse*. Vaatamata sellele, et kõikidel nimetatud vanasõnadel on sama sõnastusega venekeelsed vasted (va *töö pole jänes*, mis kõlab vene keeles *работа не волк*), on väga vähe õpilasi suutnud seletada nende tähendust.

Õigeid vastuseid vanasõnade kohta on kokku 15, mis moodustab **9,62%** kõikidest võimalikest vastustest (13 vanasõna * 12 õpilast = 156 vastust; 15 / 156 * 100% = 9,62%).

Vastuseid vanasõnade tähenduse kohta oli rohkem, võrreldes mõistatuste ja rahvapäraste väljenditega, millele aitas kaasa venekeelsete vastete olemasolu ja lihtsam sõnastus. Samas vanasõna *Sõpra tuntakse hädas* kohta ei olnud ühtki vastuse varianti. Üldiselt võib öelda, et õpilastel oli lihtsam seletada eesti vanasõna tähenduse, kui nad tundsid selle venekeelset vastet.

Üksikasjalik ülevaade õpilaste vastustest on toodud tabelis 3.

Tabel 3. Eesti vanasõnad. Küsitluse tulemused

Vanasõna	Vastanute arv, kes on märkinud, et ei tea selle sõna tähendust	Vastust pakutud inimeste arv	Vastanute pakutud variandid <i>(*Paksu kirjaga on märgitud venekeelsed vasted)</i>	Õigeid vastuseid	Varem pole kuulnud sellist vanasõna vastanuid	Olen kohanud, aga ei mäleta tähendust, vastanuid
Ega töö pole jänes, metsa ei jookse.	ega – 1, pole – 1	3	<ul style="list-style-type: none"> • Работа просто так не появится. • Когда беда, заяц в лес не бежит. • Если работать как заяц, то тебя не поймают. 	0	5	5
Kordamine on tarkuse ema.	tarkuse – 1	4	<ul style="list-style-type: none"> • Повторение – мать учения. – 2 • Если ты повторишь то, что знаешь, хуже не станет. – 1 • Повтори <i>умнее (raske loetav)</i> мамы. 	3	4	3
Mida Juku ei õpi, seda Juhan ei tea.	0	5	<ul style="list-style-type: none"> • Если не учишь, то не будешь знать. – (<i>õige</i>) • Что один не учил, другой не знает. • То, что Юку не учит, то Юхан не запомнит. Это значит, что всё надо делать самому. • Когда не знаешь и не хочешь учиться. • Что Юку не понимает, то он и не учит. 	1	5	3
Kuidas külvad, nõnda lõikad.	külvad – 1, nõnda – 5, lõikad – 3	1	<ul style="list-style-type: none"> • Когда помогаем, тебе помогают. 	0	6	3
Lõpp hea – kõik hea.	lõpp – 5	2	<ul style="list-style-type: none"> • Сделал дело – гуляй смело. • Закончил хорошо – всё хорошо. Если работа сделана хорошо, то и всё пойдёт хорошо. 	0	2	5
Maitse üle ei vaielda.	maitse – 1, vaielda – 6	2	<ul style="list-style-type: none"> • По вкусу не пришлось. • Вкуснее говорят не слаще (<i>vastaja mõte pole selge</i>) 	0	7	3

Sõpra tuntakse hädas.	tuntakse – 3 , hädas – 4	0	0	0	5	3
Üheksa korda mõõda ja üks kord lõika.	mõõda – 3, lõika – 3	4	<ul style="list-style-type: none"> • Девять раз отмерь и один отрежь. Проверь всё ещё раз, прежде чем сделать. • Восемь раз отмерь и один раз отрежь. Это значит, что лучше убедиться, чем сделать сразу неправильно. • Сначала несколько раз проверь, а потом сделай. • Один раз повтори и один раз сделай. 	3	3	3
Targem annab järele.	targem – 2, järele – 4	2	<ul style="list-style-type: none"> • Ум поможет всегда. • Если взял, то отдавай. 	0	5	5
Terves kehas terve vaim.	kehas – 2, vaim – 3	4	<ul style="list-style-type: none"> • В здоровом теле здоровый дух. Если человек не болеет, ведёт активный образ жизни, то всё хорошо. • В здоровом теле здоровый дух. Означает, что если человек здоров, то и ум у него здоровый. • Если ты здоровый, то мысли тоже хорошие. • Здоровый будет здоров. 	3	6	2
Ütle, kes on su sõbrad, siis ütlen, kes sa ise oled.	ütlen – 1 , ütlen – 1, ise – 1	3	<ul style="list-style-type: none"> • Скажи, кто твой друг, и я скажу, кто ты. Какие друзья, какая компания, такой и ты становишься. • Скажи мне, кто твой друг, и я скажу, кто ты. По твоим друзьям можно судить о тебе. • Кто твой друг, скажи, кто он есть. (<i>vastaja mõte pole selge</i>) 	2	6	3
Oma tuba, oma luba.	luba – 4	2	<ul style="list-style-type: none"> • В каждом доме свои правила. • Твоя комната тебе крепость. 	2	5	4
Riided ei riku meest.	riku – 6, meest – 5	1	<ul style="list-style-type: none"> • Одежда – не главное. 	1	5	4
KOKKU	–	33	–	15	-	-

4.4. Järeldused küsitluse kohta

Üldiselt on õpilaste teadmised eesti rahvaluule väikevormide kohta on *nõrgad*. Kõige parem töö sisaldas 8 õiget vastust, mis moodustab 17,39% ($13 + 20 + 13 = 46$ küsimust küsitluslehes; $8 / 46 * 100\% = 17,39\%$). Kui hinnata eraldi vanasõnade teadmiste taset, kus vastuseid oli rohkem, siis parem töö sisaldas 5 õiget vastust, mis moodustab 38,46% ($5 \text{ õiget} / 13 \text{ vanasõna} * 100\% = 38,45\%$), mis on PRÕK hindamiskaala järgi „puudulik“. Ülejäänute tulemused on veel halvemad. Kolmel õpilasel polnud ühtki õiget vastust; neljal õpilasel on ainuke õige vastus, seoses sõnaga *laiskvorst*.

Kõige rohkem õigeid vastuseid on andnud parima õppeedukusega õpilased, need on ka oma mõtteid seletanud. Kolm õpilast, kellel on veerandihinne „5“ ($3 / 12 * 100\% = 25\%$ õpilastest), on andnud 20 õiget vastust, s.o 67,8% kõikidest õigetest vastustest ($20 / 29,5 * 100\% = 67,8\%$); sama palju õpilasi, kes ei andnud ühtki õiget vastust (3 õpilast, 25% vastanutest; õigeid vastusi – 0%). Ülejäänud 6 õpilast (50%) andsid 9,5 õiget vastust ehk 32,3% kõikidest õigetest vastustest ($100\% - 67,8\%$). Üksikasjalikum ülevaade on toodud tabelis 4.

Tabel 4. *Õpilaste eesti keele veerandihinded ja küsitluse tulemused*

Veerandihinne	Sugu	Andis vastuseid	Õigeid vastuseid	Mõistatused	Rahvapärased väljendid	Vanasõnad
5	N	12	5	1	1	3
5	N	15	8	2	2	4
5	N	8	7	1	1	5
4	N	6	0	0	0	0
4	M	3	0	0	0	0
4	N	2	1	0	1	0
3	N	11	1	0	1	0
3	N	20	3	0	0	3
3	N	6	1	0	1	0
3	M	5	2,5	1	1,5	0
3	M	1	1	0	1	0
3	M	0	0	0	0	0
Kokku	4 M, 8 N	89	29,5	5	9,5	15

Õeldud annab põhjuse siduda rahvaluule väikevormide tundmist eesti keele valdamise tasemega (parimate õppeedukuse õpilaste õigete vastuste osakaal), samas need õpilased tunnevad paremini ka venekeelseid vasteid (mida on näha nende vastustest: nt

Повторение - мать учения, mitte *мать мудрости*, mis oleks otsetõlge), mis aitab neil aimata eestikeelsete väljendite tuuma. Teisest küljest, õpilastel, kelle veerandihinne on „neli“, on kõigile vaid üks õige vastus, mis tõestab, et edu pant ei ole ainult eesti keele heas valdamises. Tuleb märkida ka seda, et kõige nõrgemate õpilaste seas leidis kaks õpilast, kes on andnud 2,5–3 õiget vastust; see tulemus on parem kui õpilasel, kellel on eesti keeles veerandihinne „neli“. Huvitav, et kaks õpilast hindega „hea“ ei tea sõna *laiskvorst*, ehkki nõrgema õrpeedukusega õpilased saavad sellest sõnast aru. Üks õpilane andis 20 vastust, ehkki õigeid neist oli vaid 3. Mõned õpilased ei oska oma mõtteid sõnastada või loogiliselt välja ehitada (nt *вкуснее говорят не слаще (?)*; *что один не учил, другой не знает (?)*); vastustest on näha, et õpilased on mõne väikevormi peamisest mõttest aru saanud, kuid päris täpselt pole ära toonud; või vastuse segane sõnastus ei võimalda pidada seda õigeaks.

Õpilaste vastustes on palju grammatilisi vigu (umbes 25, mõned tähed on raskesti loetavad). Peamised probleemid on määrsõnade kokku- ja lahkukirjutamisega (nt *чуть, не сколько раз, куда то* vs *чуть-чуть, несколько раз, куда-то*), tegusõnade kirjutamisega (eriti ь-tähe kasutamine, nt *торопишся, отреж* vs *торопишься, отрежь*), ka omadussõnade moodustamine on mõnede jaoks probleemne (*зайчьи штаны* vs *заячьи штаны*); esines ka teisi vigu (*беда, повтори, заяц, сделал, убедиться, сдаланна* vs *беда, повтори, заяц, сделал, убедиться, сдалана*).

Kokkuvõtteks võib öelda, et

1. Tundmatute sõnade suur hulk viitab sellele, et **eesti keele valdamise tase** on klassis üldvõetuna nõrk; see osutus kindlasti küsitluslehe küsimuste arusaamise takistuseks.
2. Õpilaste vastused näitavad seda, et **emakeele oskus** õpilastel jätab ka paremat soovida: venekeelsetes vastustes oli palju ortograafilisi vigu.
3. See, et õpilased pole maininud vanasõnu *Работа не волк, в лес не убежит*; *Друзья познаются в беде*; *О вкусах не спорят* ja vanasõna *Семь раз отмерь, один раз отрежь* kirjutasi arvsõnaga *üheksa* (otsetõlge eesti keelest) või *kaheksa*, viitab sellele, et **vene rahvaluule tundmise tase pole õpilastel piisav**.
4. Õpilased ei ole kuulnud liitsõnu *hädavares*, *õnneseen* (vastavalt 11, 10 õpilast) ja väljendeid *pöialt hoidma* (9 õpilast), *kõrva taha panema* (8 õpilast). Selle järgi võib oletada, et **eesti keele õpetajad ei kasuta tunnis rahvaluule väikevormi õppetöös**. Seegi, et vanasõna *Kordamine on tarkuse ema* on nelja õpilaste jaoks

tundmatu (ehkki see on õpikus teema pealkirjaks!) on tunnuseks, et eesti keele tunnis ei pöörata rahvaluulele eraldi tähelepanu.

Märkus: siin tuleb arvestada ka seda, et rahvapärased väljendid ja vanasõnad ei olnud antud kontekstis, mis võiksid abistada nendest arusaamist.

Kokkuvõtteks võib öelda, et rahvaluule väikevormide tundmise ja arusaamise tase 6. klassi lõpetajal on väga madal.

Eesti keele kui teise keele õppimise üks eesmärkidest on see, et õpilane peab edaspidi eesti keeles toime tulema. Küsitluse tulemuse põhjal võib nentida, et õpilane **ei saa aru** eestikeelse teksti **mõttest**, kui selles kasutatakse rahvaluule välkevorme; võib väita, et ta ei saa aru ka põlisrahvuse esindaja mõttest, kui see kasutab selliseid väljendeid oma kõnes (aega mõtlemiseks ei ole, tähendust ei tunne). Selge, et selline õpilane ei suuda ka oma kõnet ilmekamaks muuta selliste väljenditega, mille tähendust ta ei tea.

See, et paljud õpilased ei tunne vorme *vett, suust, meest*, võib osutada kas või sellele, et õpilastele uute sõnade tutvustamisel antakse sõnu ainult ühes vormis. Koolis praktilal viibides veendusin, et 2. ja 3. klassis annab õpetaja uusi sõnu **nimetava käände ainsuses ja mitmuses**, seega ainsuse osastavat käänet õpilased ei õpi.

Olukorra parandamiseks tuleb tunnis kasutada aktiivsemalt neid vanasõnu ja väljendeid, mis esineb õpikus; pöörata nendele rohkem tähelepanu, seletada tähendust, tuua näiteid. Pärast nendega tutvumist, tuleb korrata neid õpilastega vesteldes, hinnates õpilaste käitumist, edukust jne; et nad jääksid meelde ja läheksid õpilaste aktiivse (või passiivse) sõnavara hulka.

Õpikutes on vähe rahvaluule materjali; seda peaks otsima täiendavalt, tunniks ette valmistades, kui õpetaja soovib eesti rahvaluulet õpilastele põhjalikumalt tutvustada. Tugevamatele õpilastele võib pakkuda lisalugemist – eesti lastekirjanduse teoseid, – kus leidub hulgaliselt rahvapäraseid väljendeid.

5. AUTENTNE KIRJANDUS EESTI KEELE KUI TEISE KEELE TUNNIS

Kui mõistatus ei eelda konteksti olemasolu, siis vanasõnade ja eriti kõnekäändude puhul on tähtis konteksti olemasolu, et nende tähendusest õigesti aru saada. Kuna tekst peaks olema lastele eakohane, siis on mõistlik kasutada eesti lastekirjanduse teoseid, et leida sobivaid näiteid rahvapäraste väljendite kasutamise kohta. Aluseks võib võtta soovitatava kirjanduse nimekirja eesti kooli jaoks: seda loetakse, eesti keelt emakeelena rääkivad inimesed teavad neid väljendeid ja kasutavad oma kõnes. Soovitatava kirjanduse loetelud on kättesaadavad mõnede koolide koduleheküljel, neid pakuvad ka raamatukogud, nt Tartu Linnaraamatukogu.

Algetapis soovitatakse siiski kasutada lühemaid tekste, rõhk peaks „olema asetatud sellistele tekstidele, mille sisu oleks sarnane emakeeles ettetulevate samasuguste tekstidega“ (Krall 2006: 55). Siin võib tekkida raskusi, sest praegu loetakse vähe raamatuid ka emakeeles.

Huvi lugemise vastu tuleb äratada algklassides ja õpetaja ülesandeks on laste kursis hoidmine eestikeelse lastekirjandusega (Peterson 2006: 61). Eesti keele õpet ja eesti lastekirjandusega tutvumist võib siduda väljaspool emakeeletundi lugemisega. Väljaspool emakeeletundi lugemiseks pakutavate raamatute nimekirjas leidub ka eesti autorite teoseid.

Kuna pikemate originaaltekstide lugemine on I ja II kooliastmes raskendatud ebapiisava sõnavara tõttu, siis on võimalik tutvuda pikema raamatu tekstiga vene keeles nt „Naksitrallid“; eesti keele tunnis aga jätkata selle teosega tutvumist: vaadata eestikeelset filmi „Naksitrallid“ 1984, lugeda katkendeid ja keskenduda keele õppimisele jne. Edu pandiks oleks see, et lapsed on tekstiga juba varem tutvunud (esmane tajus), neil on väljakujunenud emotsionaalne suhtumine loetud teksti, on olemas ka soov raamatu üle arutleda, mis on tähtis kõnelemisoskuse arendamiseks. Selline lähenemine nõuab aga õpetajatelt tugevat koostööd.

Väljaspool emakeeletundi soovitatakse lugeda erinevaid raamatuid, nt Tallinna Pae Gümnaasiumi õpetaja Tamara Kuzmina (Kuzmina 2015) on välja valinud muuhulgas järgmised eesti kirjanike raamatud:

- 1. klassis: August Jakobson “Muinasjutud”, Juhan Kunder “Südi sõsar”, Ellen Niit “Pille-Riini lood”, August Kitzberg “Muinasjutud”, Eno Raud “Karu maja”.
- 2. klassis: Eno Raud „Sipsik“, „Naksitrallid“.
- 3. klassis: F.R.Kreutzwald “Kalevipoeg” (Eno Raud), Oskar Luts “Nukitsamees”, R.Raamat “Suur Tõll”.
- 4. klass: Anton Hansen Tammsaare “Poiss ja liblikas”, “Kuningas ja ööbik”, “Armastus”, “Kandlemängija”, Oskar Luts “Kevade”.

Rahvaluule elementide olemasolu poolest ei ole need raamatud võrdsed, nt Anton Hansen Tammsaare nimetatud jutustustes ja Ellen Niidu “Pille-Riini lugedes” ei leidu rahvapäraseid väljendeid, samas Eno Raua “Naksitrallid” ja “Jälle need naksitrallid” on väga rikkad rahvapäraste väljendite poolest, nendes võib kohata ka vanasõnu ja üksikuid mõistatusi. Nendes teostes on palju selliseid lauseid, mida oleks kasulik tunnis kommenteerida. Nt raamatus „Naksitrallid“ lausub Sammalhabe: "*Varesele valu, harakale haigus, meie Rudolf saab ilusti-kenasti terveks.*" (Raud 2013:122). Tunnis peaks andma lisateavet, et siin on tegemist tuntud eesti arstimissõnadega (loitsuga); selle tervikteeks on olemas raamatus “Laste rööm 1”. Eesti vanasõnadega tutvumist võivad innustada selle raamatu tegelaste teisedki ütlused, nt "*Kus kõha kõige kõvem, seal abi kõige lähem*" (Raud 2013:20); "*Kes raiub, see leiab!*" (Raud 2013: 211) jt. Siin on eesti keele õpetaja abi vajalik, sest õpilastele on vaja tutvustada eesti vanasõnade õigeid sõnastusi (siin on vastavalt “*Kus häda kõige suurem, seal abi kõige lähem*” ja “*Kes otsib, see leiab*”). “Nukitsamehe” lugemisel võib pöörata tähelepanu fraseologismile “*paljas kui porgand*”, mis on venekeelses variandis tõlgitud sõna-sõnalt, ehkki venekeelne vaste on «*в чем мать родила*».

Õpetaja saab otsustada, milliseid raamatuid ta tunnis abimaterjalina kasutab. Rahvaluule elemente on olemas ka ajakirjanduses (nt ajalehe KesKus 2015. a veebruari numbris on lavastuse “*Harakale haigus...*” reklaam; Maxima 2014. a detsembrikuu reklaamis oli kasutatud vanasõna “*Rege rauta suvel, vankrit talvel*”), laulude tekstides jne. Need on ka autentsed tekstid, mis väärivad tähelepanu ja sobivad eesti keele tunnis kasutamiseks.

6. RAHVALUULE VÄIKEVORMID JA RAHVAPÄRASED VÄLJENDID EESTI LASTEKIRJANDUSES

Eesti keele kui teise keele tunnis võime laialt kasutada eesti rahvaluule ja rahvapärased väljendid, eelistades neid, mis on enam kasutatavad ja õpilastele eakohased. Eesmärgiga välja selgitada, milliseid rahvaluule väikevormid esineb eesti lastekirjanduses, uurisin tuntud eesti lasteraamatud, lastelaulude kogumikku ja uusi kogumikke, mis sisaldavad lastejutte ja luuletusi aastatest 1860–2010. Seega on vaatluse alla saanud nii tuntud vanad lood, kui ka eesti lastekirjanduse kaasaegsed teosed (täpsemalt öeldes, katkendid nendest). See on tähtis keelekasutuse seisukohalt. Valisin rahvapärased väljendid, mõistatused ja vanasõnad järgmistest eesti lasteraamatutest:

- Eno Raud „Naksitrallid“, „Jälle need naksitrallid“, „Peep ja sõnad“;
- Eduard Vilde „Minu esimesed triibulised“;
- Anton Hansen Tammsaare „Meie rebane“;
- Olivia Saar „Eesti jõulusalmide ja –juttude kuldraamat“;
- Maire Eliste, Mariel Marian Eliste „Lapsed, laulma“;
- Ülle Väljataga, Anu Kehman „Laste rõõm. 1: Eesti lastejutte ja luuletusi koos piltidega 1860–1980“.
- Ülle Väljataga, Ilona Martson, Jaanika Palm. „Laste rõõm. 2: Eesti lastejutte ja luuletusi koos piltidega 1980–2010“.

Nende raamatute põhjal koostatud andmebaas sisaldab väljendeid ja vanasõnu kontekstis, mis võimaldab nendest arusaamist lihtsustada ja parendada ning hõlbustab tööd autentse kirjandusega eesti keele tunnis. Andmebaas on loodud Excel tabeli kujul, mis võimaldab vajadusel andmeid sorteerida valitud tunnuse järgi. Allpool on toodud põhiinformatsioon nendes raamatutes leiduvate väljendite ja vanasõnade kohta.

6.1. Mõistatused

Raamatutes esines vähe mõistatusi. Ainuke mõistus *Mis on magusam kui mesi?* („Jälle need naksitrallid“). Kogumikus „Laste rõõm.1“ juhtus paar mõistatust, mille autoriks on Silvia Truu (st see pole rahvaluule):

- Ehkki tal on palju lehti – // pole põõsas, ei ka puu. // Kuigi tal on sadu tähti – // kõiki loeb su silm ja suu. //Räägib sulle mitmes keeles, // ise tumm ja elutu. // Ta on sõber– // pea sa meeles – // parim sõber elus sul. (Silvia Truu)
- Lubas tubli meistrimees: // "Jõele suure silla teen.// Priks! Ja praks! Käib kiirelt töö – // sild saab valmis üleöö."// Puid tal polnud pulgakestki, // kive mitte killukestki.// Nendeta töö valmis tegi. // Sild sai sama suur kui jõgi. // Mõistata, kes oli see // tubli, vahva meistrimees? (Silvia Truu)

6.2. Vanasõnad

Lasteraamatute peategelaste kahekõnes leidub hulk tuntud eesti vanasõnu. Samas pole lasteraamatutes alati vanasõnu kasutatud korrektset kujul, sest tegelastel lähevad mõnikord sõnad segi (nagu „Naksitrallides“). Allpool olevas vanasõnade nimekirjas on need toodud õiges sõnastuses Eesti Rahvaluule vanasõnade andmebaasi põhjal (Folklore 2015). Kokku on 29 vanasõna, need on eri teemalised, kõiki võib kasutada tunnis kasvatuslikel eesmärkidel. Paksu kirjaga vanasõnad on olemas 1.-6. klassi õpikutes (neid on 6 tk); number sulgudes näitab aga vanasõna kohta Arvo Krikmanni nimekirjas „100 tuntumat eesti vanasõna“ (Folklore 2015), selliseid vanasõnu on 6.

Armastus käib kõhu kaudu.

Ega hunt pesa ümbert ei murra.

Ega nimi meest ei riku. (100)

Ega töö jänes ole, et eest ära jookseb.

Hea laps kasvab vitsata.

Hommik on targem kui õhtu.

Iga algus on raske.

Igal asjal on kaks otsa. / Igal asjal oma ots.

Ise teed, ise sööd.

Julge pea toidab, arg ära sureb.

Käbi ei kuku kannust kaugele. (6)

Kes kannatab, see kaua elab. (31)

Kes koer elades, see koer surres.

Kes otsib, see leiab.

Kes vana asja meelde tuletab, sellel silm peast välja.

Kõik teed viivad Rooma.

Kordamine on tarkuse ema.

Kus häda kõige suurem, seal abi kõige lähem.

Kus viga näed laita, seal tule ja aita.

Lõpp hea, kõik hea.

Magaja kassi suhu ei jookse hiir. (18)

Mis ei saa jõuga, saab nõuga.

Noorus on külviaeg.

Omad vitsad peksavad kõige valusamini. (91)

Paha siga, mitu viga: kärss kärnas ja maa külmanud. (11)

Sööda hunti, hunt vaatab ikka metsa poole.

Targem annab järele.

Töö kiidab tegijat.

Vagu lambaid mahub palju ühte lauta.

6.3. Kõnekäänud ja fraseologismid

Kõige rohkem esines lasteraamatutes kõnekäände ja fraseologisme, kokku on neid rohkem kui 300 väljendit. Mõnda neist esineb raamatutes mitu korda, nt *hamba alla saama* (5 korda), *nahka panema* (7), *silma hakkama/torkama* (7), *maksu mis maksab* (6), *ninaga õhku vedama* (5), *oma silmi mitte uskuma* (5), *pea käib ringi* (5), *plehku panema* (5), *ei ole sooja ega külma* (4), *nagu tina tuhka kaduma* (4), *nahka pistma* (4), *ninapidi vedama* (4), *pead murdma* (4), *säh sulle ...*(4), *laul on lauldud* (3), *nagu peoga pühitud* (3), *ei ole kippu ega kõppu* (3), *halva mängu juures head nägu tegema* (3), *keha kinnitama* (3), *käed rüpes istuma* (3), *lakke hüppama* (3), *lulli lööma* (3), *mõõt on täis*(3), *nagu soolasammas seisma* (3), *võta näpust* (3), *kuhu on koer maetud* (2), *magama nagu nott* (2) jt.

Laialt on kasutusel väljendid tähendusega 'keegi ei tea': *mine tea* (rohkem kui 10 korda), *mine võta kinni* (4), *kes teab* (2), *jumal teab mida*, *tont teab mida*.

Hüüatusi: *taevas hoidku* (5), *sa pühade vägi, tuhat ja tuline, taevane arm, pipart sulle (talle, teile) keele peale (keelele)*, *tont võtku, küll ma [kellelegi] {veel} näitan; ja puha; mine (minge, mingu) kuu peale* jt.

Tihti esineb lasteraamatutes inimest iseloomustavaid fraseologisme: *nt {paljas} luu ja nahk olema; kondibukett; laisk nagu (kui) päevakoer; laiskvorst; õnneseen; hädavares;*

ninatark; kadekops; arust lage; loll nagu (kui) saabas; nagu (kui) taevast {alla} kukkunud; nagu (kui) konn mättal (mätta peal, mätta otsas); nagu (kui) puuga pähe saama; nina on püsti; peast segane olema; vaikima nagu (kui) {villast} sukk; unekott jt.

Söömise ja joomisega seotud väljendid: *hamba alla saama, hamba alla panema; nahka pistma; keha kinnitama; [miski] käib suus ringi; [keegi] ei ole (pole) ivagi (ivakestki) hamba alla saanud; suu hakkab vett jooksuma; põske pistma; keelt kastma; südant kinnitama (1.); hea maitsta laskma; suu jookseb vett; näljane nagu (kui) hunt.*

Liikumisega seotud: *jalga laskma; jalgu alla tegema; jalgu alla võtma; jalgu selga võtma; plehku panema; plehku pistma; sääri tegema; sabas sörkima; saba seljas; varvast viskama.*

Kasutatakse väljendeid, mis tähendavad õnnestumist või probleemi lahendamist: nt *õnne olema; mure on murtud; õnne nagu (kui) tõrva; probleemset olukorda või ebaõnnestumist: vussi minema, viltu olema, omadega sees olema, nurja minema, nokk kinni ja saba lahti {, saba kinni ja nokk lahti}, mokas olema, kuri on karjas, kimpus olema, käsi käib halvasti, juuksekarva otsas rippuma; jänni jääma; <omadega> pigis olema; [kellelgi] on vesi ahjus; [kellegi] laul on lauldud;*

Väljendid, mis on seotud suhtlemisega/rääkimisega: *vastust võlgu jääma; üle huulte tulema {libisema, lipsama, ...}; vaikima nagu (kui) {villast} sukk; ühist keelt leidma; udu ajama; sõnal sabast kinni võtma; nalja viskama; nagu kass ümber palava pudru käima; lagedale tooma; kurku kinni jääma; kõrvust mööda minema; kõrvust mööda laskma; kõrvu kikki ajama; kõrva (kõrvu) puutama; kihla vedama [kellegagi, millegi peale]; kärbseid pähe ajama; auku pähe rääkima [kellelegi]; {nagu, kui} ühest suust; sõna suust saama; kõigest kõrist; mine (minge) nüüd; oma kõrvu mitte uskuma; oma sõna (sõnade) juurde {kindlaks} jääma; silmi avama; võta heaks.*

Arg inimene või hirmu tundev inimene on see, kellel *püksid sõeluvad püüli; süda väriseb; ihukarvad tõusevad püsti*. Laisa inimese tegevuse kirjeldamiseks kasutatakse väljendeid *lulli lööma; seanahka vedama; mitte sõrmegi liigutama (2.)*. Petmist ja lollitamist tähendavad fraseologismid *ninapidi vedama; kärbseid pähe ajama*.

Lasteraamatutes esinevad ka muinasjutule iseloomulikud sõnastused: *piimajõed ja pudrumäed, {nagu, kui} nõiaväel*. Loomade rahvapärased nimetused: *võsavillem,*

reinuvader, karuott, kriimsilm; karvanäss, krants. Huvitav liitsõna on *merekaru*, mille venekeelne vaste on *морской волк*.

Samu fraseologisme esineb ka eesti muinasjuttudes (Eesti muinasjuttude kuldraamat):

- *maa alla kaduma* (Juhan Kunder „Vaeslaps ja talutütar“)
- *{nii} et pea suitseb {otsas}, {nii} et pea aurab {otsas}; leiba luusse laskma, pilli ajama, süda väriseb, käsi käib halvasti, õnne katsuma* (Juhan Kunder „Suur Peeter ja väike Peeter“)
- *kaduma kui tina tuhka, nahka silmadele saama, süda saab täis, maa alla kaduma* (Juhan Kunder „Rehepapp ja vanapagan“)
- *sõna suust saama* (Jakob Kõrv „Veteema heategu“)
- *õnne olema, ametis olema, pea ringi käima, nagu pilvist kukkunud, nagu maa alla kaduma* (Jakob Kõrv „Veealused“)
- *kihla vedama, süda väriseb* (Mattias Johann Eisen „Vahetatud laps“)

Autentsete eesti muinasjuttude lugemine on I ja II kooliastme eesti keele kui teise keele tunnis keeruline, sest tekstides on palju spetsiifilisi sõnu ja sõnastusi ning õpilaste sõnavara pole piisav loetust arusaamiseks.

Osa fraseologisme vajab kindlasti seletamist, sest tavalise eesti-vene sõnaraamatuga tõlkimine ei aita nendest õiget arusaamist: *seanahka vedama, südant rindu võtma, triibulisi {pükse} saama, võta näpust, võta või jäta, auku pähe rääkima, punast kukke räästasse pistma {panema, torkama, ...}, omadega sees olema.*

Lasteraamatutes olevaid väljendeid võib rühmitada teisiti.

Somaatiliste fraseologismide valik

Süda: niipalju kui {nii nagu, kuidas, millal, kuni, mis, ...} süda kutsub; süda on täis; süda väriseb {sees}; südant rindu võtma; südant värisevaks panema; {nagu, kui} kivi veereb südamele (südame pealt); süda hakkab pööritama; süda kisub rinnas (rinnus) kokku; süda tõmbub rinnas (rinnus) kokku; süda on raske; süda on vesine; süda saab täis; südame peal (südamele) olema; südame peal (südamele, südames) kripeldama; südamepõhjas; südamepõhjast; südamesse lõikama [kellelegi]; südamesse minema; südamest läbi käima; südant kinnitama; südant külmaks tegema; südant kõvaks tegema.

Pea: pea käib ringi; pea käib umber; pead murdma; peast segane olema; rumalast peast; [kellelgi, kellegi] pea läheb segamini (segi); heast peast; pea peale pöörama; pea peale keerama; pead kaotama; [millist, missugust] nägu {ette, pähe} tegema; aru pähe võtma; auku pähe rääkima; [kellelegi]; kärkseid pähe ajama; nagu (kui) puuga pähe saama; pähe mitte mahtuma; pähe tulema; pähe turgatama; pähe torkama; pähe võtma.

Silm: silma hakkama/torkama/ puutama; oma silmi mitte uskuma; oma silmaga (ihusilmaga) nägema; kahe silma vahele jätma; pärani silmadega; silma all; silma ees; silmad jooksevad vett

{endal} silmi peast {välja, ära} vahtima; jõllis silmadega; kao (kaduge, kadugu) {mu} silmist/silma alt; kasi (kasige, kasigu) {mu} silmist/ silma alt; nii kaugele, kui silm ulatub/võtab/seletab; silma {alla, ette} sattuma; silmad löövad tuld; silmist lööb tuld; silmas pidama; silmatera olema; silmi avama; silmist kaduma; sõba/nahka silmale (silmadele, silma peale) laskma; suurte silmadega; suuril silmil; vaimusilma ees seisma {nägema, ...}; vaimusilmas seisma {nägema, ...}.

Kõrv: kõrvu teritama; kõrva (kõrvu) puutama/ulatama//ulatuma/kostma; kõrvu kikki ajama; kõrvu kikitama; kõrvu lukku panama/lööma/ajama; kõrvust mööda laskma; kõrvust mööda minema/ libisema; oma kõrvu mitte uskuma; poole (ühe, teise) kõrvaga kuulma (kuulama);

ühest kõrvast sisse, {ja} teisest välja minema {lendama}.

Kael: [kellegi] kaelas olema; kaela kutsuma; kaela langema; kaela peal (kaelal, kaelas) olema;

kaela saatma.

Käsi: käsi (kätt) külge lööma; käsi käib hästi (kenasti, ...); käsi käib halvasti (pahasti, ...)

käsi kokku lööma; kaht (kahte) kätt kokku lööma.

Jalg: jalga laskma; jalgu alla tegema; jalgu alla võtma; jalgu selga võtma; jalgu kaenlasse võtma.

Suu: [miski] käib suus ringi; sõna suust saama; suu hakkab vett jooksuma; suu jookseb vett; {nagu, kui} ühest suust; suu jääb lahti; suud andma.

Keel: ühist keelt leidma; pipart sulle (talle, teile) keele peale (keelele); keelt kastma.

Nina: ninaga õhku vedama; ninapidi vedama; ninatark; nina {on} püsti; nina alt/ eest pikka nina näitama/ tegema.

Nägu: halva mängu juures head nägu tegema; [millist, missugust] nägu {ette, pähe} tegema; nägu nagu (kui) kuu/täiskuu; nägu on pilves; pikka nägu tegema.

Närvid: närvidele (närvide peale) käima [kellelegi]; närvid on pingul; närvid ütlevad üles.

Huuled: üle huulte tulema {libisema, lipsama, ...}

Nahk: nahka panema; nahka pistma; {paljas} luu ja nahk olema; seanahka vedama; [kellestki-millestki] ei saa head nahka; {nii} et nahk suitseb/aurab {seljas}; {oma} nahka hoidma; <oma> nahka päästma; sõba/nahka silmale (silmadele, silma peale) laskma.

Hammad: hamba alla saama; hamba alla panema/pistma/võtma; [keegi] ei ole (pole) ivagi (ivakestki) hamba alla saanud/võtnud.

Juuksed: juuksekarva otsas rippuma.

Täispikk väljendite loetelu on toodud lisas 7.

Võrreldes õpikutes olevaid rahvapäraseid väljendeid lasteraamatutes olevatega, võib märkida, et lasteraamatutes on laialt kasutatud somaatilised fraseologismid. See tähendab omakorda, et lugedes aina õpikute tekste, ei omanda õpilane piisavat sõnavara eesti lastekirjanduse lugemiseks. Eesti keele tunnis tuleks pöörata rohkem tähelepanu somaatilise fraseoloogia õppimisele. „Somaatiline fraseoloogia kuulub vanimate fraseologismide kihistuste hulka“ (Vakk 1970: 9) ja „somaatilised fraseologismid on üheks kõige internatsionaalsemate püsivate sõnaühendite kihistuseks“ (Vakk 1970: 16). Nende omaduste tõttu aitab somaatilise fraseoloogia tundmine õpilastel aru saada paljudest ilukirjanduslikest tekstidest ja hõlbustab võõrkeelte õppimist.

7. RAHVALUULE VÄIKEVORMIDE KASUTAMINE EESTI KEELE KUI TEISE KEELE TUNNIS

Töö rahvaluule väikevormidega peab olema hoolikalt planeeritud samamoodi nagu kõik muu tegevus eesti keele kui teise keele tunnis. Läbiviidud küsitluse tulemused näitavad, et kui õpilaste kokkupuude rahvaluulega toimub juhuslikult, ilma süsteemse õppimiseta, siis ei jää väljendite tähendus õpilastele meelde.

Õpetaja koostatud õppetsükkel peab sisaldama suhtluslikku, kogemusliku, kultuurilist, üldarendavat ja keelelist aspekti. „Kui palju need igas õppetsükli kajastamist leiavad, sõltub õppetsükli rõhuasetusest. /.../ piiratud keeleoskusega algklasside õpilastega lemmikloomade teemat käsitledes võivad kultuuriline ja üldarendav aspekt mõnevõrra tagaplaanile jääda.“ (Krall jt 1997: 63) Samas isegi lemmikloomade teemat käsitledes võivad õpilased tutvuda rahvaluule väikevormidega, kui lisada tundi mõistatusi, rahvapäraseid väljendeid (nt *[kuhugi, kuskil] on (ongi) koer maetud; koer poiss; saba seljas; nagu (kui) kass ja koer elama; nagu (kui) kuninga kass elama*), sobivaid vanasõnu (nt *Kui saad üle koera, saad ka üle saba*). Isegi tundi teemal „Rõivas“ võib mitmekesistada väljenditega *[kellelgi] on jännes püksis; triibulisi {pükse} saama*. Maaelu arutledes, võib lastele seletada, mida tähendab *vesi ahjus* jne. Kui tunni teema on inimene ja tunnis korratakse inimese kehaosade nimetusi, siis täiendavalt võiks käsitleda mõnda levinud somaatilist fraseologismi (nt *pead murdma; suur nina*). Töökava koostamisel märgitakse, millist keelelist materjali õpitakse. Oleks loogiline, kui ka rahvaluule väikevormidega seotud materjal oleks kajastatud õpetaja töökavas (kultuuriline komponent), arvestades konkreetse klassi võimalusi. „Töökava koostades püüab õpetaja jõuda iga õpilaseni, otsides parimaid viise õpilaste õpimotivatsiooni toetamiseks, õpioskuste ning edasiõppimiseks ja tööeluks vajalike pädevuste väljakujundamiseks./---/ Õpetaja määrab ise läbivõetava materjali mahu, ulatuse ja õppimise tempo“ (Loog 2004: 39). Rahvaluule-teemalist materjali on õpikutes vähe, seega jääb selle leidmine õpetaja mureks. Põhikooli riikliku õppekava lisas 2 pole sätestatud, mis määral peab muukeelne õpilane tundma eesti rahvaluule materjali; seda ei kontrollita ka eesti keele kui teise keele tasemetöodes. Samas on rahvaluule tähtis kultuurikomponent; seega väärrib see eraldi tähelepanu teise keele õppimisel.

Eesti rahvaluule väikevorme võib lülitada eesti keele tundi mitte ainult õpiobjektina, kui ka keelevahendina. Õpetaja hindab õpilaste käitumist ja osalemist õppeprotsessis; annab

neile edasi oma suhtumist klassis toimuvasse; paneb tähelepanu õpilaste koostööoskusele, püüdlikkusele, püsivusele; suunab õpilaste tegevust ja mõtlemist. Seda võib teha ka sobivate vanasõnade ja rahvapäraste väljendite abil, lisades vahetevahel uusi väljendeid. Kui emakeele tunnis kirjutab õpilane *как курица лапой*, siis eesti keele tunnis *teeb ta varesejalgu*; antud juhul peaks õpetaja kommentaar olema täiesti arusaadav. Sellise lähenemise plussiks on see, et õpetaja esitab väljendeid kontekstis ja võib neid vajadusel seletada kohe; see ei võta tunnis palju aega. Vahetevahel tunnis korduv vanasõna jääb meelde nagu teisigi keelelisi väljendeid, mida kasutatakse tunnis.

Rahvaluule väikevormidega tööd võib tunnis organiseerida mitmel viisil. Selleks sobivad ka aktiivõppemeetodid, sh erinevad mängud, pantomiim, lavastused. Näiteks vanasõna võib võtta mängu „Rikkis televiisor“, kus ei ole kuulda esinejat; õpilased peavad suu liikumise järgi ära arvama, mis vanasõna öeldi (Raadik 2001: 37).

Rahvaluule väikevorme võib õppida, dramatiseerides neid või tekste, kus nad leiduvad. „Paljude lastelaulude sisu võimaldab neist teha lühilavastust. /---/ Laulusõnade päheõppimine on mängeldes vaheldusrikkam ja kiirem.“ (Raadik 2001: 46) Mõned lastelaulud sisaldab rahvapäraseid väljendeid (nt laul „Kass Karlotte“ sisaldab väljendit *plehku panema*: „Auke täis kuid olid kotid, // plehku panid kõik ta rotid“; Ellen Niidu luule/laul „Rongisõit“ sisaldab fraseologismi *saba seljas*: “Kiisud jooksid, sabad seljas, // kutsud jooksid, keeled väljas”). Kui laps osaleb mingi teksti, luule või laulu lavastamisel, siis temal jääb ka selles tekstis sisaldava väljendi tähendus paremini meelde. Rahvaluule väikevormid võivad olla ka ise lavastamise objektiks. Lavastamiseks sobivate vanasõnade, piltlike väljendite ja mõistatuste loetelud võib leida Sirje Raadiku raamatust (Raadik 2003: 53-58); Rahvakultuuri Keskus pakub ka mõnda lavastamiseks sobivat kõnekäändu, mis on toodud lisas 5. Sirje Raadik pöörab tähelepanu sellele, et „vanasõnade lavastamisel peab arvestama, et nende sõnasõnaline kujutamine kehakeele või etüüdide abil pole eriti raske, kuid vanasõnade mõtte ja õpetuste-tarkuste lahtiseletamine ning igapäevaelust näidete toomine on laste jaoks üsna keeruline. Seetõttu peab kõikide rahvatarkuste mõtte ja sisu selgitamine olema esmatahtis.“ (Raadik 2003: 53) See nõuab ettevalmistust ja aja planeerimist: enne lavastamist tuleb teha eeltööd; arutleda, mida see väljend tähendab; leida sobivaid näiteid kirjandusest või elust. Ka tunnis loetud teksti juurde võib leida vanasõna või rahvapärane väljend, mis iseloomustaks tekstis kirjeldatu, ja lavastada seda. Sobivaid vanasõnu on võimalik kasutada grammatikareeglite õppimisel. Las vanasõna jääb

meelde: kui kordame reeglit, kordame ka vanasõna, ja vastupidi. Iga reegli jaoks on keeruline vanasõnu leida, aga seda polegi vaja.

Ehkki mõistatused on pigem I kooliastme õpilastele sobivad ülesanded, siiski võib neid kasutada ka II kooliastmes ja hiljem: sõnavara laieneb ja sama asjade või nähtuse kohta võib küsida teisiti, eriti see kehtib eesti mõistatuste kohta, mis on seotud looduse teemaga, kus on palju erinevates sõnastustes nähtuste ja asjade kirjeldusi.

Mõned eesti rahvaluule väikevormid sobivad hästi häädustreeningu korraldamiseks: kui need on hästi riimuvad, siis kõlbavad ka sel viisil harjutamiseks ja pähe õppimiseks.

Seega võib rahvaluule väikevormid kasutada eesti keele kui teise keele tunnis mitmeti:

- Õppetöö korraldamine tunnis (nt *Kordamine on tarkuse ema*).
- Aktiivõpe: sõnamängud (kokku panna väikevorm üksiksõnadest), sobitamismängud (tekstipoolte kokkupanek); doomino (1.osa *Mida Juku ei õpi*; 2. osa *sega Juhan ei tea*); pantomiimharjutused, dramatiseering (nt *Kes teisele auku kaevab, see ise sisse kukub*).
- Joonistamine (nt *Valel on lühikesed jalad; suur nina*).
- Sildid, posterid (erinevate käitumissituatsioonide kohta, kasvatuslik eesmärk; grammatikareeglite näited).
- Muud kirjalikud ülesanded teksti põhjal või õpitud materjali kohta.

II kooliastme õpilaste jaoks võib koostada e-ülesandeid, mida tehakse arvutiklassis või kodus. Rahvaluule sobitamisyülesandeid või teste valikvastustega on võimalik teha nt *SurveyMonkey* lehekülje kaudu: õpilastele saadetakse e-postile link, millele vajutades saab õpilane pääsu küsimustikule. Õpetaja näeb kohe õpilaste vastuseid ja statistikat: kes, millal ja kuidas vastas, näha on ka vastamiseks läinud aega. Sobiva tarkvara kasutamine lihtsustab õpetaja tööd ja hoiab kokku ressursse (pole vaja paberit kasutada testi trükkimiseks, lihtsam kontrollida tulemusi), samas teeb eesti keele tunde atraktiivsemaks.

7.1. Mõistatused

Mõistatusi võib mõistatada nii I kui II kooliastmes, pakkudes lastele eakohaseid tegevusi, jõukohaseid mõistatusi ja sobiva raskusega ülesandeid.

Mõistatusi võib eesti keele kui teise keele tunnis kasutada mitmel viisil:

1. Mõistatust võib kasutada tunni alguses *teema häälestamisel*, kus mõistatuse ülesandeks on huvi äratamine tunnis käsitletava teema vastu, sõnavara kordamine ja õpilaste “äratamine”.
2. Klassikaline *kuulamisülesanne* (arva ära jt). Ka *kõnelemisülesanne* – näiteks keerulise küsimuse arutelu.
3. Mõistatusi võib kasutada *grammatikaga tutvumisel*. Mõnda mõistatusi võib esitada õpilastele suuliselt, teisi aga kirjalikult, sest “osa õppijaid eelistab visuaalset, osa kuulmise kaudu õppimist” (Krall, Sõrmus 2001: 15). Mõistatuse üheks plussiks on sõnastuse lakoonilisus: laused on enamasti lühikesed, tegusõna on neis reeglina oleviku või lihtmineviku vormis. “Lapsed suudavad vaid siis koondada tähelepanu vormile, kui see on väga lihtne ja illustreeritud” (Krall, Sõrmus 2001: 15). Minimaalne kontekst, mis on üks peamistest keeõppe nõuetest, on ka mõistatuses olemas. Grammatika nähtuse esitlemisel peab arvestama, et “esitlus ei tohiks olla väga pikk. Hea esitlus sisaldab nii suulise kui kirjaliku poole, mis avab grammatikakonstruksiooni ja tähenduse” (Krall, Sõrmus 2001: 19). Lähtudes öeldust sobib mõistatus hästi grammatika õpetamiseks.

Ehkki soovitatakse, et “lastele ei pea vormi seletama ega reegleid andma” (Krall, Sõrmus 2001: 15), siiski vajadusel tohib lastele seletusi anda ka nende emakeeles; “oluline on anda õppijatele väga palju lausenäiteid, palju abi on näitematerjalist” (Krall, Sõrmus 2001: 20). Praktiliselt võib iga reegli jaoks leida sobivad mõistatused. Näiteks: *Üks isa, seitse poega (Nädal)*: osastava käände kasutamine, nimisõna ühildumine arvsõnaga. *Mis oli eile ja mis on homme? (Päev)*: küsilause struktuur, oleviku ja lihtmineviku vormid, ajamäärsõnade kasutamine. *Ei astu, aga käib (Uks)*: eitav vorm, lause struktuur, sidesõnade kasutamine. *Ees käärid, taga tangid? (Pääsuke)*: kaassõnade kasutamine. *Punane mütsike, valge peake (Vaarikas)*: omadussõna ühildumine nimisõnaga, liide *ke* kasutamine.

4. Mõistatuse kasutamine *mängus, individuaal ja rühmatöös*.
 - Õpetaja lõikab mõistatused ja vastused (pildid) välja. Ta loeb mõistatuse ja lapsed leiavad piltide seas vastuse (Kütimets, Puik 2009a: 59).
 - Õpilased panevad kokku mõistatuste doomino (mängukaardi paremal pool on mõistatus, vasakul pool on pildiga vastus), nt võib kasutada Ann Aruvee

“Mõistatuste doomino” (TEA kirjastus); ehkki on mõned mõistatused selles komplektis keerulised, mis pole eesti keele kui teise kelle õpikutes olnud. Mängida võib kahekesi või mitmekesi.

- Õpetaja ütleb mõistatuse, lapsed mõistetavad iseseisvalt vastuse ja laovad selle oma liikuvasse aabitsasse (lauale). Peetakse arvestust õigete vastuse üle (märgikese andmisega, plusspunktidega vms) (Kütimets, Puik 2009b: 24). Vajalikud vahendid: tähed.
- *Mäng “Mis see on?”* (Kütimets, Puik 2009a: 20): “Mängujuht kirjeldab eset, aga lapsed arvavad ära, millega on tegemist... Pärast annavad lapsed ise kordamööda “mõistatusi”.” Selle mängu eesmärk on sõnavara laiendamine, mäng võimaldab lastel arendada kujutlusvõimet ja loovust, koostada ise mõistus. Selle mänguga sarnane on *mäng “Mida Tiinale kingiti?”* (Kütimets, Puik 2009a: 32), mille eesmärgiks on kinnitada teadmisi esemete omadustest: “Mäng sarnaneb vestlusega, kus õpetaja innustab lapsi meelde tuletama esemete omadusi”. Õpetaja kirjeldab esemeid, üks õpilane vastab, õpetaja vestleb teiste õpilastega “Kas ta arvas õigesti? Kuidas saaks seda kontrollida?”. See mäng sobib tugevale klassile, kus õpilastel on rikkalikum sõnavara.
- *Mäng “Arva, mis on käes”* (Kütimets, Puik 2009a: 26): “Kotikesse asetatakse mitmesuguseid mänguasju. Õpetaja laseb lastel kordamööda kotist midagi välja võtta ja seda õigesti ning kõikidele kuuldavalt nimetada”. Seda mängu võib kasutada algklassides nt loomateema käsitlemisel. Mängu saab täiendada nt nii, et õpetaja või õpilane loeb mõistatuse, vastaja peab leidma mänguasjade sees õige “vastuse”, näitama klassile ja nimetama (või ta näitab mänguasja klassile, aga nimetab kolmas õpilane).
- *Mäng “Loomad karjamaal”*. Sobib tugevamas klassis, kui lastel on laiem sõnavara. Mängu eesmärk on tunda loomi kirjelduse järgi ära. Vajalikud vahendid: mänguloomad või loomapildid. Mänguasjad on pandud lauale, nagu oleksid nad karjamaal. Lapsed seisavad ringis ja üks lastest ütleb liisusalmi: “Üks, kaks, kolm, neli, viis, // kes teist sisse läheb siit?” Laps, kellele langeb salmi viimane sõna, peab ütleva “mõistatuse” ühe karjamaal oleva looma kohta: kirjeldab, kuidas ta välja näeb, mida teeb, kuidas häälitseb, mida sööb. Teised lapsed mõistetavad. Kes esimesena ära arvab, võtab laualt selle mänguasja (pildi). Laps, kes “mõistatuse” andis, ütleb nüüd liisusalmi ning mäng jätkub (Kütimets, Puik 2009b:26).
- Lastele tuttavat mõistatust võib esitada *mängu alustuseks (mäng “Arva ära!”* (Kütimets, Puik 2009a: 36), selle järel need kirjeldavad teistele mingi eseme, mis

asub klassiruumis (mõistatamisel ei tohi rääkijal vaadata enda valitud asja). Kui eseme välised tunnused on kirjeldatud, suunab õpetaja kõrvalt küsimustega “Kus see asi asub? Milleks seda kasutatakse?”

- Mõistatus võib olla arutelu keskpunktiks, seda võib kasutada kõnelemise arendamiseks. Näiteks, mõistatus *Punane pea, rohelised juuksed* (porgand). Siin võiks toimuda arutelu: “Kas porgand on tõesti punast värvi? Mis värvi on porgand? Mis vastused sobivad veel sellele mõistatusele? (nt redis, peet) jne.”
- *Piltmõistatuse lahendamise*. Lastele võib pakkuda piltmõistatuse lahendamiseks või anda loovülesande koostada piltmõistatuse ja seejärel lahendada teineteise piltmõistatuse.
- *Kirjalikud ülesanded* (paari mõistatus – vastus leidmine jt).
- *Mõistatustega ristsõnade lahendamise*, nt teema kordamisel (kokkuvõttev tund; võivad olla erineva raskusega variandid). Keerulisemat ristsõna võib lahendada koos.

5. Mõistatusest pildi joonistamine – nt “Üks hani, neli nina”, “Üks kass, viis saba“, „Üks isa, seitse poega“, “Hall kera, okkaid täis”, “Suvel haljas, talvel paljas?” jt.

6. Mõistatuse lavastamine – nt “Pikad kõrvad, sabatops, hüppab ikka hips ja hops?” (jänes). Mõistatuse, mis sobivad lavastamiseks, võib leida Sirje Raadiku raamatust (Raadik 2003: 57-58). Nende hulgas on mõistatused: *Vihma kardab, külma ei karda* (kasukas); *Karu magab, kõrv kõigub* (maja ja uks); *Ilma jaluta käib, ilma tiivuta lendab* (pilv); *Hiir läheb auku, saba jääb välja* (võti lukuaugus).

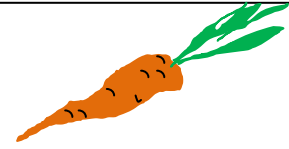
Sobivate mõistatuste leidmiseks võib kasutada erinevaid kogumikke või elektroonset andmebaasi (Folklore 2015), mis võimaldab teha otsinguid erinevate kriteeriumite järgi.

Ehkki vene õppekeelega koolide 1. klassi õpilaste eesti keele sõnavara on napp, mis raskendab tööd jõukohase autentse materjali leidmiseks, siiski on olemas palju lihtsaid mõistatuseid, mis sobivad ka 1.klassis õppimiseks. Nende loetelu (seoses õpitava teema ja sõnavaraga) on toodud Tatjana Ulanova eesti keele seminaritöös “Mõistatused eesti keele kui teise keele tunnis I kooliastmes” (TÜNK, 2014. a, juhendaja Ene Kurme; vt lisa 3 “Eesti mõistatus eesti keele kui teise keele tunnis 1. klassis”).

Näidisülesanded

1. Õpetaja lõikab mõistatused ja vastused (pildid) välja. Ta loeb mõistatuse ja lapsed leiavad piltide seas vastuse. (Kütimets, Puik 2009a: 59).

PUNANE PEA, ROHELISED JUUKSED?

2. Ühenda mõistatus ja vastus.

Kordamine teemal "Loomad ja linnud"

Kellel jalad nagu talad?	<i>Elefant</i>	Liblikas
Kes on kuusiku kuningas?	<i>Orav</i>	Jänes
Talvel valgeks läheb maa, valgeks muutub tema ka; valged nüüd ta pikad kõrvad ja ta valge sabajupp?	<i>Jänes</i>	Kass
Hall kera, hambaid täis?	<i>Siil</i>	Elefant
Tiivad tal on, aga ei ole lind.	<i>Liblikas</i>	Tihane
Must mees, kalasaba taga?	<i>Pääsuke</i>	Siil
Kaks kikki kõrva, neli tippi jalga, suur tolulolu taga.	<i>Kass</i>	Jänes
Väike sõbrake, kollane kõhuke?	<i>Tihane</i>	Orav
Pikad kõrvad, sabatops, hüppab ikka hips ja hops?	<i>Jänes</i>	Pääsuke

3. Mis on ühist järgmistel mõistatustel? Joonista vastus. (Kaukvere 2009: 63)

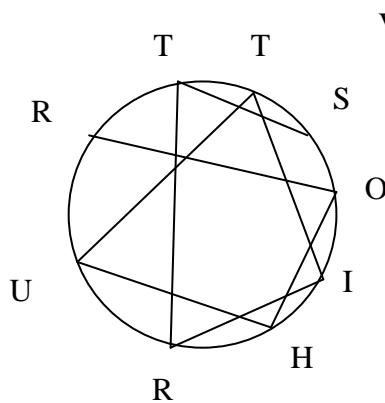
Sügisel sünnib, kevadel sureb?

Valge vaip üle maa?

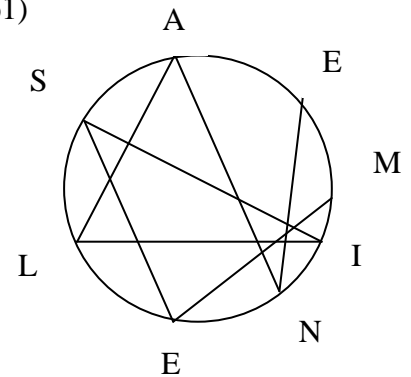
Pehmem kui vill, külmem kui kivi, lendab kui lind?

Õues mäena, toas veena?

4. Leia mõistatusele õige vastus. (Kaukvere 2009: 61)

Väike mees, terav kirves?

Hüppab kui hiir, kargab kui kass, kilkab kui kilk?

5. Vii kokku mõistatuste paarid ja lahenda need. (Kaukvere 2009: 64)

Punane pullike, jõhvist
lõake, ise kui kuremarjake?

Punane mütsike, valge peake?

pähkel

Valgem kui lumi, haljam
kui hein, punasem kui veri,
lastele magus kui mesi?

Punane poisike istub soos
mätta otsas, nabapidi
peenikese niidiga kinni?

jõhvikas

Pooleaastane poisike, kivine kasukas?	Üks saks, sada mantlit seljas?	maasikas
Suvine poisike, sajakordne kasukas?	Koor all, koor peal, liha keskel?	porgand
Neitsi toas, juuksed õues?	Punane poiss, rohelised juuksed?	kapsas

6. Leia üles mõistatused ja mõistata neid. Mis on neil kõigil ühist? (Kaukvere 2009:69) (kõik on riietusesemed)

Vihma	üks	tuba	kaks	<i>Ei ole</i>	külma
viis	hani	ei karda	Üks	<i>lukk ega</i>	kardab
riiv,	aga	kaela	<i>kinni</i>	uks,	<i>peab</i>

7. Mõista, mõista, mis see on. Vastus püüa joonistada. Võrdle kaaslasega oma joonistusi ja nuputage, kas pakkusite ühesuguseid vastuseid. (Kaukvere 2009: 68 järgi)

*Magusam kui mesi, tugevam kui lõvi?
Ise klaasist, inimese nägu peas?
Tüdruk ühe silmaga?
Tuleb aknast sisse, ei tee akent katki kunagi?*

8. Vali õige vastus.

- *Mis eile ja mis on homme?* (päev) a) on , b) õli, c) *oli*
- mees, kalasaba taga? (pääsuke) a) mustad, b) *must*, c) märg
- *Pikad, sabatops, hüppab ikka hips ja hops?* (jänas) a) korv, b) *kõrvad*, c) kõrv, d) korvid
- *Valge üle maailma.* (lumi) a) lomp , b) *vaiip*, c) laip
- *Õöd ja päevad seisab, valge kasukas* (kask) a) jalas, b) käes, c) *seljas*, d) kaelas
- täis ja öösel tühi. (sokk, sukk) a) kevadel, b) tänaval, c) *päeval*, d) eile

Mõista, mõista, mis see on?

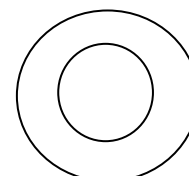
- *Millist põlve ei saa katsuda?* a) lapse põlve, b) *lapsepõlve*
- *Missugune hiir lendab?* a) arvutihir, b) *nahkhiir*
- *Milline täht ei ole taevas?* a) *kirjatäht*, b) rahatäht, c) filmitäht
- *Väike sõbrake, kollane kõhuke?* a) vihane, b) lihane, c) *tihane*, d) vares

9. Mõista, mõista, mis see on? Kirjuta vastused tähestiku järjekorras.

Hall kera, hambaid täis? *siil*
 Väike sõbrake, kollane kõhuke? *tihane*
 Valge poiss, rohelised juuksed. *kask*
 Pea toas, juuksed väljas. *porgand*
 kask, porgand, siil, tihane.....

10. Piltmõistatus

Mõista, mõista, mis see on? Vajadusel lisa joonisele detailid.

Vastus: ...*taldrik*.....

Koosta lause selle sõnaga.

.....*Laual on valge taldrik*.....

(võimalik vastus: kübar, taldrik, ratas, rõngas, uksekell, silm, tort, kustutuskumm, kauss, nägu peeglis)

11. Mõista, mõista, mis see on? (3. klass)

a) Tõmba punane joon alla nimisõnadele, roheline joon omadussõnadele, sinine joon tegusõnadele.

Mees kannab maja. *figu*
 Hall kui rott, must kui mutt, kallim kui kuldrahakott? *sil*
Mantel punane ja pikk, valge habe ees? *jõuluvana*
Karu magab, kõrv kõigub. *maja ja uks*

b) Kirjuta välja sõnad, mis vastavad küsimusele Mida teeb?

magab, kõigub.....

c) Kirjuta välja loomade nimetused.

rott, figu, mutt.....

12. Lahenda krüptogramm. (koostatud <http://www.discoveryeducation.com/free-puzzlemaker/> abil)

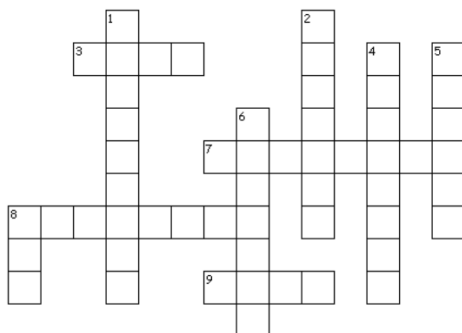
A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z
1				22			3	26					23				5	20	19	18					

Ü	S	T	A																						
8	20	19	1	16	16		8	1	8	20	19	22	26	20	19		3	1	5	18		26	15	1	20
H	A	R	U	S		N	E	I		I	N	N	U		E	S	A								
3	1	5	18	20		23	22	10	26		10	26	23	23	18	2	22	20	1		26	15	1	20	
E	S	A	S		S	E	I	T	S	E		U	N	A											
2	22	20	1	20		20	22	26	19	20	22		16	18	23	1									

Vastus: Üks tamm, kaksteist haru, igas harus neli linnupesa, igas pesas seitse muna (aasta, kuud, nädalad, päevad).

13. Lahenda ristsõna. "Inimene" (kordamine, talvel)

(koostatud <http://www.discoveryeducation.com/free-puzzlemaker/> abil)

Across

3. Kuuleb, aga ei räägi.
7. Milline memm ei pane kleiti selga?
8. Kingitusi toob, aga ennast kunagi ei näita?
9. Mis on noast teravam?

Down

1. Mantel punane ja pikk, valge habe ees?
2. Üks hark ja üheksa auku.
4. Milline mees kevadel nutab?
5. Kaks akent ilma klaasita.
6. Mis on peas üksteise ligi.
8. Üks kuusk, sada oksa.

Vastused: 3 – kõrv, 7 – lumememm, 8 – päkapikk, 9 – keel, 1 – jõuluvana, 2 – inimene, 4 – lumemees, 5 – silmad, 6 – juuksed, 8 – pea.

7.2. Vanasõnad

Vanasõnu võib kasutada tunnis õpiprotsessi korraldamisel, sh andes suulisi hinnanguid õpilaste töödele; rikastada vanasõnadega õpetaja kõnet sobiva konteksti tekkimisel; pakkuda õpilastele vahetevahel rahvaluule väikevormidega seotud ülesanded kinnistamiseks ja kontrollimiseks. Selleks, et vanasõnad jääksid õpilastele paremini meelde, on vaja lülitada aktiivsesse sõnavarasse vanasõnu, mis esinevad õpikutes, ja kasutada õppeprotsessi korraldamisel samu vanasõnu õppeaasta jooksul.

Tööd hästi riimuvate vanasõnadega võib alustada hääldamise treeninguga ja kiirkõnega. Selleks sobivad nt järgmised vanasõnad:

Enne mõtle, siis ütle.

Rahu on enam kui raha.

Kaeva mulda, siis saab kulda.

Kes palju käinud, see palju näinud.

Kui viga näed laita, siis tule ja aita.

Kes püüab kõigest väest, saab üle kõigest mäest.

Vaata ette, vaata taha, muidu jääd sa ajast maha.

Kui pakutakse, siis võta vastu, kui lüüakse, siis ruttu astu.

Vara tööle, hilja voodi, nõnda rikkus tuppa toodi.

Mis ühe meelest kuld, see teise meelest muld.

*Vanakest ära põlga sa, ise lähed vanaks ka.
Tee tööd ja näe vaeva, siis saad taeva.
Kuidas küla minuga, nõnda mina külaga.*

Sellesse nimekirja võib lisada ka mõningaid rahvapäraseid väljendeid nt *Kukulind ja kägu - need on ühte nägu* (negatiivsete omaduste poolest sarnased inimesed).

Õpetaja otsustab ise, kui palju ja milliseid vanasõnu ta kavatses õppetöös kasutada (arvestades ka konkreetse klassi eesti keele valdamise taset).

Nagu on selgunud ülalpool kirjeldatud küsitlusest, saavad õpilased paremini nendest vanasõnadest aru, millel on samasugune emakeelne vaste. Seega on loogiline alustada eesti vanasõnadega tutvumist just selliste vanasõnadega.

Tunnis õppetöö korraldamiseks sobivad vanasõnad on toodud tabelis 5.

Tabel 5. Valik eesti vanasõnu tunnis kasutamiseks

Rakendusala	I kooliaste	II kooliaste
Igapäevane töö korraldamine	<p>Enne mõtle, siis ütle. Küsija suu peale ei lööda. Kui midagi teed, tee hästi. Kordamine on tarkuse ema. Iga algus on raske. Iga asi omal ajal. Kes otsib, see leiab. Töö kiidab tegijat. Töö kardab tegijat. Parem hilja kui ei ilmaski./ Parem hilja kui mitte kunagi. Lõpp hea – kõik hea. Laisal alati päev pikk. Laisa tööpäev on ikka homme. Ise teed, ise sööd. Rääkimine hõbe, vaikimine kuld. Mida Juku ei õpi, seda Juhan ei tea. Hirmul on suured silmad. Tõde on kibe. Vaikimine on nõusolek. Palju kisa, vähe villu. Õeldud – tehtud. Ei ole halba ilma heata.</p>	<p>Mis vihaga tehakse, läheb viltu. Küsija suu peale ei lööda, aga võtja käe peale lüüakse. Harjutamine teeb meistriks. Tee tööd töö ajal, aja juttu jutu ajal. Kuidas teed, nõnda saad. Magaja kassi suhu ei jookse hiir. Meest sõnast, härga sarvest. Julge pealehakkamine on pool võitu. Hea tahtmine on pool võitu. Parem pool muna kui tühi koor. Parem varblane peos kui tuvi katusel. Pime kana leiab tera. Igaüks on oma õnne sepp. Üheksa korda mõõda, üks kord lõika. Lähed kaks jänest püüdma, ei saa ühtegi kätte. Kuidas lükkad, nõnda läheb. Kellele palju antud, sellelt palju nõutakse. Laiskus on patu ema. Mis kellelgi valutab, sellest ta räägib. Kes tahab ujuma õppida, astugu vette. Kes pärast naerab, naerab paremini.</p>

		<p>Head pole palju tarvis. Targem annab ikka rumalale järele. Iga mees sööb oma supi. Tasa sõuad, kaugemale jõuad. Kannatus ja vaev võidab kõik. Ega viimast meest sõtta oodata.</p>
Rühmatöö korraldamine	<p>Kes ees, see mees. Kaks meest ikka kaks meest. Üks kõigi eest, kõik ühe eest. Mis üks ei tea, seda teab teine. Kes palju räägib, see vähe teeb.</p>	<p>Kes hiljaks jääb, see ilma jääb (<i>nt materjali jagamisel</i>) Mida üks ei või, seda üheksa võivad. Ühenduses peitub jõud. Seltsis segasem, hulgas hubasem. Kui töö tehtud, siis aeg puhata. Äkki võtad, suu põletad.</p>
Õpilaste tööde hindamine	<p>Töö kiidab tegijat. Kuidas töö, nõnda palk. Vead on head õpetajad. Tegijal juhtub mõndagi.</p>	<p>Ruttu tehtud rumal töö. Tegijale juhtub mõndagi, magajale mitte midagi. Eksimine on inimlik. Kõik ei või kõike teha. Igal ühel omad head ja vead. Tagantjärel tarku palju.</p>
Inimese iseloomu ja käitumise kirjeldamine	<p>Valel on lühikesed jalad. Targem annab järele. Maitse üle ei vaielda. Suur tükk ajab suu lõhki. Silm on hinge peegel. Silm on südame aken. Ära istu võõrasse saani.</p>	<p>Kes kord on valetanud, seda teist korda enam ei usuta. Kes teistele auku kaevab, see ise sisse kukub. Kes kahju kardab, see kasu ei saa. Tigedal lehmale pole ialgi sarvi. Vaga vesi, sügav põhi. Käbi ei kuku kännust kaugemale. Kui enesel tiibu ei ole, ega siis teistegi omad sind lendu ei tõsta. Veerevale kivile ei kasva sammalt. Kaua seisab koera kaelas vorst! Sööda hunti, hunt vaatab ikka metsa poole. Välimus on petlik. Uppuja haarab ka õlekõrrest kinni. Kuhu üks lammas, sinna kõik lambad. Ka päikesel on plekid. Targad sõdivad sõnadega, rumalad rusikatega. Kingitud hobuse suhu ei vaadata. Küürakat parandab üksnes haud. Kerge pea annab jalgadele tööd. Ei saa üle lae hüpata. Süües kasvab isu.</p>
Koduteema õppimine	<p>Külas hea, kodus veel parem.</p>	<p>Igal pool on hea, kodu kõige parem./ Igal pool on hea, aga kodus on kõige parem. Igal linnul oma pesa armas.</p>

Näidisülesanded

Suulised näidisülesanded

- A. **Vanasõna lavastamine/ pantomiim** (vt käesoleva töö lk 43).
- B. **Meenutage vanasõnu, mis sobivad järgmiste mõistete seletamiseks**
(Kaukvere 2009: 48 järgi)
Sõprus –
Töökus –
Õppimine –
- C. **Missugused negatiivseid omadusi tuuakse esile järgmistes vanasõnades?**
(Kaukvere 2009: 48 järgi)
Oma kiitus haiseb –
Magajale kassile hiir ei jookse suhu –
Süües kasvab isu –
- D. **Lõpeta jutuke vanasõnaga.** (Kaukvere 2009: 52 järgi)
(Tekst). *Emal lohutas mind, kuidas oskas, kuid ei jätnud lisamata:*
.....
.....
.....
- E. **Leia järgmistest vanasõnadest enda jaoks vähemalt kolm olulist. Seleta, miks valisid just need vanasõnad.** (Kaukvere 2009: 77 järgi)
Magades leiba ei küpsetata.
Parem on ise oma leiba süüa kui teise käte peale vaadata.
Homseks hoi leiba, aga mitte tööd.
Ära ole rikas sügisel, ole rikas kevadel.
Hooletus ees, õnnetus taga.

Kirjalikud näidisülesanded

- F. **Ühenda vanasõnade algus ja lõpp./ Ühenda joonega vanasõna algus ja lõpp.**
(Kaukvere 2009: 53, 66 järgi)

<i>Kes kannatab,</i>	<i>tige meel.</i>
<i>Libe keel,</i>	<i>seda Juhan ei tea.</i>
<i>Lamba nägu,</i>	<i>inimese elu veel kirjum.</i>
<i>Mida Juku ei õpi,</i>	<i>see kaua elab.</i>
<i>Lind kirju,</i>	<i>kännust kaugele.</i>
<i>Ega inimene enne tark ei ole,</i>	<i>ajab suu lõhki.</i>
<i>Kes otsib,</i>	<i>hundi tegu.</i>
<i>Suur tükk</i>	<i>see leiab.</i>
<i>Käbi ei kuku</i>	<i>kui ta rumal ei olnud.</i>

- G. **Tõmba maha liigsed tähed ja leia vanasõnad.** (Kaukvere 2009: 59 järgi)

~~KUKAS VIKAGA NÄKAED LAKAITA, SEKAAL TUKALE JAKA~~
~~AIKATA.~~
Kunai minadanagi tenaed, tenae häsnati.

Kuæria keæelæ onæ teæraævaæm kæuiæ nuægaæ.

Mida tähendavad need vanasõnad?

H. Leia vanasõnasse sobiv sõna. (Kaukvere 2009: 72 järgi)

*Aeg / raha annab arutust.
Igal asjal oma koht / aeg.
Heal lapsel / loomal mitu nime.*

I. Pane sõnad õigesse järjekorda, et saaksid vanasõna. (Kaukvere 2009: 66)

KÕHT TÜHI KOKK ON PARE KÕIGE
NÕUGA JÕUGA EI MIDA SAA SAAB
TÖÖD TEEB RÕÕMU KES SEE NÄEB
TEE TEED MIDAGI KUI HÄSTI

Vali üks vanasõnadest ja seleta, mida see tähendab? Milline vanasõna sobib sinu ellu? Miks?

J. Leia üles vanasõnad. Kahel vanasõnal on ühesugune tähendus. Millistel? (Kaukvere 2009: 78)

<i>Kingitud</i>	toimetusi	jalad	<i>hobuse</i>	<i>see</i>	homme
<i>suhu</i>	<i>jõuab.</i>	<i>ei vaadata.</i>	on	Tänasida	homse
täna	lühikesed	<i>Kes</i>	tehtud,	varna.	Mis
Valel	<i>teeb,</i>	see	ära viska	hooleta.	

K. Leia siit kolm vanasõna. (Kaukvere 2009: 77)

PA	I	TA	TA	ON	RAS	KAU	SE	GE
GA	REM	AL	GUS	KUI	AD	HET	KE	DA
SA	KE	KAR	SI	SÕU	KA	LE	JÕU	AD

(Parem karta, kui kahetseda. Tasakesi sõuad, kaugele jõuad. Iga algus on raske.)

L. Naksitrallid kasutasid vanasõnu valesti. Kuidas kõlab õige vanasõna?

1) *Täis kõht on hommikust targem.* (Raud 2013: 87)

2) *Ega kass magava hiire suhu ei jookse.* (Raud 2013: 65,71)

1)

.....

2)

.....

Õiged vastused: 1) Hommik on õhtust targem.

2) Magavale kassile hiir suhu ei jookse.

M. Lahenda krüptogramm.

(koostatud <http://www.discoveryeducation.com/free-puzzlemaker/> abil)

Õpilastele võid pakkuda erineva raskususega ülesandeid.

3 eesti vanasõna 1.var

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z
21				23				2	16	14	7	3							18						

M A J K E Ö E A J A N
7 15 12 21 2 25 16 25 23 15 19 15 22 23 12 21 2 25 13 21 3
E T E A . A E M L J A K M T T E
23 15 18 23 21 19 21 26 23 7 13 15 14 2 21 16 25 15 7 15 18 18 23
K N A . L Ä E K A K J Ä Ä N E T Ü Ü M A
16 25 3 21 20 15 14 13 23 12 16 21 16 22 2 3 23 22 18 19 12 7 21
E A A Ü T E K Ä T T E
23 15 22 21 21 13 18 23 20 15 16 18 18 23

3 eesti vanasõna 2.var

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z
2			19					3	12	17	13				5			11	20						

M I D A J I Ö P I S D A J A
13 3 19 2 12 4 24 4 7 3 5 3 11 7 19 2 12 4 18 2 10
I T A . P A M I L J A I M I T T
7 3 20 7 2 5 2 23 7 13 18 3 17 12 2 24 4 3 13 3 20 20 7
A I . L Ä D A S J Ä Ä S T P Ü Ü D M A
24 4 10 2 21 3 17 18 7 19 24 2 24 11 12 10 7 11 20 5 19 13 2
I S A A Ü T I Ä T T
7 3 11 2 2 18 20 7 21 3 24 20 20 7

N. Vali õige vastus. (Eesti vanasõnade tundmise kontroll, II kooliaste)

- Enne mõtlemist, siis a) vasta, b) ütle, c) tee, d) kirjuta.
- suu peale ei lööda. a) Kuisija, b) Rääkija, c) Oma, d) Lapse.
- Töö kardab a) tasu, b) tegijat, c) laupäeva, d) ilma.
- on tarkuse ema. a) Liikumine, b) Magamine, c) Kordamine, d) Lugemine.
- Käsi peseb a) nägu, b) kaela, c) kätt, d) seep.
- Rääkimine on, on kuld. a) hea, b) kasulik, c) hõbe, d) vaikimine, e) tarvis, f) parem, g) kõnelemine.
- Vaata, vaata, muidu jääd sa ajast a) ees, b) maha, c) tagant, d) taha, e) taga, f) ette, g) vette.
- Tühi on kõike parem kokk. a) pea, b) rahakott, c) külmkapp, d) kõht.
- Magavale ei jookse suhu a) hiirele, b) kassile, c) koerale, d) vett, e) hiir, f) kass, g) jutt.

7.3. Kõnekäänud ja fraseologismid

Rahvapäraseid väljendeid võib kasutada tunnis õppetöös.

Lisaks õpikutes ja eesti lastekirjandusest leiduvatest kõnekäändudele ja fraseologismidele (vt lisad 3, 6, 7), leidub veel hulk väljendeid, mis sobivad eesti keele

tunnis kasutamiseks I ja II kooliastmel: nendel on lihtne sõnastus, paljudel on sarnane venekeelne vaste. Mõned sobivad väljendid on toodud tabelis 6.

Tabel 6. Valik rahvapäraseid väljendeid eesti keele tundi

Väljend	Selgitus (Fraseoloogiasõnaraamatu järgi)
[kellelgi] on õnnelik käsi	kellelgi laabub, õnnestub iga töö, ettevõtmine
[miski] läheb nagu (kui) lepase (lepse) reega	miski läheb ladusasti, tõrgeteta, häireteta, jõudsasti
[miski] on kukepea	miski on lihtne või kerge
{nii} et suu suitseb valetama;	silmahakkavalt liialdades valetama
ei liha ega kala; ei kala ega liha	eripäratu, isikupäratu, individuaalsusetu, ei üks ega teine
ei näe puude tagant metsa	keegi ei oska näha olulist, peamist, vaid näeb ainult üksik- või pisiasju
kahte kärbest ühe hoobiga tabama;	ühe ettevõtmise või tegevusega kaht eesmärki saavutama
karju või appi	meeleheidet, väljapääsmatust märkiv väljend
karuteene	heakavatsuslik tegu või teene, mis teeb tegelikult halba
kaval nagu (kui) kapsauss	väga kaval
keele peal (keelel) sügelema / kihelema/ kibeleva	tundma kanget, vastupandamatut soovi midagi öelda
kivi [kellegi] kapsaaeda	etteheide, kriitika
laest võtma	välja mõtlema, põhjendamata, alusetult midagi väitma
laisk nagu (kui) kapsauss	väga laisk
liimist lahti	1. keegi on kaotanud enesekindluse, nii et miski ei laabu; 2. miski on korrast ära
liisku heitma	loosi võtma, liisku tõmbama
lobamokk	suur lobiseja
mokas olema	rikutud, nurjunud, luhtunud, äpardunud
nagu (kui) {oma} viit sõrme tundma	väga hästi, suurepäraselt tundma või teadma
nagu (kui) haavaleht värisema	tugevasti värisema, võbisema
nagu (kui) kuninga kass elama	muretult ja jõukalt elama
nagu (kui) lapsemäng {olema, käima, ...}	väga lihtne {olema}
nagu (kui) puder ja kapsad {segi, segamini}	1. lohakil, laiali; 2. sassis, selgusetu
nagu (kui) seinale rääkima	kellelegi midagi rääkima, ilma et öeldut kuulda võetaks, mõistetaks
nagu (kui) sukk ja saabas {olema, elama}	lahutamatud ja üksmeelsed {olema}

pea ei pea kinni	keegi on kerge unustama, ei pea midagi meeles, on halva mälu
pea on pulki täis	keegi on eksitavaist, erutavaist, ärevaist mõtetest haaratud, segaduses
peapesu tegema	kedagi kõvasti noomima, tublisti riidlema
põrsast kotis ostma	ise nägemata või lähemalt kontrollimata ostma, otsustama
putru {kokku} keetma; suppi {kokku} keetma	kõike segamini ajama, vassima, segadust tekitama, kellelegi ebameeldivusi valmistama
sääsest elevanti tegema	tähtsusetut asja tähtsana esitama, liialdama
sauna {kuumaks, palavaks} kütma	kedagi tublisti noomima, riidlema
sõelaga vett kandma	mõttetut, tarbetut tööd tegema
teosammul	väga aeglaselt
terve nahaga pääsema	milleski kahju kannatamata välja tulema
tumm nagu (kui) kala	täiesti vait
üks-kaks-kolm	hõlpsasti, vaevata, kergesti, kiiresti
üle soolama	liialdama, liiale minema, üle pakkuma
uskmatu Toomas	umbusklik inimene
valge vares	teistest täiesti erinev inimene
valget laeva ootama	väljastpoolt tulevat päästjat, kehtiva korra kukutajat ootama
vorst vorsti vastu	halba halvaga tasuma, halvale halvaga vastama

Dina Kivi (2000: 33–34) tutvustab võimalusi, kuidas selgitada õpilastele fraseologismi tähenduse. Seda võib teha enne või pärast teksti lugemist, tähtis on, et see oleks kontekstis. Seletamiseks võib kasutada sünonüüme, mis on juba õpilastele tuttavad; võib ka teksti lugeda teistkordselt, kasutades sünonüüme. Õpetaja võib sõnade tähendust seletada piltide abil või lasta õpilastel otsida sobiva pilti. Õpilased võivad joonistada mõnda pilti ise ja paluda pinginaabril ära arvata, mis fraseologismiga on tegu. Tõlkimist soovitatakse kasutada ainult sel juhul, „kui kõik teised sõnaseletamise moodused on ära proovinud“ (Kivi 2000: 33).

Rahvapäraste väljendite tunnis kasutamise võimalused:

- A) Õppetöö organiseerimisel.
- B) Rühmatööna panna kokku doomino (nt „Kõnekäändude doomino“, autor: Ann Aruvee, kirjastus TEA). Doominot võib koostada ise, valides just neid väljendeid, mida tunnis õpetame. Selle lähenemise plussiks on see, et võib arvuti abil valmistada ette erinevaid doominoide (ja anda diferentseeritud ülesandeid), ja trükkida neid nii palju eksemplare, kui vaja on.

- C) Samal põhimõttel võib olla korraldatud frontaalne töö, kui õpilased peaksid panema tahvlil kokku väljendite pooled (iga õpilase käes on mingi väljendi osa).
- D) Õpilased joonistavad pilte rahvapäraste väljendite kohta. Õpetaja kinnitab pildid seinale (seinatabelid), et neid väljendid jääksid õpilastele meelde. Täiendavalt võib nende väljenditega teha erinevaid harjutusi ja kasutada tunnis kõnes.
- E) Õpilased võivad teha pantomiimi/lavastust. Õpetaja annab õpilastele kaardi, kuhu on kirjutatud lavastamiseks sobiv eesti rahvapärane väljend ja selle venekeelne vaste. Õpilane (või rühm õpilasi) läheb klassi ette, loeb eestikeelset väljendit ja lavastab seda. Ülejäänud õpilased peavad ära arvata, mida see väljend tähendab. Lavastamiseks sobivate väljendite loetelu on toodud lisas 5 (2. ülesanne). Lavastada võib ka lastejutte, luule või laule, mis sisaldavad rahvapäraseid väljendeid, vt ka käesoleva töö lk 43.
- F) Töö autentse eesti lastekirjanduse tekstiga, mis sisaldab rahvapäraseid väljendeid. Õpetaja planeerib töökavas tundi (tunde), kus loetakse katkend raamatust (või see on juba kodus läbi loetud), õpetaja tutvustab tundmatuid väljendeid ja korraldab tegevusi, mis aitaks kaasa selle meeldejätmisele. Hea on võtta nt Eno Raua raamat „Peep ja sõnad“, kuna selle kohta on palju materjale internetis (testid, küsimustikud, e-lehtede komplekt, mis on kättesaadavad Miksike leheküljel (Miksike); on olemas Mare Küti esitlus selle raamatu fraseologismide kohta). Dina Kivi (2000: 33) soovitab kasutada seda raamatut eesti keele kui teise keele tunnis juba nooremates klassides. Sobivad ka Eno Raua „Naksitrallid“, mille kohta on internetis lugemiskontrolli testid. Plussiks on see, et selle raamatu põhjal on tehtud multifilm, mis on ka internetis kättesaadav. Seega võib selle raamatuga tutvumist täiendada kuulamisülesannetega.

Näidisülesanded

- A. Leia kõnekäänule õige tähendus (Kaukvere 2009: 39-41 järgi):

<i>Hoia keel hammaste taga</i>	a) hoia suu kinni b) pese hambaid c) ära räägi
<i>Siga ka ei söö</i>	a) seal on kõht täis b) siga tahab süüa c) on kõlbmatu
<i>Jäi kahe silma vahele</i>	a) vaatas kahe silmaga b) vaatas ühe silmaga c) ei pannud tähele

<i>Ei seisa pudeliski paigal</i>	a) pudel läks katki b) on väga püsimatu c) pudel on pikali
<i>Võttis jalad selga</i>	a) võilmles b) proovis jalanõusid c) kiirustas
<i>Nagu hane selga vesi</i>	a) peseb hane b) jätab ükskõikseks c) hani saab märjaks
<i>Vesi on ahjus</i>	a) on suur häda b) on tulekahju c) on paha tuju
<i>Auku pähe rääkima</i>	a) pead parandama b) nõusse meelitama c) tänu avaldama

B. Mida tähendavad järgmised ütlused? (Kaukvere 2009: 45 järgi):

Nagu hane selga vesi –
Põrsast kotis ostma –
Käes rüpes istuma –
Keelt hammaste taga hoidma –
Ust näitama –

Joonista pilte nende väljendite kohta.

C. Mida tähendavad järgmised ütlused? Kasuta neid lausetes nii, et selguks tähendus. (Kaukvere 2009: 46 järgi):

Tegi karuteene –
Käsi rüpes istuma –
Keelt hammaste taga hoidma –
Nagu hane selga vesi –

D. Väljenda kõnekäänuga (Kaukvere 2009: 49 järgi).

Kadunud asja kohta –
Lobiseja kohta –
Magab väga raskesti –

E. Kasuta järgmisi kõnekäände lausetes nii, et selguks nende tähendus.

(Kaukvere 2009: 53 järgi)

Näiteks: Võttis jalad selga – Kalev võttis jalad selga ja tormas poiste järele.

Käib nagu kass ümber palava pudru –
Jäi kahe silma vahele –
Ei lausu must ega valget –

Keerulisemaid ülesandeid fraseologismide kohta leidub Merle Looduse raamatus „160 eesti keele harjutust“ (Loodus 1999: 77-84), mis on mõeldud gümnasistidele, aga võib neid pakkuda noorematele edasijõudnutele õpilastele.

F. Mis sõna ei sobi ritta? Tõmba joon alla.

A) Kärbseseen, õnneseen, puravik, võiseen, kukeseen;

B) Tuvi, leevike, varblane, kurg, hädavares, harakas;

C) Lammas, kits, siga, patuoinas, lehm, oinas.

Õiged vastused: A) *õnneseen* = счастливчик; B) *hädavares* = неудачник, горемыка, горе луковое; C) *patuoinas* = козёл отпущения.

G. Loovülesanne. 1. Joonista, kuidas näeb välja õnneseen.

2. Joonista, kuidas näeb välja hädavares. (nt kodune ülesanne).

H. Ütle teiste sõnadega (leia sünonüüm paksu kirjaga märgitud väljendile)

- *Küll ma sind jälle aitan, kui sul mõnikord kitsas käes on.* (Ahjualune)
.....
- *"Ma tahtsin öelda, et mulle sai selgeks, kuhu koer on maetud," naeratas ta vabandavalt.* (Jälle need naksitrallid)
.....
- *Kõha on mul tänu põdrasamblateele nagu peoga pühitud.* (Naksitrallid)
.....
- *Päike pööras juba metsa poole ja hakkas selle latvadele lähenema, aga ikka veel polnud isast kippu ega kõppu.* (Meie rebane)
.....
- *"Teie olete ju naksitrallid, eks ole?"*
"Oleme küll," kinnitasid Muhv ja Kingpool nagu ühest suust. (Jälle need naksitrallid)
.....
a) korraga; b) mitte midagi teada; c) äkki ja jäljetult kadunud; d) õige põhjus; e) on hädas, raskes olukorras.

I. Leia väljendi eestikeelne vaste. Kasuta väljendit lauses (Kivi 2000: 34)

1. Без ума быть. 2. В один голос. 3. Не по душе. 4. Вешать нос.

5. Горит в руках. 6. На ней лица нет. 7. Сплеснуть руками.

8. Потерять себя. 9. Не тут-то было. 10. Уносить ноги.

Jalga laskma, ei ole meelt mööda, arust ära olema, võta näpust, ta on näost ära, ühest suust rääkima, käsi kokku lööma, töö lendab käes, nina norgu laskma

J. Tõlgi laused. 1. Selgita fraseologismide tähendus.

2. Asenda püsiväljendid teiste sõnadega nii, et lause mõte ei muutuks. (Kivi 2000: 34 järgi)

Poisid andsid talle kaebamise eest naha peale.

Kas ta räägib tõtt või püüab mind ninapidi vedada?

Ütlesin seda rumalast peast, anna andeks!

Ajasin niisugust pada, et hakkasin isegi uskuma.

7.4. Näited eesti keele grammatika õppimiseks

Põhikooli valdkonnaraamatus “Võõrkeeled” (Võõrkeeled) on toodud esile eesti keele keeleteadmised I ja II kooliastmes. Eesti vanasõnu ja mõistatusi on võimalik kasutada tunnis grammatikareeglitega tutvumisel. Eesti keele grammatika näitlikustamiseks sobivad vanasõnad ja mõistatused on esitatud tabelis 7.

Tabel 7. Valik vanasõnu ja mõistatusi grammatika näitlikustamiseks

Sõnaliik	Keeleteadmised (valdkonnaraamatu Võõrkeeled järgi)	Näited
KÄÄND-SÕNA	<p>NIMISÕNA I kooliaste Tekstides esinevad käändevormid; käänete kasutamine õpitud sõnavara piires (kontekstis, võrdlevalt emakeelega).</p> <p>II kooliaste Põhikäänded; käänete moodustamine, käänetevahelised seosed; sise- ja väliskohakäänete kasutamine (võrdlevalt emakeelega).</p>	<p><u>Põhikäänded:</u> Osastav: <i>Töö kiidab tegijat. Tõelist sõpra tuntakse hädas. Tuli tuld ei kustuta.</i> <u>Sise- ja väliskohakäänded:</u> <i>Terves kehas terve vaim. Kes metsas käib, see hoidku silmad lahti.</i> M: <i>Mees kannab maja seljas. Käbi ei kuku kannust kaugele.</i> <i>Veerevale kivile ei kasva sammalt.</i> <i>Tigedal lehmäl pole iialgi sarvi.</i> <u>Muud käänded:</u> <i>Harjutamine teeb meistriks.</i> <i>Targad sõdivad sõnadega, rumalad rusikatega. Ei ole halba ilma heata.</i></p>
	<p>OMADUSSÕNA I kooliaste Ühildumine nimisõnaga ainsuse ja mitmuse nimetavas (kontekstis).</p> <p>II kooliaste Võrdlusastmete moodustamine; ühildumine nimisõnaga (üldreeglid, kontekstis).</p>	<p><u>Ühildumine:</u> <i>Vana sõber on hea sõber.</i> <i>Valel on lühikesed jalad.</i> <i>Hirmul on suured silmad.</i> <i>Tigedal lehmäl pole iialgi sarvi.</i> <i>Hea ema kasvatab alati head lapsed.</i> <u>Võrdlusastmed:</u> <i>Hambavalu ja kõrvavalu on kõige hullemad.</i> <i>Mida kibedam (горче) töö, seda magusam leib.</i> <i>Tühi kõht on kõige parem kook.</i> <i>Tervis on kõige kallim vara.</i> <i>Targem annab ikka rumalale järele.</i> <i>Mis on magusam kui mesi?</i> M: <i>Pehmem kui padi ja valgem kui sai.</i></p>
	<p>ARVSÕNA I kooliaste Põhiarvsõna (1–100),</p>	<p><i>Üheksa korda mõõda, üks kord lõika.</i> <i>Lähed kaks jänest püüdma, ei saa ühtegi kätte.</i></p>

	<p>järgarvsõna.</p> <p>II kooliaste Põhi- ja järgarvsõnade olulised käändevormid (kontekstis).</p>	<p><i>Üks pea on hea, kaks veel parem. Üks vana sõber on parem kui kaks uut. Valelikul on seitse reedet nädalas. Laisk otsib peremeest, kes tal nädalas seitse pühapäeva annab. Inimene on kaheksakümmend aastat koolipoiss. Esimesel päeval olen võõras, teisel päeval olen koormaks, kolmandal päeval haisen. Kaks koera taplevad, kolmas saab kondi. M: Kaks otsa, kaks rõngast, keskkohast nael läbi. Üks tamm, kaksteist haru, igal harul neli pesa, igas pesas seitse muna?</i></p>
	<p>ASESÕNA</p> <p>I kooliaste Isikulised asesõnad (ka lühivormide kasutamine), näitavad asesõnad (<i>see, need</i>), küsivad asesõnad (<i>kes? mis? mitu? missugune? mitmes? jt</i>).</p> <p>II kooliaste Õpitud asesõnade käänamine (<i>kes? kelle? keda? kellel? kellele? kellega? jne</i>).</p>	<p><i>Kes otsib, see leiab. Kellele palju antud, sellelt palju nõutakse. Mis kellelgi valutab, sellest ta räägib.</i></p>
TEGU-SÕNA	<p>I kooliaste Tegusõna isikulõpud; tegusõna muutmine kindla kõneviisi olevikus ja lihtminevikus (kontekstis); käskiva kõneviisi ainsuse ja mitmuse 2. isik; jaatav ja eitav kõne.</p> <p>II kooliaste Käskiva kõneviisi ainsuse ja mitmuse 2. isik (keerukamad sõnatüübid), keeld; tingiv kõneviis (olevik); mineviku liitaegade moodustamine; eituse moodustamine; <i>ma-</i> ja <i>da-</i> tegevus-nime kasutamine; sagedased ühendverbid (kontekstis); sageda-semate tegusõnade rektisioon.</p>	<p><u>Käskiv kõneviis ja keeld:</u> <i>Enne mõtle, siis ütle. Ära istu võõraste saani. Ära vala õli tulle. Ütle, kes on su sõbrad, siis ütlen, kes sa ise oled. Ära kiida iseennast, lase teistel kiita. Ära naera teise õnnetuse üle. Ela ise ja lase teistel elada. Võõrast ära võta, oma ära jäta. Ära asjata appi karju. Ära naera poisikest, poisikesest saab mees. Ära kõike välja ütle, mis sülg suhu toob. Tee ruttu, aga ära kiirusta.</i> <u>Tingiv kõneviis:</u> <i>Oleks seal küüned, ta lähaks puu otsa.</i></p>
MUUTUMATUD SÕNAD	<p>KAASSÕNA</p> <p>I kooliaste <i>All, peal, juures, ees, taga, ääres, kõrval</i> (omandatakse kontekstis).</p> <p>II kooliaste Omastavat ja osastavat käänat nõudvad sagedasemad kaassõnad.</p>	<p><i>Tühi koht ei jäta putru laua peale. Küsi suu peale ei lööda. Raha eest ei saa kõike osta, ema ega isa ei saa. Kes ukse taga salaja kuulab, see ei kuule ilmaski head. Pane siga laua taha, kohe ajab ta jalad lauale. Üle koera saab, aga üle saba ei saa.</i></p>

		<p><i>Ära naera teise õnnetuse üle. Välimust mööda võetakse inimest vastu, kõnet mööda saadetakse ära. Ära usu sõpra silma ees, vaid selja taga. M: Valge jänes jookseb mööda musta põldu. (tahvel, kriit) Seisab ühe jala peal, täpiline kübar peas? (kärbseseen) Mees tõuseb mulla alt, kübar peas? (seen) Hütike mäe peal, üks jalake all? (seen)</i></p>
	<p>MÄÄRSÕNA I kooliaste Sagedased koha-, aja- ja viisimäärsõnad (kontekstis, nt <i>Tule siia! Näen hästi/halvasti).</i> II kooliaste Viisi-, hulga- ja mõõdumäärsõnad.</p>	<p>Kohamäärsõnad: <i>M: Peal nahk, all nahk, keskel pole midagi? (trumm) Harakas aidas, saba väljas. (võti) Lipp lipi peal, lapp lapi peal ilma nõela pistmata. Hooletus ees, õnnetus taga. Vaata ette, vaata taha, muidu jääd sa ajast maha. Kus hundist räägid, seal hunt on. Seal on hea, kus meid ei ole. Kus suitsu, seal tuld. Kaugelt tulnud külaline on kuulus. Parem sõber, kes ligi, kui vend, kes kaugel. Tänamatu karu lükatakse auku tagasi. Ajamäärsõnad: <i>Ihnusel on alati puudus. Täna naeru, homme nuttu. Väike koer on kaua kutsikas. Laisal alati päev pikk. Hea ema kasvatab alati head lapsed. M: Päeval tühja tuult täis, öösel toorest liha täis. (sang) Viisimäärsõnad: <i>Kõik on hea, mis hästi tehtud. Kui midagi teed, siis tee hästi. Kes ruttu sööb, see ruttu teeb. Hulgamäärsõnad: Heal ajal palju sõpru, kehval ajal ei kedagi. Kes palju räägib, see vähe teeb.</i></i></i></p>
	<p>SIDESÕNA I kooliaste <i>Ja, et, aga.</i> II kooliaste Sagedasemate sidesõnade täendusfunktsioonid.</p>	<p><i>Kannatus ja vaev võidab kõik. Kui mart must ja märg, siis kadri kõva ja külmetanud. M: Inimene ei ole, aga räägib, puu ei ole, aga lehed on, särk ei ole, aga õmmeldud on? Hambaid pole, aga hammustab. Ise ei räägi, aga teisi õpetab. Neli jalga, kuid käia ei oska?</i></p>
SÕNA- MOODUS -TUS	I kooliaste Liitsõnad,	- mine <i>Kordamine on tarkuse ema. Vaikimine on nõusolek. -us- Laiskus on patu ema.</i>

	liited <i>-lane, -ke</i> (kontekstis). II kooliaste Tähtsamad tuletusliited ja nende tähendus (nt <i>-ja, -mine, -lik, -us, -ne, -ta-</i>).	<i>-ja- Töö kardab tegijat. Uppuja haarab ka õlekõrrest kinni. Küsija suu peale ei lööda. Tegijale juhtub mõndagi, magajale mitte midagi. Kui tegijaid, seal nägijaid.</i> -ke- <i>Lind armastab oma pesakest ja laps oma kodukest. Oma kodu kullakene, oma maja marjakene.</i>
ÕIGE-KIRI	I kooliaste Tähestik ja tähtede ühendamine; suur- ja väiketähed; pärisnimede suur algustäht; häälikute pikkuse kajastumine kirjas; sõnade poolitamine; liitsõnade õigekiri. II kooliaste Lühikeste ja pikkade täis- ja kaashäälikute õigekiri: <i>k, p, t</i> õigekiri; <i>i</i> ja <i>j</i> õigekiri; täis- ja kaashäälikuühendite õigekiri; otsekõne kirjavahemärgid; kirjavahemärgid sidesõnade <i>ja, sest, kui</i> jt ees; pärisnimede õigekiri.	<i>Mida Juku ei õpi, seda Juhan ei tea.</i> <i>Kui töö tehtud, siis aeg puhata. Kui pakutakse, siis võta vastu, kui lüüakse, siis ruttu astu. Kui viga näed laita, siis tule ja aita.</i>
LAUSEÕPETUS	Lihtlause laiendamine; kinnistunud olemasolulaused; sõnajärg lihtlause põhitüüpides; liitlause sidesõnadega <i>ja, ning, et, aga, kuid</i> jt; sagedasemad sihilised ja sihitud verbid	<i>Pime kana leiab tera. Kauga seisab koera kaelas vorst!</i>

Vanasõna võiks olla hea näide näiteks käskiva kõneviisi seletamisel: leidub hulk vanasõnu, mil sisaldavad käsku või keeldu nt *Ära vala õli tulle*. Lauseõpetuseks vanasõna sobib veidi halvemini, sest paljudes vanasõnades puudub tegusõna (nt *Kes ees, see mees; Mis hundi suus, see hundi kõhus*), või sõnade järjekord erineb tavalause omast.

Vanasõnade õppimisel on vaja õpilaste tähelepanu pöörata ka sellele, et mõnikord kasutatakse eesti ja vene vanasõnas erinevad arvsõnad, ehkki nende tähendus on sama, nt vanasõnade paaris *Добрый друг лучше **сма** родственников* ja *Üks hea sõber on enam kui **ühiksa** sugulast*, mis on eesti ja vene vanasõnad-otseekvivalendid (Eo) (Reitsak 1969: 19). Siin ei tohiks lugeda arvsõnade tähendus sõna-sõnalt ja teha vale järelduse, et üks rahvas hindab sõpru rohkem, kui teine. Arvsõnad *sada* või *tuhat*

tähendavad rahvaluules tavaliselt “palju” või “väga palju” (Laugaste 1986: 37). Selliseid näiteid on mitmeid, mõned neist on toodud tabelis 8.

Tabel 8. Vanasõnade paarid, kus mõlemas keeles on kasutatud arvsõnad, aga need on erinevad (Reitsak 1969 järgi)

Märkus: Eo – otseekvivalent; A – analoog.

Vene vanasõna	Tähendus	Eesti vanasõna
<i>Десять раз примерь, один раз отрежь.</i>	Eo	Üheksa korda mõõda, üks kord lõika.
Добрый друг лучше ста родственников.	Eo	Üks hea sõber on enam kui üheksa sugulast.
Думу трижды вокруг головы оберни, да раз выскажи. (= три раза)	Eo	Üheksa korda mõtle, üks kord ütle.
Лучше десять раз поворотить, чем один на мель сесть.	A	Parem kaks korda küsida, kui üks kord eksida.
Не имей сто рублей, а имей сто друзей.	Eo	Hea sõber on kallim kui tuhat rubla.
<i>Семь раз примерь, один раз отрежь.</i>	Eo	Üheksa korda mõtelda, üks kord teha.

Üksikasjalikumalt on arvsõnade kasutamise küsimus uuritud Tatjana Ulanova seminaritöös „Arvsõnade kasutamine eesti ja vene vanasõnades“ (TÜNK, 2014. a, juhendaja Ene Kurme).

KOKKUVÕTE

Alustades tööd rahvaluule väikevormide teemal, keskendusin peamiselt võimalustele kasutada neid abimaterjalina eesti keele kui teise keele tunnis: kuulamis- ja rääkimisülesannete näol. Selle õppeaine I ja II kooliastme õppekirjanduse analüüs ja õpilaste küsitlus rahvaluule väikevormide tundmise kohta paljastasid aga terve rea probleeme:

- õpikutes olev rahvaluule materjal on ühekülgne: mõistatused on peamiselt looduse teemal, rahvapäraseid väljendeid on vähe, sh on napilt somaatilisi fraseologisme. Vähe on rahvaluule väikevorme, mis kuuluvad 100 tuntuma nimekirja;
- rahvaluule väikevorme ei kasutata õpiku tekstides piisaval määral, enamik neist ei kordu aastast aastasse; seega nendega tutvumine toimub põgusalt; pakutavad ülesanded on peamiselt suunatud vanasõna tähenduse arusaamise kontrollile; õppekirjanduses on vähe aktiivõppe ülesandeid;
- kui rahvaluule väikevormide õppimisele ei pöörata eraldi tähelepanu, siis ei jää need õpilastele meelde; õpilased ei saa nendest aru ega suuda kasutada neid ka oma kõnes. Rahvapäraste väljendite mittetundmine võib takistab autentse eesti lastekirjanduse tekstidest arusaamist, kuna neid esineb juttudes üsna palju. Küsitlus õpilaste teadmiste välja selgitamiseks on läbi viidud Narva Soldino Gümnaasiumi 6. klassis. Ehkki küsitletuid on vaid 12 õpilast, mis ei võimalda teha ulatuslikke üldistusi, siiski annab see võimaluse paljastada probleeme ja märgata kitsaskohti rahvaluule väikevormide õpetamisel. Küsitluse tulemuste põhjal võib nentida, et rahvaluule väikevormide tundmise tase 6. klassi lõpetajatel on väga madal.
- Küsitluse tulemused näitavad, et ka emakeele rahvaluule väikevormide tundmine pole õpilastel piisav. Oleks hea, kui enne eestikeelsete väljenditega tutvumist, tunneksid õpilased vastavaid väljendeid emakeeles. See lihtsustaks sihtkeele rahvaluule väikevormide õppimist, kuna nende hulgas on eri keeltes palju sarnaseid väljendeid (nt somaatilisi fraseologisme) ja vanasõnu. Selleks on eesti keele õpetajal vaja teha tihedat koostööd nii emakeele kui ka võõrkeele õpetajatega.

Rahvaluule väikevormid võib tunnis kasutada mitte ainult õpiobjektina, vaid ka keele- ja suhtlusvahendina nt töö organiseerimisel, õpilaste tööde hindamisel, andes hinnangut tekkinud situatsioonile, iseloomustades raamatu tegelast jne. Sellel lähenemisel on olemas väga tähtis positiivne külg: nii tutvustatakse ja kasutatakse väljendid kontekstis,

mis on kindlasti vajalik nendest õigesti arusaamiseks; nii korratakse väljendeid pika aja jooksul, mille tulemusena jäävad need peremini meelde.

Üldiselt on rahvaluule väikevormide kasutamise võimalused eesti keele õpetamisel järgmised:

- kasutada tunnis kõnes töö organiseerimisel, hindamisel;
- lavastada, teha pantomiimi;
- joonistada;
- mängida (sõnamängud, doomino jt);
- kasutada näitena (grammatika, seinasildid), sh kasvatuslikel eesmärkidel;
- teha erinevaid suulisi ja kirjalikke harjutusi.

Töö käigus on erinevatest kogumikest valitud hulk vanasõnu ja rahvapäraseid väljendeid, mis sobivad tunnis suhtlemisel I ja II kooliastme õpilastega. Ehkki iga õpetaja otsustab ise, millist keelelist materjali ta tunnis kasutab ja kui palju sellega tegeleb, arvestades õpilaste taset, ajalist ressursi jne. Rahvaluule väikevormidega põgusast tutvumisest õpiku baasil ei piisa.

Tunnis on vaja kasutada autentset eesti lastekirjandus ja muid eakohaseid tekste, kasutada mitmekordselt rahvaluule väikevorme harjutustes ja kõnes, et need läheksid õpilaste passiivse ja aktiivse sõnavara hulka. Harjutused võivad olla ka interaktiivsed, sobitamisesandeid ja teste võib sooritada elektroonsel kujul, kasutades nt *SurveyMonkey* tarkvara. Eelistada tuleks aktiivõppe meetodeid.

Eesti keele kui teise keele tundi I ja II kooliastme jaoks sobivaid harjutusi rahvaluule väikevormidega on metoodilistes väljaannetes vähe, olemasolevad aga on mõeldud eesti keelt emakeelena õppijatele. Kuna vene õppekeele koolide jaoks pole täiendavaid materjale eesti rahvaluule õpetamiseks, siis sobivate ülesannete koostamine ja õpilastele tegevuse mitmekesistamine jääb eesti keele õpetaja mureks.

Töö rahvaluule väikevormidega nõuab õpetajalt eeltööd ja planeerimist, oleks hea seda märkida ka õpetaja töökavas:

- mis väljendiga tutvustatakse mingi teema läbimisel,
- mis vormis seda teha,
- kust ja milliseid näiteid tuua;

- näha ette aega ja kavandada õpilaste tegevust selle väljendiga.

Ehkki õppekavas pole sätestatud, mis määral peab õpilane valdama rahvaluule materjali, on see kindlasti tähtis kultuuri komponent, mis väärrib täiendavat tähelepanu. Keele õppimise põhieesmärk on kommunikatiivse kompetentsuse saavutamine, seega ei saa õpilaste eesti keele kui teise keele valdamine piirduda üksnes kirjakeele tundmisega. Selleks, et saada vestluskaaslase või kirjandusliku teksti mõttest aru, on vaja tunda ka kõige levinumaid vanasõnu ja rahvapäraseid väljendeid, mis esinevad põlisrahva esindajate kõnes ja kirjandusteostes. Seega on rahvaluule väikevormide õppimine üks vajalik osa sihtkeele omandamisel.

РЕЗЮМЕ

В процессе изучения языка учащиеся должны знакомиться с культурой страны, и малые формы фольклора – это часть эстонской культуры. Культурный компонент рекомендуется включать в каждый учебный цикл, начиная с простого и доступного материала.

Для использования на уроках эстонского языка как второго языка в 1-6 классах хорошо подходят малые формы фольклора (загадки, пословицы и поговорки), т.к. это аутентичный материал, многообразие которого позволяет подобрать подходящие примеры практически на любую тему; это короткие, доступные для понимания языковые конструкции, использование которых помогает разнообразить уроки. Знакомство с пословицами и поговорками полезно для формирования навыков изучения иностранного языка – ведь их не переводят дословно с одного языка на другой. В них отражается мировоззрения народа, что помогает лучше понять культуру носителей языка.

Целью настоящей работы было выяснить возможности использования малых форм эстонского фольклора на уроках эстонского языка как второго языка на 1 и 2 ступенях обучения в школах с русским языком обучения.

Проанализирован имеющийся в учебниках и рабочих тетрадях по эстонскому языку материал, относящийся к малым формам фольклора. Этот материал представлен бессистемно, загадки и пословицы даются тематически, преимущественно группами; учащимся предлагается мало активных форм обучения; изученный материал практически не используется далее в текстах и заданиях учебника. Такое поверхностное знакомство с фольклорным материалом не способствует его запоминанию.

Письменный опрос учащихся 6 класса одной из нарвских школ показал, что знания учащихся в области малых форм эстонского фольклора очень слабые. В опросный лист были включены только те загадки, пословицы и выражения, которые встречались в учебной литературе, однако большинство учащихся не смогли объяснить их значение. В некоторой степени пониманию малых фольклорных форм препятствовало плохое знание эстонского языка; учащиеся

отметили много слов, значение которых им не понятно. Многочисленные орфографические ошибки в ответах и неверные формулировки указывают на то, что владение учащимися русским языком также оставляет желать лучшего. Отвечающие смогли объяснить значения некоторых пословиц, имеющих «прямой перевод» на русский язык.

Анализ некоторых популярных произведений эстонской детской литературы показывает, что количество малых форм фольклора в них намного больше, чем в учебной литературе (особенно поговорок и фразеологизмов). Это дает основание утверждать, что учащийся, самостоятельно читающий художественные произведения на эстонском языке или беседующий с носителями языка, неизбежно столкнется с трудностями понимания сообщения, содержащего пословицы и поговорки. У учащегося будет явно недостаточно знаний в области малых форм фольклора, если учитель ограничивается лишь учебной литературой и не использует на уроках дополнительный материал.

Самостоятельное знакомство с пословицами и поговорками затрудняет то обстоятельство, что словари соответствий эстонских и русских пословиц и поговорок имеются далеко не во всех библиотеках, а доступные в интернете словари (например, фразеологический) содержат словарные статьи на эстонском языке, что осложняет их использование учащимися, ещё не достаточно владеющими эстонским языком.

Работа с малыми формами фольклора должна быть хорошо спланирована (контекст, малые формы, примеры из литературы или из жизни, время, тип заданий). Для лучшего запоминания материала лучше использовать активные формы обучения: игры, пантомиму и инсценировку, иллюстрирование, различные упражнения и др. Подходящие пословицы и поговорки можно использовать в организации учебного процесса, что позволит представить их в контексте. Например, использовать их при оценивании работ учащихся; в воспитательных целях. Среди малых форм фольклора можно подобрать достаточно много примеров, могущих служить иллюстрацией при изучении грамматики эстонского языка.

Методическая литература, связанная с преподаванием малых форм эстонского фольклора, предназначена для школ с эстонским языком обучения; и для использования в русских школах её необходимо адаптировать.

В ходе работы создана подборка малых форм эстонского фольклора и примеры заданий, подходящих для использования на уроке эстонского языка как второго языка в 1–6 классах.

Многие малые формы фольклора имеют схожие формулировки в разных языках, поэтому при изучении этого материала необходимо сотрудничество учителей родного языка, эстонского и иностранного языка.

KIRJANDUS

- Kaukvere, Eha 2009. *Rahvaluule. Töölehed I ja II kooliastme emakeeletundi*. Ilo.
- Kivi, Dina 2000. Fraseologismide õpetamine Eno Raua „Peep ja sõnad“ abil. *Eesti keele kui teise keele õpetamine. Artiklite kogumik. I osa*. Tallinn: Haridusministeerium: 32–35.
- Krall, Ingrid, Sõrmus, Elle, Toomsalu, Marju 1997. *Kommunikatiivse keeleõppe lühikursus*. Tallinn.
- Krall, Ingrid 2006. Lugesioskuse arendamine ja töö tekstiga kommunikatiivses keeleõppes. *Eesti keele õpetamisest muukeelses koolis*. Tallinn: Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus: 54–59.
- Krall, Ingrid, Sõrmus, Elle 2001. *Eesti keele grammatika õpetamise võimalusi*. Tallinn: TEA.
- Krikmann, Arvo 1997. *Sissevaateid folkloori lühivormidesse I. Põhimõisted. Žanrisuhted. Üldprobleeme*. Tartu.
- Kütimets, Küllike, Puik, Tiiu 2009a. *Eesti keele õppemängud lasteaias*. Tartu: Atlex.
- Kütimets, Küllike, Puik, Tiiu 2009b. *Eesti keele õppemängud esimeses kooliastmes*. Tartu: Atlex.
- Laugaste, Eduard 1986. *Eesti rahvaluule*. Tallinn: Valgus.
- Loog, Tiiu 2004. Aineõpetaja töökava koostamise ja rakendamiskogemusi. *Võõrkeelte õpetamisest*. Tallinn: Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus: 37–45.
- Loodus, Merle 1999. *160 eesti keele harjutust*. Tallinn: Pangloss.
- Peterson, Ene 2006. Lugesihuvi tõstmine ja lugemisvara valik. *Eesti keele õpetamisest muukeelses koolis*. Tallinn: Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus: 60–64.
- Raadik, Sirje 2001. *Õpime mängides. Draamakasvatus lasteaias ja algklassides*. Avita.
- Raadik, Sirje 2003. *Mängime õppides. Draamakasvatus II*. Avita.
- Reitsak, Agnia 1975. *Valimik vene fraseologisme eesti vastetega*. Tallinn. Valgus.
- Reitsak, Agnia 1969. *Valimik vene vanasõnu eesti vastetega*. Tallinn: Valgus.
- Ruutmets, Kristel, Saluveer, Evi 2010. Võõrkeel. *Õppimine ja õpetamine esimeses ja teises kooliastmes*. Toim. Eve Kikas. Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium: 262–296.
- Vakk, Feliks 1970. *Suured ninad murdsid päid...* Tallinn. Valgus.
- Viires, Ants, Vunder, Elle 1998. *Eesti Rahvakultuur*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.

KASUTATUD ALLIKAD

EKSS = Eesti keele seletav sõnaraamat. <http://www.eki.ee/dict/ekss/> (viimati vaadatud 23.04.2015)

Eliste, Maire, Eliste, Mariel Marian 2010. *Lapsed, laulma. Eesti lastelaulud ja lastesalmid*. Tänapäev.

Folklore = Eesti Rahvaluule. <http://www.folklore.ee> (viimati vaadatud 06.05.2015)

FRS = Fraseoloogiasõnaraamat. <http://www.eki.ee/dict/frs/> (viimati vaadatud 23.04.2015)

Jänese, Anne, Metsa, Antidea 2008. *Eesti keele õpik vene õppekeelega kooli 6. klassile 1. osa*. Koolibri.

Jänese, Anne, Metsa, Antidea 2009. *Eesti keele õpik vene õppekeelega kooli 6. klassile 2. osa*. Koolibri.

Jänese, Anne, Metsa, Antidea 2011. *Eesti keele töövihik vene õppekeelega kooli 6. klassile 2.osa*. Koolibri.

Jänese, Anne, Metsa, Antidea 2012. *Eesti keele töövihik vene õppekeelega kooli 6. klassile 1.osa*. Koolibri.

Krusten, Reet 2010. *Eesti muinasjuttude kuldraamat*. Tallinn: TEA.

Kuzmina 2015 = Kuzmina, Tamara. Algklasside klassivälise lugemise autoriprogramm. <https://metodportfolio.wordpress.com/> (viimati vaadatud 20.04.2015)

Luts = Лутс, Оскар 2014. *Мальчик с рожками*. Москва. РОСМЭН.

Metsa, Antidea, Jänese, Anne 2007a. *Eesti keele õpik vene õppekeelega kooli 5. klassile 1. osa*. Koolibri.

Metsa, Antidea, Jänese, Anne 2007b. *Eesti keele õpik vene õppekeelega kooli 5. klassile 2. osa*. Koolibri.

Metsa, Antidea, Jänese, Anne 2014. *Eesti keele õpik vene õppekeelega kooli 5. klassile 1. osa*. Koolibri. 3. ümbertöötatud trükk.

Miksike = Haridusportaal Miksike www.miksike.ee (viimati vaadatud 20.04.2015)

Pipar, Pille 2014a. *Koos on tore. Piia lood. Eesti keele õpik vene õppekeelega kooli 1. klassile*. Koolibri.

Pipar, Pille 2014b. *Koos on tore. Piia lood. Eesti keele töövihik vene õppekeelega kooli 1. klassile. 1.osa*. Koolibri.

PRÕK = Põhikooli riiklik õppekava <https://www.riigiteataja.ee/akt/129082014020> (viimati vaadatud 20.04.2015).

- Pääru, Merike, Sepp, Ivi 2010a. *Eesti keele õpik vene õppekeelega kooli 3. klassile 1. osa*. Koolibri.
- Pääru, Merike, Sepp, Ivi 2010b. *Eesti keele õpik vene õppekeelega kooli 3. klassile 2. osa*. Koolibri.
- Pääru, Merike, Sepp, Ivi 2011. *Eesti keele õpik vene õppekeelega kooli 2. klassile 1. osa*. Koolibri.
- Pääru, Merike, Sepp, Ivi 2013. *Eesti keele õpik vene õppekeelega kooli 2. klassile 2. osa*. Koolibri.
- Rahvakultuur = Rahvakultuuri Keskus. Vaimse kultuuripärandi õppematerjalid. <http://www.rahvakultuur.ee/?s=2482> (viimati vaadatud 20.04.2015)
- Raud, Eno 1981. *Sipsik*. Tallinn: Eesti Raamat.
- Raud, Eno 1999. *Peep ja sõnad*. Tallinn: Avita.
- Raud, Eno 2013. *Naksitrallid*. Tänapäev.
- Raud, Eno 2014. *Jälle need Naksitrallid*. Tänapäev.
- Saimre, Tiiu 2012. *1000 mõistatust, 500 vanasõna*. Tallinn: TEA.
- Saar, Olivia 2011. *Eesti jõulusalmide ja -juttude kuldraamat*. Tallinn: TEA.
- Sepp, Ivi, Pääru, Merike 2012. *Eesti keele töövihik vene õppekeelega kooli 1. klassile 2. osa*. Koolibri.
- Sepp, Ivi, Pääru, Merike 2015. *Eesti keele töövihik vene õppekeelega kooli 3. klassile 2. osa*. Koolibri.
- Sepp, Ivi, Tammsaar, Taavi 2007. *Eesti keele õpik vene õppekeelega kooli IV klassile 1. osa*. Koolibri.
- Sepp, Ivi, Tammsaar, Taavi 2008a. *Eesti keele õpik vene õppekeelega kooli IV klassile 2. osa*. Koolibri.
- Sepp, Ivi, Tammsaar, Taavi 2008b. *Eesti keele töövihik vene õppekeelega kooli IV klassile 2. osa*. Koolibri.
- Tammsaare, Anton Hansen 1974. *Meie rebane*. Tallinn: Eesti Raamat.
- Tomingas, Silva, Villo, Silvi-Aire 2014. *Eesti mõistatuste, vanasõnade ja kõnekäändude kuldraamat*. Tallinn: TEA.
- Vilde, Eduard 2006. *Minu esimesed „triibulised“*. Tallinn: KPD kirjastus.
- Voolaid, Piret 2010. *Kus sõnu, seal mõnu. Valimik vanasõnu noortele*. Ajakirjade Kirjastus.
- Võõrkeeled = Põhikooli valdkonnaraamat Võõrkeeled. http://www.oppekava.ee/index.php/Põhikooli_valdkonnaraamat_VÕÕRKEELED (viimati vaadatud 20.04.2015)

Väljataga, Ülle, Kehman, Anu 2013. *Laste rõõm. 1: Eesti lastejutte ja luuletusi koos piltidega 1860-1980*. Eesti Lastekirjanduse Keskus. Tammerraamat.

Väljataga, Ülle, Martson, Ilona, Palm, Jaanika 2013. *Laste rõõm. 2: Eesti lastejutte ja luuletusi koos piltidega 1980-2010*. Tammerraamat.

LISA 1. Mõistatused eesti keele kui teise keele I ja II kooliastme õppekirjanduses

Õpik/Töövihik	lk	Mõistatus
Töövihik 1. kl 2. osa (Sepp, Pääru, 2012)	12	<ul style="list-style-type: none"> • Üks puu, 12 oksa, igal oksal 4 linnupesa, igas pesas 7 muna.
Õpik 2. kl 2. osa (Pääru, Sepp 2013)	12	<ul style="list-style-type: none"> • Suvel magab, talvel kõnnib, vihma kardab, külma ei kard. • Õues mäena, toas veena. • Ilma tuleta põleb.
Õpik 3. kl 2. osa (Pääru, Sepp 2010b).	6-7	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ühe mehe ramm, üheksa mehe mõistus? 2. Üheksa mehe ramm, ühe mehe mõistus? 3. Saba kohev, pehmeke, kasukas kullakarvane; metsas elab, külas kanadele rahu ei anna? 4. Pikad kõrvad, sabatops, hüppab ikka hips ja hops? 5. Puudel hüpleb, aga lind ei ole; punakas, aga rebane ei ole? 6. Hall kera okkaid täis? 7. Mees kannab maja seljas? 8. Keha märg tal päeval, õöl, lõbusalt ta sulpsu lööb; sabaga ta juhib käike, olla võib nii suur kui väike? 9. Hüppab ringi tähtsa moega, kannab taskus oma poega? 10. Nagu täpiline pael on ta pikk ja kirju kael; küsid: "Kus su sünnimaa?", vastab "See on Aafrika!"?
	19	Harjutus 19: "Mõelge ise välja mõistatusi lindude ja loomade kohta. Esitage neid klassikaaslastele äraarvamiseks. Näiteks <i>Missugustel lastel on tiivad?</i> (Mesilastel), <i>Missugused konnad ei krooksu?</i> (Kilpkonnad), <i>Missugune hiir lendab?</i> (Nahkhiir), <i>Missugusel pardil on neli jalga?</i> (Gepardil, leopardil)".
	74	<ol style="list-style-type: none"> 1. Sünnib sügisel, lamab jõgedel, sureb kevadel? (jää) 2. Õus mäena, toas veena? (lumi) 3. Nutab kui laps, ulub kui koer? (tuul) 4. Mitut värvi, viiruline kena lint ja triibuline? (vikerkaar) 5. Ilma jaluta käib, ilma tiivuta lendab? (pilv) 6. Teda palutakse, teda oodatakse, aga kui ta tuleb, minnakse peitu? (vihm)
	85	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kuigi tal on palju lehti, pole põdsas ega puu; kuigi tal on sadu tähti, kõiki loeb su silm ja suu? 2. Ilma keeleta, kuid räägib? 3. Õpetab, aga inimene ei ole? (raamat)

Töövihik 3. kl 2. osa (Sepp, Pääru, 2015)	7	Toodud vastused õpiku lk 6-7 olevatele mõistatustele: 1 – hunt, 2 – karu, 3 – rebane, 4 – jänes, 5 – orav, 6 – siil, 7 – tigu või kilpkonn, 8 – kala, 9 – kanguru, 10 – kaelkirjak.
Õpik 4. kl 2. osa (Sepp, Tammsaar 2008a).	15	Mõista, mõista, mis see on? 1. Vitsakimp on temal käes mustad silmad, valge kuub, nina punane ja suur. Kuuel mustad nõöbid reas, Vana ämber viltu peas. (mlmeumem) 2. Õues mäena, toas veena. (ilmu) 3. Hambaid pole, aga hammustab. (apkaen, ümlk)
TV 4. kl 2. osa (Sepp, Tammsaar 2008b).	3	Piltmõistatus. Kirjuta, mis on pildil. Sõnade esitähedest saad lause. Missuguse? (<i>head uut aastat</i>)
	96	Mis on siia kirjutatud? (piltmõistatus, analoogiline lk 3 olevaga. <i>Head suvepuhkust</i>)
Õpik 5. kl 1. osa (Metsa, Jänese 2007a; Metsa, Jänese 2014)	19/ Uus:18	Mõista, mõista, mis see on? <ul style="list-style-type: none"> Üks tamm, kaksteist haru, igal harul neli pesa, igas pesas seitse muna? (<i>aasta</i>) Üks emand, roheline kleit, punased pärlid?/ <i>Uues</i>: Uhke emand, roheline kleit, punased pärlid? (<i>pihlakas</i>)
	Uus: 21	Mis on maailmas kõige magusam? (tekstis Hilli Rand „Magusajutt“) – uni.
	30 Uus: 29	Mõista, mõista, mis see on? <ul style="list-style-type: none"> Seest siiruviiruline, pealt kullakarvane? Lipp lipi peal, lapp lapi peal ilma nõela pistmata.
	85-86	<i>Jukulikke mõistatusi:</i> <ul style="list-style-type: none"> Mis asub Tartu ja Pärnu keskel, kuid Rakvere alguses? Missugune nimetatutest on koht Eestis, kas 1) Pahadelaste, 2) Tublidenaste, 3) Häädemeeste? Mis on Narva ja Tallinna vahel? Milline toiduaine-nimeline koht asub Lõuna-Eestis? 1) Pudruraba, 2) Piimajõgi, 3) Munamägi? Mis läheb liikumatuna (без движения) Tallinnast Haapsalusse?
	126 Uus: 124	Mõista, mõista, mis see on? <ul style="list-style-type: none"> Õues mäena, toas veena. (lumi) Kes teeb silla üle vee ilma kirve ja naelata. (jää)

		<ul style="list-style-type: none"> • Pehmem kui padi ja valgem kui sai. (lumi) • Sündides lendab, elades lamab, surres jookseb. (lumi) • Hammasteta hammustab, käteta joonistab. (pakane) • Valge vaip üle maa. (lumi) • Ei ole käsi ega jalgu, siiski jookseb kõige kiiremini. (tuul)
Õpik 5. kl 2. osa (Metsa, Jänese 2007b)	13	Mõista, mõista, mis see on? <ul style="list-style-type: none"> • Ise ei räägi, aga teisi õpetab. • Valge maa, must seeme. • Valge taevast, musti tähti täis. • Inimene ei ole, aga räägib, puu ei ole, aga lehed on, särk ei ole, aga õmmeldud on?
	94	Mõista, mõista, mis see on? <ul style="list-style-type: none"> • Enne lai ja kollane, pärast valge, ümmargune? • Rebane küüsipidi (<i>уцепилась когтями</i>) taevast? • Hommikul sünnib, õhtul sureb?

LISA 2. Vanasõnad eesti keele kui teise keele I ja II kooliastme õppekirjanduses

Õpik	lk	Vanasõna
2. kl 1. osa (Pääru, Sepp 2011)	3	Kes lapsena õpib, see suurena tark.
	7	Keelatud vili on magus.
	11	Töö kiidab tegijat.
	21	Kured läinud – kurjad ilmad, haned läinud – hallad maas, luiged läinud – lumi taga.
	25	Kes tööd teeb, see rõõmu näeb.
	25	Austa leiba, leib on vanem kui meie.
	32	Ennem saab hundist hobune, kui karust koduloom.
	35	Kuidas külvad, nõnda lõikad.
	37	Kui mart must ja märg, siis kadri kõva ja külmetanud.
	45	Terves kehas terve vaim.
2. kl 2. osa (Pääru, Sepp 2013)	3	Kes metsas käib, see hoidku silmad lahti.
	7	Kui näarikuu teeb sula, on küünlakuu külm.
	9	Töötegija leib on magus.
	10	Kui talvel on tuisku, siis suvel vähe vihma.
	12	Inimesi tuntakse nende tegudest.
	18	Lahke sõna aitab rohkem kui vits.
	20	Tõelist sõpra tuntakse hädas.
	39	Hambavalu ja kõrvavalu on kõige hullemad.
	39	Parem hoida kui oiata.
	55	Mida ei saa jõuga, saab nõuga.
	58	Kui aitad teisi, aidatakse ka sind.
	62	Oma laps on kullatükk.
	66	Emaarmastus on kõige suurem.
	78	Igal vaeval on ka kasu.
3. kl 1. osa (Pääru, Sepp 2010a)	36	Oma tuba, oma luba. (L.Tungal luuletuse nimetus)
4. kl 1. osa (Sepp, Tammsaar 2007)	17, 43, 58, 81, 93, 106	Kordamine on tarkuse ema. (Teema nimetus)
	21	Mida Juku ei õpi, seda Juhan ei tea. (Teema nimetus)
	45	Tasa sõuad, kaugele jõuad. (Teema nimetus)
	120	Ei ole halba ilma heata. (luuletuse 1.rida)
4. kl 2. osa (Sepp, Tammsaar 2008a)	38, 49, 62, 79, 94, 109, 116, 128	Kordamine on tarkuse ema (Pealkiri)
	24	Terves kehas terve vaim. (Teema nimetus) + <i>Töövihik</i> (Sepp, Tammsaar 2008b: 11).
	40	Riided ei riku meest. (Teema nimetus) + <i>Töövihik</i> (Sepp, Tammsaar 2008b: 17).
	51	Mis täna tehtud, see homme hooleta. (Teema nimetus) + <i>Töövihik</i> (Sepp, Tammsaar 2008b: 22).

	138	Harjutus 270: Kuidas sa tõlgid vanasõnad vene keelde? Lavasta ühe vanasõna põhjal vaike näidend. <ul style="list-style-type: none"> • Homseks hoia leiba, mitte tööd. • Lõpeb töö, lõpeb leib. Töö kiidab tegijat.
5. kl 1. osa (Metsa, Jänese 2007a; Metsa, Jänese 2014)	65 <i>Uus:64</i>	Harjutus 6: Vaata pilte ja ütle, mida Riivole ja Kevinile üldse ei meeldi teha. Aga mida nad peaksid alati tegema? (üks piltidest ja lause) “Ega töö pole jänes ...”
	115 <i>Uus:113</i>	Kuidas sa seletad eesti vanarahva tarkust: «Kui pole talve talveajal, siis pole suve suveajal»? vanarahva tarkus - народная примета
5. kl 2. osa (Metsa, Jänese 2007b)	89	Lause tekstis:” Isa ütleb, et tuleb teha nagu vanasõna ütleb - <i>üheksa korda mõõda ja üks kord lõika.</i> “ Üheksa korda mõõda, üks kord lõika (<i>девять раз измерь, один раз отрежь</i>).
6. kl 1. osa (Jänese, Metsa 2008)	38	Harjutus 93 Kuidas töö, nõnda palk (плата).
	74	Harjutus 196. Loe ja selgita vanasõnu. <ul style="list-style-type: none"> • Kuidas töö, nõnda palk. • Kui midagi teed, tee hästi! • Homseks hoia leiba, mitte tööd. • Töö kiidab tegijat. • Töö ei küsi leiba, vaid annab leiba. • Mida kibedam (горче) töö, seda magusam leib. • Mida õpid noores eas, seisab eluaeg sul peas.
	88	Harjutus 229. Mida tähendab vanasõna „ <i>Tühi kõht on kõige parem kook?</i> “ Arutage klassis, tooge näiteid oma elust. Pange kirja parem lugu või mõelge ise valmis.
	103	Maitse üle ei vaielda.
6. kl 2. osa (Jänese, Metsa 2009)	13	Targem annab järele.
	38	Lõpp hea – kõik hea.
	43	Teema nimetus: „Ütle, kes on su sõbrad...“ (Ütle, kes on su sõbrad, siis ütlen, kes sa ise oled.)
	52	Harjutus 123. Loe vanasõnu sõprusest. Vali üks ja selgita, mida see tähendab. Kirjuta sellest vihikusse ja too oma elus mõni näide. <ul style="list-style-type: none"> • Vana sõber on hea sõber. • Õige sõber kaalub rohkem kui kuld. • Sõprus ei kasva puu otsas, see tuleb ära teenida. • Sõpra tuntakse hädas. • Ütle mulle, kes on su sõbrad ja ma ütlen, kes sa ise oled.
	96	Vanasõna ütleb: „Pikk reis saab alguse esimesest sammust. Mida kiiremini sa sellega alustad, seda rutem jõuad pärrale.“

LISA 3. Väljendid eesti keele kui teise keele I ja II kooliastme õppekirjanduses

Õpik/Töövihik	lk	Väljend
Õpik 4. kl 2. osa (Sepp, Tammsaar, 2008a)	26	<ul style="list-style-type: none"> Harjutus 36: Mis sa arvad, mida tähendavad need väljendid? <i>Tal on suur süda. Mida sinu süda ütleb? Tal on soe süda. Sul on omal silmad peas. See on sinu nina ees. Ta jäi pika ninaga. Tee seda oma nina järgi. Oi, oi, kus su kõrvad küll olid?</i>
	28	<ul style="list-style-type: none"> Harjutus 39: Tõlgi ja loe koos pinginaabriga (3 kahekõnet, mis sisaldavad väljendid:) <i>hammast ihuma, kõrva taha panema</i> <i>kõrvu teritama, nina püsti ajama</i>
	101	<ul style="list-style-type: none"> Harjutus 189: Mida need väljendid tähendavad? Tõlgi vene keelde. Kas sa ütled vene keeles samamoodi? <i>Tugev kui karu. Kaval nagu rebane. Arg kui jänes. Näljane kui hunt. Julge nagu lõvi.</i>
	105	<ul style="list-style-type: none"> Harjutus 198: Mis sa arvad, mida need väljendid tähendavad? Kuidas sa seda vene keeles ütled? pildid+ väljendid: <i>hiirvaikne, vana kala, elavad nagu kass ja koer, arg kui jänes, koer poiss, jänes püksis.</i> (fras.) vana kala; (fras.) nagu (kui) kass ja koer elama; (fras.) [kellelgi] on jänes püksis; (fras.) nagu (kui) jänes
Õpik 5. kl 1. osa (Metsa, Jänese 2007a; Metsa, Jänese 2014)	37 Uus: 36	Nr 3. Miks räägitakse mõnikord ka inimeste kohta, et “ <i>elavad nagu kass ja koer</i> ”? <ul style="list-style-type: none"> <i>Krants</i> - segavereline koer
	49 Släng Uus: 48	<ul style="list-style-type: none"> <i>Moennarr, priimus</i> – släng, <i>memmekas, unimüts, kiidukukk, ülbe, pailaps, vinge; spordi-, arvuti-, teatrifänn; on lahe.</i> Põialt hoidma <i>kellele?</i>. (fras.) põialt hoidma <i>Kellega</i> on lahe koos olla
	Uus: 62	<ul style="list-style-type: none"> Ära lase pead norgu! <i>Ärgem sellepärast pääd veel norgu laskem.</i> (fras.) pead norgu laskma
	Uus: 67	<ul style="list-style-type: none"> Ära pane pahaks! (fras.) pahaks panema [kellelegi]
	81	<ul style="list-style-type: none"> <i>Laiskvorst</i> (fras.)
	Uus: 81	<ul style="list-style-type: none"> <i>Keel võib sõlme minna.</i> (fras.) keel läheb sõlme
85	<p>Nr 8. Leia allajoonitud väljenditele sobivad venekeelsed vasted. Jäta need väljendid meelde.</p> <ol style="list-style-type: none"> Sain väga hea hinde. Nüüd <u>olen kui seitsmendas taevas.</u> Tunnen ennast selles tüdrukute kambas <u>kui viies ratas vankri all.</u> Vanaema ütleb alati „Ära kiirusta! <u>Üheksa korda mõõda, üks kord lõika.</u>“ „Kolmas kord tuleb sul kindlasti välja,“ ütleb treener. „<u>Kolm on kohtu seadus!</u>“ <p><i>Väljendite tähendus:</i> На третий раз получится. □</p>	

	51	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Kurikael. On kurikaelaks hakanud kurikael - kõnek pätt, sul</i>
	51	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Paps</i>
	52	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Säh sulle kooki moosiga! (fras.)</i> • <i>Sa jeerum!</i> • <i>Harju keskmine – EKSS: Harju keskmine 'täiesti tavaline'.</i>
	60	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Vahel on õhtul päris kahju, et mitu tundi mõttetult surnuks lõin.</i> (fras.) aega surnuks lööma
	77	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Ei liigutaks lillegi – (fras.) mitte lillegi liigutama</i>
	84	<ul style="list-style-type: none"> • <i>ampsam = hammustan, võtan ampsu</i> <i>ampsama - kõnek ampsti suhu v. suuga haarama</i>
	85	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Tal on/oli süda paha – его тошнит/ тошнило</i> • <i>Mul läheb/läks süda pahaks – начинает/ начало тошнить</i> (fras.) süda on paha; (fras.) süda läheb pahaks
	87	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Jätku leiba! Jätku tarvis! Head isu! (fras.)</i>
	113	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Tšau! Släng (tervitus, hüvastijätt)</i>
Töövihik 6. kl 1. osa (Jänese, Metsa, 2012)	TV 63	<ul style="list-style-type: none"> • <i>...kiire rütmiga tants võtab päris võhmale</i> (fras.). võhma välja võtma
Õpik 6. kl 2. osa (Jänese, Metsa 2009)	14	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Võhm on väljas (fras.) [kellelgi] on võhm väljas</i>
	15	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Pane aju tööle ja fantaasia lendama!</i> (fras.) {oma} aju (ajusid) tööle panema
	30,31	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Pähe saama (fras.)</i>
	31	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Eesti male-imeõed teevad poistele tuule alla.</i> (fras.) tuult alla tegema [kellelegi]
	32	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Kaifisin täiega trenni ja reisimist.</i> <i>kaifima - kõnek joovastust tundma, nautima</i>
	50	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Lahe poiss Lahe – 7. kõnek tore, vaimustav.</i>
	52	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Maiasmokk, lobiseja, unimüts, tuulepea, luiskaja, kiidukukk, memmekas, moenarr, priimus, teatrifänn, vembumees</i>
	107	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Peenike kui piitsavars, õhuke kui õlekõrs</i> (fras.) nagu (kui) piitsavars {olema}-
	108	<ul style="list-style-type: none"> • <i>mõku – saamatu poiss (solvav)</i>
	134	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Mul on süda paha – (fras.) süda on paha</i> • <i>Tuhlis (kartul Saaremaa keeles)</i>
	139	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Fotokas, limps</i>
	142	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Suvi on ukse ees.</i> (fras.) ukse ees olema; ukse ees seisma
	Töövihik 6. kl 2. osa (Jänese, Metsa, 2011)	29
34		<ul style="list-style-type: none"> • <i>semu</i>

LISA 4. 10 tuntumat eesti vanasõna (Voolaid 2010: tagakaas)

Kelle jalg tatsub, selle suu matsub.

Kes koera saba kergitab kui mitte koer ise.

Varane pühib nokka, hiline saputab tiibu.

Pill tuleb pika ilu peale.

Suur tükk ajab suu lõhki.

Käbi ei kuku kännust kaugele.

Kes teisele auku kaevab, see ise sisse kukub.

Meest sõnast, hārga sarvest.

Parem pool muna kui tühi koor.

Uni ei anna uuta kuube, magamine maani särki.

LISA 5. Rahvakultuuri Keskuse töölehed (Rahvakultuur 2015)

1. Ülesanne „Otsin kaaslast!“ kõnekäänud

Ülesande „Otsin kaaslast!“ kõnekäänud

Kõnekääänd 1	Kõnekääänd 2	Tähendus	Kõnekääänd 1	Kõnekääänd 2	Tähendus
paneb päitsed pähe	altari ette viima	abielluma	on lusikaga antud ja kulbiga võetud	kruvid logisevad	rumal
härگا mööda	nagu läbi õllekõrre	aeglaselt	urvaplaastrit andma	kitli peale andma	peksma
mitte risti ette lööma	kõiki rattaid käima panema	tegutsema asuma	jänesenahk põues	süda saapasääres	kartma
kõrvu pea alla panema	otsi ära andma	ära surema	luuslanki lööma	aega surnuks lööma	laisklema
sulge sappa lööma	kinga andma	vallandama, minema saatma	pähe taguma	pealuu sisse raiuma	meelde jätma
näguripäevi nägema	sandikopikaid lugema	virelema, vaene olema	pilli ajama	räästad tilguvad	nutma
ajusid pingutama	nii et pea on paistes	pingsalt mõtlema	liimist lahti	närv on must	ärritunud
tuuleveskitega võitlema	tühja tuult tallama	tühja tööd tegema	käppa imema	õhust ja armastusest elama	nälgima
nagu kokku laulatatud	nagu särk ja püksid	lahutamatud	sääri tegema	jalgu selga võtma	ära jooksmata
keelt kandma	kokku ketrama	taga rääkima	pehmeks rääkima	kurja ja kulda pakkuma	veenma
koti peale minema	nahka üle silmade tõmbama	magama minema	nagu kukk õrrel	pea seljas	uhke, upsakas
sauna andma	säru tegema	riidlema	supi sees olema	nagu kala kuival	suures hädas olema
hambasse puhuma	käojaani ajama	valetama	kellegi turjal ratsutama	kellegi rahakoti peal elama	kellegi kulul elama

2. Ülesanne: Kõnekäänud, mida lavastada

NB! Siinkohal saab rõhutada nn lahtise lõpuga lavastamist – vaataja mõtleb ise, kuidas situatsioon võiks laheneda.

Hindamisel aitavad õpetajat järgmised punktid:

- ◆ õpilane on ülesandest õigesti aru saanud;
- ◆ õpilane on hea meeskonnatöötaja (teotahteline, abistav jne);
- ◆ õpilasel on hea sõnavara;
- ◆ õpilasel on hea diktsioon;
- ◆ õpilasel on hea lavaline liikumine (ei tammu, on publikusse näo, mitte seljaga, ei lohista jalgu jne).

Kõnekäänud, mida lavastada

Kõnekääänd

nagu konn mädda otsas
nagu sukk ja saabas
nagu lepase reega
sõelaga vett kandma
ümber sõrme mässima
mett moka peale määrima
vesi ahjus
puru silma ajama
kops läks üle maksa
vedru välja viskama
peost suhu elama
leibu ühte kappi panema
silmad peos
keelt peksuma

Tähendus

edev, kerglane
üksmeelselt koos
kergesti, hõlpsalt, ladusalt
tühja tööd tegema
ära kasutama
meelitama
kartma
petma
vihastama
surema
vaeselt elama
abielluma
nutma
taga rääkima

pead murdma
auku pähe rääkima
kõrva taha panema
varvast viskama
südant puistama
keel on vestil
peapesu tegema
triibulisi pükse tegema
ei lausu musta ega valget
esimest viiulit mängima
leidis uue omaniku
pigis olema
liimist lahti
nagu hane selga vesi
jalgu selga võtma
nagu kass ja koer
leiba luusse laskma
ei seisa pudeliski paigal
vaene kui kirikurott
segi kui puder ja kapsad
vasikaga võidu jooksuma
nagu silgud pütis
süda saapasääres
nahka üle kõrvade tõmbama
tuhatnelja
kõrvu tuliseks tegema
jalgadele valu andma
pikanäpumees

mõtlemata
ära rääkima
meelde jätma
põgenema
avameelseks muutuma
väsinud
riidlemata
pekka andma/riidlemata
on vait
liider olema
varastati
halvas olukorras olema
halvasti tundma
jätab ükskõikseks
ära minema
tülis
puhkama
püsimatu
väga vaene
täiesti segamini
mõttetult tegutsema
väga kitsas
kartma
petma
väga kiiresti
noomima/riidlemata
põgenema
varas

LISA 6. Mõned näited enam kasutatavatest püsiväljenditest (Kivi 2000: 32)

1. Kõnekäände

<i>Magab nagu surnu.</i>	<i>Punane kukk katusel ('tulekahju').</i>
<i>Käib nagu kass ümber palava pudru.</i>	<i>Tal on pikad näpud ('varastab').</i>
<i>Uhke nagu konn mätta otsas.</i>	<i>Mõni kruvi puudu ('natuke lollakas').</i>
<i>Käed mustad nagu sea jalad.</i>	<i>Vahelt must kass läbi jooksnud ('riidu läinud').</i>
<i>Sajab nagu oavarrest.</i>	<i>Lasi jalga ('põgenes').</i>
<i>Magus nagu mesi.</i>	<i>Vesi ahjus ('häda käes').</i>
<i>Lund tuleb kui kotist.</i>	<i>Liimist lahti ('korrast ära').</i>
<i>Vaene kui kirikurott. Arg nagu jänes.</i>	
<i>Kaval kui rebane. Vagane kui lammas.</i>	

2. Fraseologisme

<i>Aega maha võtma ('puhkama').</i>	<i>Mütsiga lööma ('juhusele lootma').</i>
<i>Aega parajaks tegema ('aega viitma').</i>	<i>Naha peale saama ('peksa saama').</i>
<i>Aia taha minema ('nurjuma').</i>	<i>Ninapidi vedama ('petma').</i>
<i>Alla jääma ('kaotama').</i>	<i>Omal käel ('ise').</i>
<i>Endast välja minema ('ärrituma, vihastama').</i>	<i>Keel on suus ('võõrkeelt oskama').</i>
<i>Hamba alla saama ('sööma').</i>	<i>Pead-jalad koos ('palju inimesi koos').</i>
<i>Jalga keerutama ('tantsima').</i>	<i>Peapesu saama ('riielda saama').</i>
<i>Jalga laskma ('ära jooksmata').</i>	<i>Pead tööle panema ('mõtlemata').</i>
<i>Jänest sõitma ('piletita sõitma').</i>	<i>Piripill ('nutab palju').</i>
<i>Kahe silma vahele jääma ('mitte märkama').</i>	<i>Raha tuulde loopima ('raha raiskama').</i>
<i>Keel on sõlmes ('ei saa sõna välja öelda').</i>	<i>Rumala peaga ('mõtlematult').</i>
<i>Keele peal olema ('ei tule meelde').</i>	<i>Süda läheb täis ('vihastama').</i>
<i>Keelt peksma ('taga rääkima').</i>	<i>Välja tegema ('teiste eest arvet maksma').</i>
<i>Käega lööma ('loobuma').</i>	

Stampväljendid

Jõudu tööle; jõudu tarvis

Hüva leili

Jätku leiba (leivale); jätku tarvis

Kivi kotti; õnn kaasa

LISA 7. Kõnekäänud, fraseologismid ja rahvapärased väljendid eesti lastekirjanduses (näited)

Väljend	Seletus
[keegi] ei ole (pole) ivagi (ivakestki) hamba alla saanud; ei ole (pole) ivagi (ivakestki) hamba alla võtnud	keegi pole üldse söönud
[kellegi] kaelas olema	1. kellegi teha, hooldada, hoolitseda vms olema; 2. kellegi teise süüks pandud olema; 3. kellegi kulul elades tülinaks, koormaks olema; millegagi pidevalt tüütama, mitte rahu andma
[kellegi] laul on lauldud; [kellegi] laul on läbi	keegi on lootusetus olukorras, kellegi lõpp on käes
[kellegi-millegi] küüsis olema	kellegi või millegi meelevaldas, võimuses olema
[kellegi-millegi] õlgadele (õlule) langema	kellegi teha, kellegi hooleks, kohustuseks, ülesandeks jääma või saama
[kellelgi, kellegi] pea läheb segamini (segi)	1. keegi jääb segavatest, eksitavatest, erutavatest mõtetest nõutuks, satub segadusse; 2. keegi jääb purju
[kellelgi] ei ole (pole) sooja ega külma; [kellelgi] ei ole (pole) külma ega sooja;	kellelgi on täiesti ükskõik, keegi ei huvitu millestki
[kellelgi] käivad neelud [kellegi-millegi järele]	keegi himustab midagi
[kellelgi] on jänes püksis; [kellelgi] on jänes põues	kellelgi on hirm, keegi kardab
[kellelgi] on kitsas käes; on kitsik käes	keegi on hädas, raskes olukorras, kellelgi on millestki puudus
[kellelgi] on pill lahti	keegi hakkab nutma
[kellelgi] on vesi ahjus	kellelgi on häda käes, keegi on täbarasse olukorda sattunud
[kellestki-millestki] ei saa head nahka; ei saa õiget nahka; ei saa suurt nahka	kellestki või millestki ei tule midagi head, mõistlikku
[kuhugi, kuskil] on (ongi) koer maetud	milleski on asjaolu õige põhjus, asja tuum või olemus
[millegagi] on tõsi taga	kellelgi on kindel soov, kavatsus midagi teha
[millist, missugust] nägu {ette, pähe} tegema	oma tundeid, suhtumist näoilme kaudu välja paista laskma
[miski] käib suus ringi	kellelgi pole söögiisu, keegi ei taha süüa, kellelgi miski ei maitse

[miski] on nagu (kui) käega pühitud; [miski] on nagu (kui) käega võetud; [miski] on nagu (kui) peoga pühitud; [miski] on nagu (kui) peoga võetud	miski on äkki ja jäljetult kadunud, lakanud olemast (millegi segava, halva, psüühilis-füsioloogilise kohta)
{ei, mitte} kippu ega kõppu; {ei, mitte} kippu ega kappu; {ei, mitte} kippu-kõppu	1. mitte mingit heli ega häält; 2. mitte midagi, mitte vähimatki teada, kuulda, mitte mingit teadet, elumärki
{end} vaos hoidma	{oma} tundeid, käitumist talitsema
{endal} silmi peast {välja, ära} vahtima	väga pingsalt, keskendunult vaatama
{kes} teab mida {mis, kes, kus, kui, ...}	keegi ei tea, pole teada, kes seda teab
{kõiki} sildu põletama [kellegi-millegi vahel, kellegi taga, kellegi järel];	otsustavalt olemasolevaid suhteid katkestama, eelneva juurde tagasipöördumist võimatuks tegema
{mine} võta kinn	kes seda teab, pole teada, keegi ei tea
{mitte} mingi hinna eest	mitte mingil juhul, mitte mingil tingimusel, üldse mitte (ainult eitavas lauses)
{nagu, kui} kivi veereb südameelt (südame pealt); {nagu, kui} kivi langeb südameelt (südame pealt)	painavast murest vabanema
{nagu, kui} nõiaväel	kellegi vahelesegamiseta, imelisel kombel
{nagu, kui} ühest suust	korraga, kooris, ühel häälel
{nii} et nahk suitseb {seljas}; {nii} et nahk aurab {seljas}; {nii} et nahk tolmas {seljas}	väga pingsalt, hoogsalt, intensiivselt
{nii} mis kole	tohutult, kangesti, kõvasti, hirmsasti, tugevasti
{oh, oi, ah, ai sa, sina} pühade vägi	jahmatust, kohkumist, imestust väljendav hüüatus
{oh, oi, ah, ai, sa, sina} tuhat ja tuline	imestuse, üllatuse, pahameele vms puhul kasutatav hüüatus
{oh, oi, sa, sina} taevane arm	imestust, üllatust, ehmatust vms väljendav hüüatus
{oma} kümne küünega; {oma} kümne küüne varal	oma tööga, ise vaeva nähes
{oma} nahka hoidma	end säästma, end ohtlikest või rasketest asjadest eemale hoidma
{omadega} õhtul olema	kurnatud, rammetu, töökõlbmatu olema
{omadega} pigis olema	täbaras olukorras, hädas olema
{paljas} luu ja nahk olema	väga kõhn ja kuivetu olema
«nagu, kui» ühest suust	korraga, kooris, ühel häälel
«oma» nahka päästma	iseennast päästma, säästma, ohtudest või raskustest hoiduma
«omadega» pigis olema	täbaras olukorras, hädas olema
aega parajaks tegema	kellaajalise töö või ürituse ootel jõudehetke juhusliku tegevusega viitma

ametis olema	hõivatud, tegevuses olema
aru pähe võtma	rumalustest loobuma, mõistlikuks muutuma, millegi arukuses, mõistlikkuses veenduma
arust lage	mitte arukas, vähese mõistusega <olema>
auku pähe rääkima [kellelegi]	kedagi rääkimisega, jutuga, keelitamisega veenma, nõusse meelitama
auru juurde panema; auru peale panema	midagi pingsamalt, hoogsamalt, intensiivsemalt tegema hakkama
ei ole (pole) {ei} aru ega otsa; ei ole (pole) {ei} otsa ega aru	1. millelgi ei ole piiri, lõppu; 2. milleski ei ole mitte mingit selgust, miski on täiesti segane
eilset päeva otsima	mõttetult, asjatult otsima
elu ja surma peale	1. oma elu peale mõtlemata, oma elust hoolimata; 2. äge, halastamatu; 3. ägedalt, hirmsasti
end (ennast) üleval pidama	käituma
endast (enesest) välja minema	ärrituma, tugevasti erutama, enesevalitsust kaotama
ennast täis {olema}; iseennast täis {olema}	alp, tähtis, uhke, upsakas, kõrk, enda väärtust üle hindav {olema}
hädavares	saamatu inimene
halva mängu juures head nägu tegema	täbaras olukorras oma kitsikust mitte välja näitama, oma pettumust, ebameeldivusi tehtud lõbususe, muretusega varjama
hamba alla panema; hamba alla pistma; hamba alla võtma	natuke sööma
hamba alla saama	pisut süüa saama (sageli eitusega)
hea maitsta laskma	meeleldi, hea isuga, isukalt sööma või jooma
hea õnne peale	kokkusattumisele, õnnelikule juhusele lootes
heast peast	põhjuseta, niisama, ühtäkki
hing jääb {rindu, kurku} kinni	miski hakkab hingamist takistama, on raske hingata
hinge {tagasi} tõmbama	2. pisut puhkama ja jõudu koguma, väikest puhkeaega võtma; 1. hingama
hinge heitma	ära surema
iga hinna eest	tingimata, kindlasti, kõigest hoolimata
ihukarvad tõusevad püsti ja puha	kellelgi tuleb hirm peale, hakkab hirm eelpool öeldut kinnitav ütlus
jalga laskma	ära või minema jooksmata, põgenema, ära minema
jalgu alla tegema	kedagi kiiresti liikuma või tegutsema panema

jalgu alla võtma	1. omal jõul käima või liikuma hakkama; 2. majanduslikult vajalikule tasemele jõudma, heasse olukorda saama, elujõuliseks muutuma
jalgu selga võtma; jalgu kaenlasse võtma	minema, liikuma hakkama
jänni jääma	raskesse, täbarasse olukorda, kitsikusse sattuma
jaole saama; jaole jõudma	õigel ajal reageerima või kohale jõudma
jõllis silmadega; jõllis silmi (silmil)	imestusest, pahameelest vm pärani silmadega
jõujuurikas	väga tugev, rässakas inimene (enamasti mehe kohta)
jumal teab mida {keda, mis, kes, kus, kui, ...}	keegi ei tea, kes seda teab, pole teada
jumala eest	tõepoolest, tõesõna
juuksekarva otsas rippuma; juuksekarva küljes rippuma; juuksekarva otsas olema; juuksekarva küljes olema	suures ohus olema, hukkumise äärel olema, hädaohtlikus või väga ebakindlas olukorras olema
kadekops	ihne inimene (sagedamini lapse kohta)
käed rüpes istuma; käed süles istuma	tegevuseta, jõude olema
käed sügelevad [millegi järele]	kellelgi on kange tahtmine midagi teha
käega lööma; käega heitma; käega viskama	1 oma ükskõiksust, tüdimust, hoolimatust, pahameelt vms väljendama 2 millegi üritamisest loobuma, midagi katki, pooleli jätma
kaela kutsuma	kellelegi mingeid ebameeldivusi, hädasid põhjustama
kaela langema	1. kedagi kallistama hakkama; 2. ootamatult tabama; 3. kokku varisema (hoone kohta)
kaela peal (kaelal, kaelas) olema;	1. kellegi kulul elades tülinaks, koormaks olema; 2. millegagi pidevalt tüütama, mitte rahu andma
kaela saatma	tülinaks, koormaks saatma, ebameeldivusi, hädasid põhjustama
kahe silma vahele jätma	märkamata, tähele panemata jätma
käi (käige, käigu) kuu peale; mine (minge, mingu) kuu peale	tugevat pahameelt, käegalöömist vms väljendav hüüatus
käi ~ kasi minema! <i>kõnek</i> убирайся вон!;	
kaksipidi mõtted; kaksipidi mõtlemine	kõhklemine, kahevahelolek
kalliks maksuma minema	valusaid tagajärgi või ebameeldivusi põhjustama
kao (kaduge, kadugu) {mu} silmist; kao (kaduge, kadugu) {mu} silma alt	kateooriline lahkumist nõudev käsk

karuott - <i>kõnek</i> топтыгин, косолапый мишка;	
karvanäss <i>kõnek</i> (<i>väike karvane koer</i>) шавка;	
kasi (kasige, kasigu) {mu} silmist; kasi (kasige, kasigu) {mu} silma alt	kategooriline lahkumist nõudev käsk
krants <i>kõnek</i> 1. (koer) дворняга, дворняжка, барбос, жучка, шавка	
kriimsilm 1. rlvk (hunt) серый волк;	
kärbseid pähe ajama	kedagi oma jutuga lollitama, desorienteerima, segavaid mõtteid sisendama
käsi (kätt) külge lööma	mingi töö kallale asuma, milleski aktiivselt kaasa lööma
käsi käib hästi (kenasti, ...); käsi käib halvasti (pahasti, ...)	keegi elab hästi või halvasti, kellelgi läheb hästi või halvasti
käsi kokku lööma; kaht (kahte) kätt kokku lööma	suurest imestusest, vaimustusest, üllatusest vms käsi kokku panema
kätte võtma {ja...}	midagi otsustavalt ette võtma, millegi ootamatu või äkilisega hakkama saama
keelt kastma	pisut jooma, rüüpama
keha kinnitama; keret kinnitama	einetama, einet võtma, pisut sööma
<i>kellel</i> on nahatäis soolas палка плачет по ком	
kere peale andma	peksta andma
keretäit andma	peksta andma
kihla vedama [kellegagi, millegi peale]	1. kihlvedu sõlmima; 2. väljend, mida kasutatakse osutamaks, et ollakse milleski väga kindel
kimpus olema	raskes, täbaras olukorras, kitsikuses olema
kindla peale	1. kindlasti, kahtlemata; 2. riskeerimata, midagi ohtu seadmata, kindla garantiiga
koer poiss озорник, проказник;	
kõigest kõrist	väga valjusti
kõik see mees	kõik koos või korraga, kõik ilma erandita
kokku hoidma	1. säästma; 2. üksteise ligidusse hoidma; 3. üksmeeles elama, omavahel hästi läbi saama, tihedasti läbi käima
kondibukett	väga kõhn inimene või loom
kõrva (kõrvu) puutuma; kõrva (kõrvu) ulatama; kõrva (kõrvu) ulatuma; kõrva (kõrvu) kostma	1. kellegi käest kuulda või teada saama, teatavaks saama; 2. kuulduma, kuulda olema
kõrvu kikki ajama; kõrvu kikitama	tähelepanelikult või pingsalt kuulama jääma, tähelepanelikuks muutuma

kõrvu lukku panema; kõrvu lukku lööma; kõrvu lukku ajama	ajutiselt kurdiks tegema, kurdistama
kõrvu teritama	tähelepanelikumalt või pingsamalt kuulama hakkama
kõrvust mööda laskma	kuulmata jätma, öeldut eirama, kuuldule mitte reageerima
kõrvust mööda minema; kõrvust mööda libisema	mitte kuulma või tähele panema, tähele panemata jääma
kui mitte heaga, siis kurjaga	kui mitte meelitamise, rääkimisega, siis karistamisega
küll ma [kellelegi] {veel} näitan	ähvardust väljendav ütlus
küll on lugu! ну и дела!, вот так история! <i>kõnek</i> , вот так штука ~ штукенция! <i>kõnek</i>	
kümne küünega {kinni hoidma, kinni pidama, ...}	kõigest väest, iga hinna eest
kuri on karjas	asi on halb, asjalood on halvad
kurja juur	kõige halva, ebameeldiva, kahjuliku, taunitava põhjustaja või selle allikas
kurku {kinni} nõõrima	masenduse, meeleliigutuse, ahistuse tõttu mitte rääkida suutma
kurku kinni jääma	erutusest, emotsioonide mõjul mitte öelda saama
läbi ja lõhki	läbinisti, täiesti, täielikult
lagedale tooma; lagedale laduma	välja ütleva, esitama, teatavaks tegema
laisk nagu (kui) päevakoer	väga laisk
laiskvorst	väga laisk inimene, laiskleja
lakke hüppama	väga suurt rõõmu tundma, väga rõõmustama
liiga tegema	1. [kellelegi] kedagi kimbutama, kiusama, kellelegi paha tegema; 2. [kellelegi] millegagi liialdades end kahjustama; 3. [millelegi] kahjustama, rikkuma
loll nagu (kui) saabas	väga rumal
lulli lööma	laisklema, logelema, looderdama
luust ja lihast läbi lõikama; lihast ja luust läbi lõikama; luust ja lihast läbi käima; lihast ja luust läbi käima	teravalt, läbilõikavalt kõlama
maad võtma	1. kellegi mõtteid täitma, kedagi haarama; 2. pikkamisi saabuma, valdavaks saama
magama nagu (kui) nott	väga raskesti, sügavalt magama
maksku mis maksab	tingimata, kindlasti, kõigest hoolimata
mängu panema	1. tegevusse, käiku laskma, tegevusse rakendama; 2. kaalule panema, riskeerima

marjaks (marja eest) {ära} kuluma; marjaks (marja eest) vaja olema; marjaks (marja eest) tarvis olema	väga, hädasti vaja olema
märku andma	vihjamisi, kaude teada andma, aimata laskma
mata - matemaatika. <i>t</i> hääldatakse pehmelt (<i>släng</i>)	
merekarü	kogenud meremees
mine (minge) nüüd; mine (minge) ikka; mine (minge) nüüd ikka	ei, sugugi (tõrjuva või põlastava vastusena põhjendamatu jutu vms peale)
mine {sa, tont, kurat, pagan, tühi, ...} tea	1. vahest tõepoolest, järsku siiski, väga võimalik, kahtlust, nõutust, kahevahelolekut märkiv väljend; 2. ei tea, pole aimu
mis tõsi, see tõsi что правда, то правда <i>kõnek</i>	
mitte sõrmegi liigutama; mitte sõrmeotsagi liigutama	1 [millekski, millegi heaks] mitte vähimatki ette võtma, mitte üldsegi kaasa aitama; 2 mitte midagi tegema, looderdama, laisklema
mitte üks mõhk; mitte mõhkugi	mitte natukestki, mitte sugugi, üldsegi mitte
mitte üks põrm; mitte põrmugi	mitte natukestki, sugugi mitte, üldsegi mitte
mokas olema	rikutud, nurjunud, luhtunud, äpardunud
mõni teab mis {mida, kes, kus, ...}	keegi ei tea, kes seda teab, pole teada
mõõd on täis	miski on jõudnud viimse piirini
mõõd saab täis	kellelgi saab millestki küllalt
mõõtu välja andma	mingitele omadustele, nõudeile vastama
mure (mured) on murtud	kellegi asi on lahendatud, muretsemiseks pole enam põhjust
nagu (kui) hobune kõhima	tugevasti kõhima
nagu (kui) konn mättal (mäta peal, mäta otsas)	oma positsiooniga uhkeldav, suurustav inimene
nagu (kui) kõri võtab	väga valjusti {karjuma, ...}
nagu (kui) kriipsujuku olema	väga kleenuke, õbluke, kõhn
nagu (kui) kuu pealt {alla} kukkunud; nagu (kui) kuu pealt {alla} sadanud	mitte midagi teadev, taipamatu
nagu (kui) maa alla (maa põhja) vajuma; nagu (kui) maa alla (maa põhja) kaduma	jäljetult kaduma
nagu (kui) maa külge naelutatud; nagu (kui) maa külge kasvanud	kangestunult, jäigalt, liikumatult
nagu (kui) maha visatud {olema}	täiesti asjatu, tühi, tulutu {olema}
nagu (kui) post seisma	liikumatult seisma
nagu (kui) püssikuul	kiiresti, tormates
nagu (kui) puuga pähe saama; nagu (kui) nuiaga pähe saama	ebameeldiva ootamatuse tõttu jahmunud, rabatud, tegutsemisvõimetu olema
nagu (kui) soolasammas seisma	ehmatusest vms liikumatult seisma

nagu (kui) taevast {alla} kukkunud; nagu (kui) taevast {alla} sadanud	ootamatult ilmunud, äkki saabunud; mitte midagi teadev, taipamatu
nagu (kui) tellimise peale; nagu (kui) tellitud	1. suurepärase, oiuline, nagu soovitud; 2. äärmiselt sobival, parajal, õigel ajal
nagu (kui) tina tuhka kaduma	äkki jäljetult kaduma
nagu (kui) tuli	väga, äärmiselt (väljendab omaduse või seisundi intensiivsust)
nagu (kui) tulistel sütel (tuliste süte peal) {istuma, olema, ...}	rahutu, ärevuses, kannatamatu {olema}
nagu (kui) välgust rabatud; nagu (kui) piksest rabatud	1. ehmunud, jahmunud, suuresti üllatunud; 2. äkki, järsku
nagu (kui) välk selgest taevast; nagu (kui) pikne selgest taevast	täiesti ootamatult, äkki, järsku
nagu kass ümber palava pudru käima {keerlema, keerutama, ...}; nagu kass palava pudru ümber käima {keerlema, keerutama, ...}	ääri-veeri millestki rääkima, mitte sõandama otse välja öelda
nagu kott magama спать как убитый, спать без задних ног <i>madalk</i> ;	
nägu nagu (kui) kuu; nägu nagu (kui) täiskuu	ümmargune ja täidlane nägu
nägu on pilves	keegi on tusane, pahane, rahulolematu
nahka panema	1. ära rikkuma, kõlbmatuks tegema; 2. ära sööma
nahka pistma	ära sööma
nalja viskama; nalja heitma	naljajutte rääkima
näljane nagu (kui) hunt	väga näljane
närvid on pingul	keegi on tugevas psüühilise pinge seisundis
närvid ütlevad üles	keegi ärritub, kaotab psüühilise tasakaalu, enesevalitsuse
närvidele (närvide peale) käima [kellelegi]	kedagi ärritama, närviliseks tegema
nelja seina vahele	üksindusse, kodust väljumata
nii kaugele, kui silm ulatub; nii kaugele, kui silm võtab; nii kaugele, kui silm seletab	kuni silmapiirini, nii kaugele, kui näha on
nii või teisiti	1. olgu kuidas on, igatahes, kindlasti; 2. mingil moel, mingi koha pealt
niipalju kui {nii nagu, kuidas, millal, kuni, mis, ...} süda kutsub; niipalju kui {nii nagu, kuidas, millal, kuni, mis, ...} süda soovib; niipalju kui {nii nagu, kuidas, millal, kuni, mis, ...} süda lustib	vabalt, vastavalt kellegi soovile, tahtmisele, tahtmise järgi
nina {on} püsti	keegi on ülbe, uhke, upsakas; uhkelt, tähtsalt
nina alt; nina eest	vahetust lähedusest, näo eest
ninaga õhku vedama; ninaga õhku	nuusutama

tõmbama	
ninapidi vedama	petma, tüssama
ninatark	nipsakas, ülbe inimene
nokk kinni ja saba lahti {, saba kinni ja nokk lahti}	ühe puuduse, häda kõrvaldamine kutsub esile teise
nurja ajama	ära rikkuma
nurja minema	nurjuma, ebaõnnestuma, äparduma
õli tulle valama; õli tulle kallama; õli tulle lisama	millegagi olukorda veelgi ärevamaks, pingelisemaks tegema, suhteid veelgi teravdama
oma {vana} mütsi ära sööma	ütlus, mida kasutatakse siis, kui ollakse milleski täiesti veendunud
oma kõrvu mitte uskuma	kuuldut mitte uskuda suutma, kuuldust väga hämmastatud, rabatud olema
oma silmaga (ihusilmaga) nägema	vahetult ise nägema
oma silmi mitte uskuma	nähtust väga üllatunud olema
oma sõna (sõnade) juurde {kindlaks} jääma	oma seisukohtadest, tõekspidamistest mitte taganema, oma lubadusi täitma
omadega läbi olema	viletsas kehalises, vaimses või majanduslikus seisus olema
omadega sees olema	hädas, kimbatuses, paljastatud olema
õnne katsuma; õnne proovima	edule lootes riskeerima, midagi teha püüdma
õnne nagu (kui) tõrva	1. kellelgi on hästi läinud, edu olnud, vedanud; 2. õnnitlusväljend, hästi palju õnne
õnne olema	hästi minema, vedama
õnneseen	kõiges õnne omav inimene, inimene, kellel alati veab
õnnetäht	hea, edutoov märk
otsa saama	surema, hukkuma
pagana päralt; pagana pihta	pahameelt, rahulolematust, imestust väljendav ütlus
pähe mitte mahtuma	mingi tõsiasjaga mitte leppida suutma, uskumast tõrkuma
pähe tulema; pähe turgatama; pähe torkama	äkki, juhuslikult mingile mõttele jõudma või tulema
pähe võtma	midagi kindlalt nõuks võtma, kinnisideed järgima
paika pidama	1. ühes kohas püsima, elama; 2. tööle vastama
pärani silmadega; pärani silmi (silmil)	imestunult, imestusega, üllatunult, üllatusega, ehmunult

pea käib ringi; pea käib ümber	1. haigusliku seisundi, kõrguse tõttu keegi tunneb peas erilist pöörlemistunnet; 2. ülehinnates oma võimeid kaotab keegi reaalsustaju, joobub millestki
pea peale pöörama; pea peale keerama	1. segi paiskama; 2. moonutama
pead kaotama	1. ajutiselt kainet otsustusvõimet kaotama, ähmi täis minema; 2. kirglikult armuma; 3. hukkuma, otsa saama
pead murdma	pingsalt millegi kallal juurdlema, pingsalt mõtlema
peale käima	1. kellelegi millegagi raskusi põhjustama, ahistama; 2. kedagi visalt, järelejätmatult midagi tegema veenma
peast segane olema; peast hull olema; peast rumal olema; peast ogar olema; peast nõder olema; peast põrunud olema; peast soe olema	aru kaotanud olema, arutu olema, kaine mõtlemisvõime kaotanud olema
piimajõed ja pudrumäed	rikkus, küllus, heaolu
piiri pidama	mitte liiale minema, midagi piirama, mõõdukas olema
pikka nägu tegema	pettunud ilmet omandama, ebameeldivalt üllatunud olema
pikka nina näitama; pikka nina tegema	kedagi narritama, petma, alt vedama
pilli lööma	mingit muusikariista mängima; virisema, hädaldama, nutma; pinisema, sumisema, kiunuma; korisema (tühja kõhu kohta)
pime kana leiab tera	juhusliku kordamineku õigustamiseks kasutatav ütlus
pinnale ujuma; pinnale tõusma; pinnale pääsema	ettearvamatult, soovimatult ilmsiks tulema, välja või nähtavale ilmuma
pipart sulle (talle, teile) keele peale (keelele)	ütlus ärasõnamise vältimiseks
plehku panema	minema või ära jooksuma, põgenema, ära minema
plehku pistma	minema või ära jooksuma, põgenema, ära minema
põhku pugema	magama heitma, voodisse minema
põlesin soovist kõik ära rääkida я горел желанием ~ сгорал от желания всё рассказать <i>piltl</i>	
poole (ühe, teise) kõrvaga kuulma (kuulama)	möödamannes, muuseas või salamahti kuul{a}ma
põrguks minema; põrguks muutuma	väga halvaks, väljakannatamatuks, talumatuks minema

portsu otsa sattuma ~ kukkuma попадать/попасть* в историю ~ в переплёт ~ в переделку, влипнуть* в историю;	
põske pistma; põske panem	ära sööma
püksid sõeluvad püüli; püksid jahvatavad püüli; püksid teevad püüli; püksid püülivad	kellelgi on suur hirm, keegi kardab väga, keegi on hirmu täis
punast kukke räästasse pistma {panema, torkama, ...}	põlema panema, süütama
reinuvader (<i>rebase rahvapärane nimetus</i>) Лиса Патрикеевна, Рейнеке- Лис	
risti ja põiki (põigiti)	põhjalikult, igakülgsest, mitmest küljest
rivisse (rivvi) astuma	töötama, tegutsema hakkama, mingit tegevust alustama
rõhku panema [millelegi, millegi peale]	midagi rõhutama, oluliseks pidama
rööpast välja viima; rööpast välja lööma	enesekindlust, meelekindlust väärama, tasakaalust välja viima
rumalast peast	mõtlematult, kainelt kaalumata, korralikult läbi mõtlemata
sääri tegema	1. ära jooksuma, põgenema; 2. [kellelegi] kedagi minema ajama, põgenema või ära jooksuma sundima
saatuse hooleks jätma	kellegi või millegi eest mitte hoolitsema, mitte hoolima
saatuse sõrm	seletamatu juhus, seletamatu jõu, kõrgema tahte ilmutus
saba seljas	rutates, kiirustades, tõtates
sabas sõrkima	kellegi või millegi suhtes mahajääja olema
säh sulle kooki moosiga; vaat sulle kooki moosiga	ootamatu ebaõnne puhul pettumust väljendav hüüatus
seanahka vedama; nahka vedama	laisklema, logelema, looderdama
seitsme luku taha peitma {pistma, ...}	väga hoolikalt peitma
seltsis on segasem вместе дружнее ~ веселее	
silma {alla, ette} sattuma	juhuslikult kellegi nägemispiirkonda ilmuma, juhuslikult nähtuks osutama, juhuslikult märkama
silma all; silma ees	kellegi juuresolekul, kellegi nähes, nägemispiirkonnas
silma hakkama; silma torkama; silma puutuma	1. näha olema, kätte või ära paistma; 2. ilmsiks tulema, märgatavaks saama, välja paistma
silmad jooksevad vett	keegi nutab

silmad löövad tuld; silmist lööb tuld	väga valusasti
silmas pidama	1. teraselt jälgima, peale passima, valvama; 2. mingit asjaolu arvesse võtma, sellega arvestama
silmatera olema	lemmikuks olema
silmi avama	kedagi tõe jälile juhatama
silmist kaduma	kellegi vaateväljast kaduma, mitte enam nähtav olema
sõba silmale (silmadele, silma peale) laskma; nahka silmale (silmadele, silma peale) laskma	kerget uinakut tegema, pisut tukastama või magama
sõna kuulama	1 kuuletuma, kellegi juttu arvestama (harilikult lapse kohta); 2 kellegi tahte alluma, korralikult funktsioneerima
sõna suust saama	midagi öelda suutma, kõnevõimeliseks muutuma
sõnal sabast kinni võtma; sõnal sabast kinni hakkama; sõnal sabast kinni haarama; sõnasabast kinni hakkama; sõnasabast kinni võtma; sõnasabast kinni haarama	kellegi ütlemist, lubadust teraselt jälgima, öeldu põhjal midagi väitma, nõudma
soolas olema	ees ootamas olema (millegi otsustatu, valmis pandu kohta)
spikker - шпаргалка	
süda hakkab pööritama	1. keegi hakkab iiveldust tundma; 2. keegi hakkab vastikust, tülgastust tundma
süda kisub rinnas (rinnus) kokku; süda tõmbub rinnas (rinnus) kokku	keegi tunneb suurt hingevalu, elab midagi raskelt üle
süda on raske	keegi muretseb, tunneb muret, südamepiina
süda on täis	keegi on vihane, tige, pahane
süda on vesine	kellegi on isu või tahtmiline millegi soolase, tugevama söögi, kangema joogi järele
süda saab täis; süda läheb täis; süda kargab täis; süda kukub täis	keegi saab kellegi või millegi peale vihaseks, keegi vihastab
süda väriseb {sees}	keegi tunneb suurt hirmu
südame peal (südamel) olema	kedagi vaevama, rõhuma, muretsemiseks põhjust andma, piinlema panema
südame peal (südamel, südames) kripeldama;	muretsema, muret tundma, rahutu olema
südamepõhjas	sisimas, salajas iseendas
südamepõhjast	sügavalt, väga, kogu südamest
südamesse lõikama [kellelegi]	kedagi valusalt või solvavalt puudutama
südamesse minema	kellegi tunneteile mõjuma, kedagi tugevasti puudutama

südamest läbi käima; südame alt läbi käima; südamest läbi lõikama; läbi südame käima; läbi südame lõikama	kellegi tunnetele teravalt mõjuma, kedagi tugevasti puudutama
südant kinnitama	1 pisut sööma, pisut jooma; 2 kedagi julgustama, kellelegi julgust, enesekindlust andma
südant külmaks tegema; südant kõvaks tegema	end kalgiks, külmalt kaalutlevaks, osavõtmatuks sundima, järeleandmatuks muutuma
südant rindu võtma	julgust koguma, sõandama
südant värisema panema	suurt hirmu, ärevust, erutust tekitama
suu hakkab vett jooksuma; suu hakkab vett tilkuma	keegi himustab midagi isuäratavat maitsta, süüa; keegi hakkab kedagi või midagi himustama, ihkama, endale tahtma
suu jääb lahti; suu jääb pärani; suu jääb ammuli	keegi imestab, üllatub, jahmub tugevasti
suu jookseb vett; suu tilgub vett	kellegi on suur isu midagi isuäratavat maitsta, süüa; keegi himustab, ihkab, tahab endale kedagi või midagi
suud andma	kedagi suudlema
suurte silmadega; suuril silmil; suuri silmi	imestusega, imestunult, jahmunult, ehmunult
taevas hoidku; hoidku taevas	1. jahmatust, kohkumist, pahameelt väljendav hüüatus; 2. millegi soovimatust või hoiatust väljendav hüüatus
taga hullem (hullemaks)	ikka järjest halvemaks, see veel puudus
taga targem (targemaks)	ikka järjest halvemaks, see veel puudus
täiest kõrist	väga valjusti
teed sillutama	võimalusi looma
terve nahaga pääsema	milleski kahju kannatamata välja tulema
tont teab mida { mis, keda, kes, kus, ... }	keegi ei tea, kes seda teab, pole teada
tont võtaks (võtku); võtaks (võtku) tont	kirumisväljend, väljendab pahameelt, rahulolematust
tõtt vaatama	teineteisele pingsalt, üksisilmi pikalt otsa vaatama, pikalt silmitsema
triibulisi {pükse} saama	peksta, vitsa saama
udu ajama; udujuttu ajama	kahtlast või segast juttu rääkima, luiskama
unekott piltl (väga palju magaja) соня kõnek, сонливица kõnek, сонная тетеря kõnek;	
ühel pool olema	valmis, lõpetatud, korraldatud, aetud olema
ühel pulgal (ühe pulga peal) olema	kellegagi või millegagi omaduste, oskuste jne poolest võrdne olema
ühest kõrvast sisse, {ja} teisest välja minema {lendama}	kohe ununema (kuuldu, öeldu kohta)

ühist keelt leidma	kokkuleppele, vastastikusele arusaamisele jõudma
üle huulte tulema {libisema, lipsama, ...}	midagi ütleva, rääkima (sageli tahtmatult, kogemata)
üle noatera	õige napilt, hädavaevalt
vaekausile panema; vaekausile seadma	ohtu, otsustamisele panema
vaeva nägema	rasket, kurnavat tööd tegema
vaikima nagu (kui) {villast} sukk	mitte edasi rääkima, enda teada hoidma; täiesti vait, tasa olema
vaimusilma ees seisma {nägema, ...}; vaimusilmas seisma {nägema, ...}	kujutlustes, silmade ees {olema}
varvast viskama	ära minema, ära jooksuma, põgenema
vastust võlgu jääma; vastust võlgu jätma	vastamata jätma
vempu {sisse, välja} viskama	koerust, ebaameeldivust tegema
vempu mängima	koerust, ebaameeldivust tegema
verd {soontes} tarretama panema; verd {soontes} tarduma panema	kedagi tugevasti kohutama, suurt hirmu tundma panema
vikatimees	personifitseeritud surm
vilja kandma	tulemuslik olema, tulemusi andma
viltu olema	ebaõnnestunud, nurjunud, äpardunud olema
võsavillem	hunt
võta (võtke) heaks	viisakusväljend, vastus tänamise peale
võta näpust	soovitule, oodatule vastupidise negatiivse asjaolu kohta käiv väljend
võta või jäta; võtta või jätta	just, täpselt niisugune kui...
vussi minema	nurjuma, luhtuma, ebaõnnestuma, äparduma

Seletused on antud Eesti Keele Instituuti sõnaraamatute alusel (EKSS 2015, FRS 2015).

Märkus: tabel on tehtud tuginedes töö käigus koostatud andmebaasile.

LISA 8. Küsitlusleht

Küsitlus „Rahvaluule väikevormid“ Narva Soldino Gümnaasium, 6.a klass.

01.04.2015. a

1. Mõistatused. Загадки. Mõista, mõista, mis see on?

Mõistatus / Загадка	Vastus / Отгадка	Никогда не слышал такой загадки	Загадка кажется знакомой, но отгадку не помню
Mis on magusam kui mesi?			
Hall kera okkaid täis?			
Ilma keeleta, kuid räägib?			
Hommikul sünnib, õhtul sureb?			
Inimene ei ole, aga räägib, puu ei ole, aga lehed on, särk ei ole, aga õmmeldud on?			
Õues mäena, toas veena?			
Pehmem kui padi ja valgem kui sai?			
Suvel magab, talvel kõnnib, vihma kardab, külma ei karda?			
Üks tamm, kaksteist haru, igal harul neli pesa, igas pesas seitse muna?			
Valge taevast, musti tähti täis?			
Ei ole käsi ega jalgu, siiski jookseb kõige kiiremini?			
Enne lai ja kollane, pärast valge, ümmargune?			
Sündides lendab, elades lamab, surres jookseb.			

2. Rahvapärased väljendid.

Väljend Выражение	Mida tähendab? Mis juhul nii räägitakse? Что оно означает? Когда так говорят?	Никогда не слышал	Встречалось, но значения не помню
hädavares			
õnneseen			
vana kala			
jänes püksis			
Säh sulle kooki moosiga!			
kurikael			
koer poiss			
kõrva taha panema			
kõrvu teritama			

tal on kuldsed käed			
laiskvorst			
mitte lillegi liigutama			
nagu ema suust kukkunud			
keel läheb sõlme			
tal on käed-jalad tööd täis			
nagu kaks tilka vett			
nina püsti ajama			
nahka pistma			
pöialt hoidma			
pead norgu laskma			

3. Vanasõnad. Пословицы

Vanasõna / Пословица	Mis juhul nii räägitakse? / Vanasõna mõistmine. Когда так говорят? Как ты ее понимаешь?	Никогда не встреча- лась	Встреча- лась, но смысла не помню
Ega töö pole jänes, metsa ei jookse.			
Kordamine on tarkuse ema.			
Mida Juku ei õpi, seda Juhan ei tea.			
Kuidas külvad, nõnda lõikad.			
Lõpp hea – kõik hea.			
Maitse üle ei vaielda.			
Sõpra tuntakse hädas.			
Üheksa korda mõõda ja üks kord lõika.			
Targem annab järele.			
Terves kehas terve vaim.			
Ütle, kes on su sõbrad, siis ütlen, kes sa ise oled.			
Oma tuba, oma luba.			
Riided ei riku meest.			

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina

Tatjana Ulanova

(sünnikuupäev: 24. märts 1970. a)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose magistritöö „EESTI RAHVALUULE VÄIKEVORMIDE JA RAHVAPÄRASTE VÄLJENDITE KASUTAMINE EESTI KEELE KUI TEISE KEELE TUNNIS I JA II KOOLIASTMES“

mille juhendajad on Ene Kurme ja Enda Trubok

- 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Narvas, 22.05.2015